IL-PONT

rivista letterarja elettronika miġbura minn Patrick Sammut
literary online magazine compiled by Patrick Sammut

Nu. 62– **LULJU 2021**

werrej

L-Editorjal	2
L-Aħbarijiet	3
Reazzjonijiet	7
L-Intervisti: Maria Camilleri u Stephen Lughermo	10
L-Intervisti: Irene Vallone u Toni Aquilina	14
L-Intervisti: Sanaz D. Zadehfar u Marthese Fenech	19
Il-poeżiji ta' poeta Indjan maqlubin għall-Malti	26
Kitba ta' Carmen Refalo	29
Sergio Grech dwar ktieb ta' Oliver Friggieri	34
Victor V. Vella dwar *Raġel bil-Għaqal*	36
L-Istudji Kritiċi Miġbura ta' Charles Briffa	38
Otello maqlub għall-Malti	39
Tifkira ta' Oliver Friggieri minn Frank Zammit	41
Tnedija ta-tieni edizzjoni tad-*Divina Commedia*	43
Il-Poeżiji	45
Versi lil hinn minn xtutna	51
Minn fuq l-ixkaffa	52

Min jixtieq jikkontribwixxi f'IL-PONT b'materjal ta' livell, mhux twil u adatt jista' jibagħtu direttament lill-Editur fl-indirizz **sammutpatrickj@gmail.com**

IL-PONT matul is-snin offra spazju lil kittieba differenti: nisa u rġiel, żgħażagħ u anzjani, Maltin, Għawdxin, Maltin emigrati, imma anki kittieba barranin ta' nazzjonalitajiet differenti. Mela, IL-PONT ilu jifrex lil hinn mil-limiti żgħar ta' xtutna għal żmien twil, u b'hekk qiegħed iservi l-għan ewlieni tiegħu: dak ta' punt ta' kuntatt bejn qarrejja u kittieba, bejn kittieba u kittieba, bejn pajjiż u ieħor, fost oħrajn.

Bħala editur ta' din ir-rivista letterarja, xogħli huwa wkoll li nagħżel kitbiet ta' ċertu livell, anki jekk il-qarrejja regolari jafu li f'IL-PONT ninkludi kitbiet kemm ta' kittieba ta' esperjenza u sengħa kbira, kif ukoll oħrajn ta' kittieba emerġenti jew dilettanti. It-tnejn għandhom l-importanza tagħhom. Imma jibqa' l-fatt li, bħal kull rivista jew pubblikazzjoni rispettata, x'imkien ikolli naqta' linja, u għalhekk ikun hemm drabi meta ma naċċettax ċerti kitbiet jew poeżiji u niġbed l-attenzjoni ta' xi kontributuri biex jirfinaw iktar il-kitbiet li jkunu bagħtuli. F'dan il-każ l-entużjażmu mhux kollox. U lanqas l-idea tal-kitba ta' sensiela ta' versi li jaqblu fit-tmiem tagħhom, bla ebda attenzjoni lir-ritmu jew lill-għażla tal-kelma. Parti mill-proċess hija d-dixxiplina, u din tiġi wkoll billi wieħed jaqra spiss u jifli b'attenzjoni l-kitbiet tal-poeti u l-kittieba l-kbar, billi jikteb ħafna u jarmi ħafna, u jirfina qatigħ ukoll.

Preġju ieħor hu li naċċettaw kritika kostruttiva. Min jaf kemm minna, inkluż jiena, urejna l-versi tagħna lil kittieba misjura fis-sengħa, u dawn ġibdulna widnejna rigward ċerti għeltijiet fix-xogħlijiet tagħna! U dan iseħħ anki bejn il-poeti u l-kittieba l-kbar ukoll, li jgħaddu lil xulxin ix-xogħlijiet tagħhom, jifluhom u jiddiskutu aspetti differenti li jistgħu jittejbu u jiġu rfinati.

Din tal-għażla tax-xogħlijiet, id-deċiżjoni li xogħol jiġi aċċettat u ieħor le, mhix xi ħaġa favurita tiegħi, imma hija essenzjali immens. Nittama li la tweġġa' lil ċerti qarrejja u kontributuri ta' IL-PONT, u lanqas tgerrixhom.

Kien hemm min ġibidli l-attenzjoni dwar il-fatt li f'IL-PONT qed ikun hemm kitbiet kemxejn twal. Naqbel mija fil-mija miegħu, u nistieden lill-kontributuri biex kemm jista' jkun iżommu l-kitbiet tagħhom konċiżi, idealment mhux iktar minn tliet paġni. Jekk imbagħad ikollhom iktar x'jiktbu, dejjem jistgħu jaqsmu l-kitba tagħhom f'partijiet differenti li jistgħu jidhru f'edizzjonijiet differenti ta' IL-PONT.

Fuq nota differenti, bosta - kemm minn Malta, kif ukoll minn pajjiżi oħrajn - jesprimu l-apprezzament tagħhom tax-xogħol li qed nagħmel permezz ta' din ir-rivista. Daqstant tweġġa' r-reazzjoni indifferenti ta' min, b'pożizzjoni prominenti f'dan il-qasam, suppost jissapportja inizjattiva importanti bħal din. Hawn niftakar fil-versi Danteski fit-tielet kant tal-*Infern* (vv. 49-51): "Fama di loro il mondo esser non lassa;/ misericordia e giustizia li sdegna:/ non ragioniam di lor, ma guarda e passa.", jew kif jittraduċiha daqstant tajjeb Alfred Palma għall-Malti: "L-ebda tifkira d-dinja ma tħallilhom:/ Mistmerra kemm mill-ħaqq u kemm mill-ħniena:/ Ma nsemmuhomx, imm'ara u imxilhom." Nieħu l-okkażjoni biex minn hawn nifraħ lill-ħabib tiegħi, kittieb, poeta u traduttur prim, Alfred Palma, li proprju fl-okkażjoni tas-700 sena mill-mewt ta' Dante Alighieri qed jara ppubblikata f'edizzjoni preġjata t-traduzzjoni li għamel għall-Malti tad-*Divina Commedia*, xogħol li ħadlu mal-20 sena.

Xtaqt ninkludi kliem il-kittieba Taljana kontemporanja Elena Ferrante dwar il-kritika li tinkiteb dwar il-kotba: "I prefer work that concentrates on the page. A good critical work says to the reader: here's where the author started from, here's where he wanted to take me, here are the means he used, here are the goals he was aiming for, here are his debts to tradition, here's why I liked or hated it." Ferrante tikteb ukoll dwar il-bżonn ta' edukazzjoni letterarja biex tinbena dinja aħjar minn dik li bena l-bniedem raġel. Kliem Ferrante jikseb ċerta saħħa f'soċjetà li dejjem qed tagħti inqas importanza lis-suġġetti umanistiċi u tinvesti biss f'oħrajn marbutin ma' interessi materjalistiċi, ekonomiċi u finanzjarji.

IL-PONT hu xogħol li nagħmlu bla ħlas u fil-ħin liberu tiegħi, imma li jsir bi pjaċir kbir. Hu xogħol li jirrendi sodisfazzjon kbir, anki għax, nirrepeti, qed iqarreb flimkien numru kbir ta' kittieba mhux biss minn Malta, Għawdex u tad-dijaspora, imma anki barranin mill-kontinenti kollha. IL-PONT b'xi mod qed jikkontribwixxi biex isem Malta, imma anki l-ilsien Malti, jixirfu lil hinn mil-limiti dojoq li twieldu fihom. Ta' dan, u mill-ġdid, ħajr lill-kontributuri, qarrejja u persuni oħra li jxerrduh mal-erbat irjieħ.

Mill-ġdid nawgura lill-qarrejja u lill-kontributuri ta' IL-PONT sajf tajjeb, u nfakkar biex kemm jista' jkun nibżgħu għalina u għal ta' madwarna billi nirrispettaw ir-regolamenti li joħorġu mid-Dipartiment tas-Sanità.

JITĦABBRU L-FINALISTI U REBBIEĦA TAL-PREMJU TAL-UE 2020

F'nofs April li għadda kienu tħabbru l-finalisti tal-Premju tal-UE għal-Letteratura. Din is-sena saru 55 nominazzjonijiet li ġew magħżula minn 14-il pajjiż parteċipanti: l-Albanija, l-Armenja, il-Bulgarija, ir-Repubblika Ċeka, il-Latvia, Malta, il-Moldova, l-Olanda, il-Portugall, is-Serbja, il-Slovenja, l-Isvezja, u t-Tunesija. Il-finalisti minn Malta kienu Joe Pace, bil-ktieb *Papa Aħmed* (*Pope Ahmed*), u Lara Calleja, bil-ktieb *Kissirtu Kullimkien* (*You've Destroyed Everywhere*), it-tnejn tal-Merlin Publishers. Għal-lista sħiħa tal-finalisti ara din il-ħolqa: https://www.euprizeliterature.eu/news/eupl-2021-shortlist Aktar tard, jiġifieri fit-18 ta' Mejju 2021 ġew imħabbra r-rebbieħa tal-PUEL mill-konsorzju (magħmul mill-Federazzjoni Ewropea u Internazzjonali tal-Bejjiegħa tal-Kotba, mill-Kunsill tal-Kittieba Ewropej, u l-Federazzjoni tal-Pubblikaturi Ewropej), flimkien mal-Kummissjoni Ewropea u l-Presidenza tal-UE.

L-AĊĊENT B'ĦARĠA ĠDIDA F'APRIL 2021

Lejn nofs April li għadda ħarġet l-20 ħarġa ta' 'l-aċċent', ir-rivista dwar it-traduzzjoni u l-ilsien Malti. Minkejja l-pandemija u wara xhur ta' ħidma fuq is-sustanza kif ukoll l-istil tar-rivista, din l-20 ħarġa ta' 'l-aċċent' hija miżgħuda bħal dejjem b'artikli dwar it-traduzzjoni u dak kollu li jolqot il-lingwa Maltija. Is-sena li għaddiet kienet immarkata bit-telfa ta' ġgant tal-letteratura u l-ilsien Malti, Oliver Friggieri, u għalhekk 'l-aċċent' jagħtih ġieh permezz ta' riflessjoni li kien kiteb Friggieri stess għal 'l-aċċent' fl-2017. F'rabta mas-sitwazzjoni tal-pandemija tal-COVID-19 din il-ħarġa tinkludi ġabra ta' riflessjonijiet ta' Tony Gaffiero dwar il-politika lingwistika tal-pajjiżi u r-relazzjoni tagħha mas-saħħa pubblika. Tema oħra attwali hija l-ħarsa li jagħti George Farrugia dwar l-importanza tal-element viżiv fil-kitba tal-kliem mill-Ingliż fil-Malti, li kien proprju s-suġġett tat-tieni sett ta' Deċiżjonijiet li ħa l-Kunsill Nazzjonali tal-Ilsien Malti. Dawn huma fost ħafna aktar artikli li jidhru f'din il-ħarġa li jkopru kwistjonijiet marbutin mal-kitba, l-ortografija u l-grammatika, it-terminoloġija, l-istorja tal-kitba u t-traduzzjoni, u ħwejjeġ oħra marbutin mal-professjoni tat-traduzzjoni, miktubin kemm minn tradutturi kif ukoll minn akkademiċi u esperti oħrajn fl-oqsma tagħhom. Bis-saħħa ta' xogħolhom, 'l-aċċent', ippubblikat mid-Dipartiment tal-Ilsien

Malti fid-Direttorat Ġenerali tat-Traduzzjoni tat-Kummissjoni Ewropea, sar pubblikazzjoni ta' referenza dwar l-ilsien Malti u t-traduzzjoni. Biex tiġi ċċelebrata l-20 ħarġa, ir-rivista ngħatat bixra friska u aktar moderna, filwaqt li fuq barra, il-qoxra tagħti ħarsa lura lejn l-edizzjonijiet preċedenti b'rikonoxximent għall-istorja tal-pubblikazzjoni. Minħabba l-kriżi sanitarja dinjija, ir-rivista, li s-soltu tintbagħat bil-posta lill-abbonati, din id-darba hija disponibbli biss online, fil-ħolqa: https://is.gd/accentmt jew inkella https://ec.europa.eu/.../maltese/magazine/mt_magazine_en.htm. L-aċċess, bħal dejjem, hu mingħajr ħlas.

TIFKIRIET DWAR IT-TARZNA U MALTA FI ŻMIEN IL-GWERRA

Nhar is-7 ta' Mejju 2021, John Saliba, Malti ta' 94 sena minn Ħaż-Żabbar li llum jgħix New York qasam ma' dawk preżenti rakkonti dwar l-esperjenza tiegħu fit-Tarzna bejn l-1941-1949, kif ukoll tifkiriet ta' żmien il-Gwerra. Hu tkellem dwar it-tagħlim prattiku li kien isir fil-qasam tas-snajja', l-apprentistat fit-Tarzna, inċidenti u periklu, ir-relazzjoni tiegħu ma' priġunieri Taljani, ġlied tal-ajruplani tal-gwerra u

ħafna iktar. Dawk preżenti setgħu jaraw ukoll xi ftit mill-arti tiegħu. It-taħdita saret bl-Ingliż biex tinftiehem minn udjenza iktar wiesgħa, fosthom il-familja ta' John Saliba stess. Madankollu, John għandu għal qalbu l-ilsien Malti, li ma nesa qatt, u tħalla spazju għal mistoqsijiet jew kummenti li setgħu jsiru bil-Malti. Din l-inizjattiva tmexxiet mill-antropologu Michael Deguara u ttellgħet fuq Facebook u Zoom u kienet miftuħa għal kulħadd. Din it-taħdita kienet parti mis-sensiela fuq It-Tradizzjoni Orali organizzata mid-Dipartiment tal-Malti tal-Università, u parti minn proġett li qed isir bl-għajnuna tal-Fondi ta' Riċerka tal-Università ta' Malta u l-Klabb Kotba Maltin. Dr Dawn Adrienne Saliba, in-neputija ta' John Saliba u li qed tistudja l-Arkeoloġija fl-Universita' ta' Malta, kienet strumentali biex issir din it-taħdita.

SEHEM SAYDON FL-IŻVILUPP TAL-MALTI

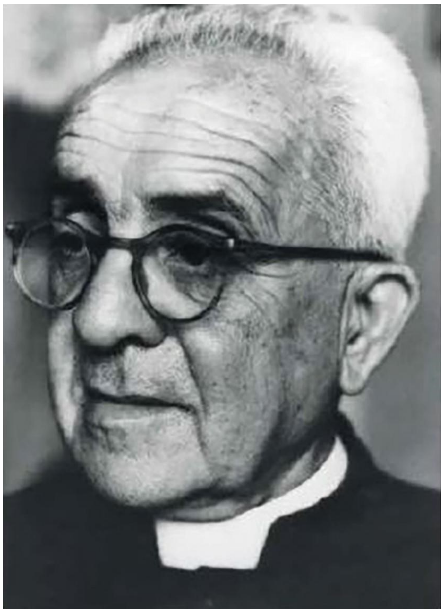

Nhar it-13 ta' Mejju 2021, l-Akkademja tal-Malti organizzat "Taħdita f'ġieħ Pietru Pawl Saydon f'għeluq il-50 sena minn mewtu." Il-kelliema kienu Carmel Bezzina u r-Rev. Paul Sciberras. Fit-taħdita tiegħu Rev. Paul Sciberras fisser kif Saydon fit-traduzzjoni tat-Testment il-Ġdid ma mexiex bl-istess mod kif mexa fit-traduzzjoni tat-Testment il-Qadim, miktub bil-Lhudi u l-Aramajk, ilsna Semitiċi għall-aħħar. Waqt li Saydon fit-Testment il-Qadim żamm ħafna mal-prinċipju li ma jdaħħalx kliem Rumanz, fit-Testment il-Ġdid miktub bil-Grieg kellu jimxi mod ieħor. B'hekk naraw kontribut min-naħa tiegħu bl-għodda tat-traduzzjoni: daħħal u laqa' fil-lingwa-riċettur kliem Rumanz u b'hekk kabbar ilsien pajjiżu. Fl-istess waqt, il-kelliem afferma l-punt li Saydon kien Semitista u seta' jħalli l-kulur Semitiku fit-traduzzjoni tat-Testment il-Qadim, imma inqas ferm fit-Testment il-Ġdid mill-Grieg. Min-naħa tiegħu, Carmel Bezzina, li fit-teżi tal-M.A. tiegħu stħarreġ u evalwa l-kontribut ta' Saydon għall-istudju tal-lingwa u l-letteratura Maltija, tkellem dwar uħud mill-istudji lingwistiċi tal-Prof. Saydon. Dan l-istudjuż għaref jista' jitqies pijunier u kontributur ewlieni fl-istudju tal-lingwistika Maltija, studju li dak iż-żmien kien għadu fil-bidu tiegħu. Il-kelliem ikkummenta wkoll dwar xi kitbiet tal-proża, kemm mil-lat tematiku kif ukoll mil-lat stilistiku kreattiv. Saydon ħallielna narrattivi qosra ambjentati fi sfond rurali li l-kittieb kien tant midħla tiegħu. Bezzina aċċenna wkoll għal xi kitbiet awtobijografiċi, li jitfgħu dawl fuq dak li għadda minnu Saydon tul il-karriera akkademika u fil-ħajja adulta. Din l-inizjattiva ttellgħet fuq il-pjattaforma virtwali Zoom.

INIZJATTIVA OĦRA MILL-HUMS FL-UNIVERSITÀ TA' MALTA

Nhar l-14 ta' Mejju filgħodu il-Pjattaforma Humanities, Medicines & Sciences organizzat fl-Università ta' Malta l-ewwel laqgħa għall-2021 wara perijodu ta' ibernazzjoni minħabba l-pandemija tal-Covid-19. It-tema ġenerali magħżula din id-darba kienet "War of the Worlds". Ġew ittrattati suġġetti differenti. Dr Sandro Lanfranco tkellem dwar "Symbiotic-parasitic relationship promoting evolutionary change", filwaqt li l-Prof. Victor Grech qara paper bl-isem ta' "Socio-biological factors & infection in science fiction". Dr Joshua Ellul ittratta t-tema "As below, so above: decentralised systems, infectious and malicious actors, and the common good", u l-Prof. Gloria Lauri Lucente tkellmet dwar "Visual/Aural 'Unquietness': Viral Outbreaks on Screen". Inizjattiva bħal din tittella' kull sena mill-HUMS u hija interessanti u innovattiva ladarba studjużi differenti jorbtu flimkien oqsma ta' riċerka li jidhru 'l bogħod minn xulxin bħall-Istudji Umanistiċi u x-Xjenzi, imma fil-fatt ikollhom bosta elementi in komuni.

#TUNATTOGA... U MBAGĦAD? ATTIVITÀ SIEWJA ORGANIZZATA MILL-GĦAQDA TAL-MALTI UNIVERSITÀ

Nhar id-19 ta' Mejju l-Għaqda tal-Malti Università

flimkien mad-Dipartiment tal-Malti tal-Università organizzaw għar-raba' darba taħdita mmirata primarjament lejn l-istudenti tal-Malti sabiex jisimgħu l-esperjenzi ta' studju u xogħol ta' xi persuni li kienu bħalhom ftit tas-snin ilu, biex huma jieħdu idea ta' fejn jista' jwassalhom il-Baċellerat fil-Malti. It-tmien kelliema ta' din l-edizzjoni kienu: Kirsty Azzopardi, Janice Bonnici, Dorothy Bezzina, Gordon Mifsud, Marilyn Mintoff, Ann Marie Schembri, Matthew Schembri, u Rebecca Vella. Dawn huma gradwati tal-Malti li lkoll qabdu rotot differenti, kemm fuq livell ta' studju u riċerka, kif ukoll fid-dinja tax-xogħol. It-taħdita xxandret fuq il-paġna tal-Għaqda tal-Malti fuq Facebook.

LEJLA LETTERARJA MILL-EUROPEAN WRITERS' COUNCIL

Nhar il-5 ta' Ġunju 2021 il-European Writers' Council li miegħu hi msieħba l-Akkademja tal-Malti, tella' lejla letterarja bl-isem ta' "Invasion of Reality - Prose, Politics & Poetry in the time of Corona." Waqt din l-okkażjoni, 16-il kittieb/a minn 12-il pajjiż differenti, u ilħna b'saħħithom mid-dinja tal-ktieb iddibattew, flimkien mal-moderaturi Lena Falkenhagen (Chair tal-German Writers' Union) u Porter Anderson (Editor in Chief tal-Publishing Perspectives), l-isfidi letterarji, politiċi u soċjali li l-kittieba jridu jaffaċċjaw illum. Dan l-avveniment ġie mtella' live fuq Facebook u fuq is-sit tal-EWC. Il-kittieb John P. Portelli ħa sehem u rrappreżenta lil Malta.

LARA CALLEJA REBBIEĦA TAL-PREMJU TAL-UNJONI EWROPEA GĦAL-LETTERATURA

Lara Calleja li rebħet il-Premju tal-Unjoni Ewropea għal-Letteratura għall-2020 bil-ktieb tagħha *Kissirtu Kullimkien*. Fl-istejjer miġburin f'dan il-ktieb, l-awtriċi żagħżugħa teżamina l-konsegwenzi tal-bini bla rażan li ħakem pajjiżna. Fihom insibu ġrajjiet mirduma qalb it-tħaffir u l-iżvilupp sfrenat li ħarbat mhux biss il-bini qadim ta' qabel imma ġenerazzjonijiet sħaħ ta' persuni anonimi li l-istejjer tagħhom se jibqgħu mistura għal dejjem. Lara Calleja hija wkoll l-awtriċi tar-rumanz *Lucy Min?* (2017) li bih rebħet fil-kategorija tal-Aħjar Awtriċi Emerġenti fl-2020. Pajjiżna jieħu sehem f'rotazzjoni ta' darba kull tliet snin u l-premju jingħata lil erbatax-il awtur/awtriċi mill-Ewropa bħala appoġġ għall-produzzjoni letterarja tagħhom. Il-Premju jiġi organizzat mill-Kummissjoni Ewropea u permezz ta' ġurati maħtura

mill-konsorzji, fosthom il-European and International Booksellers Federation (EIBF), il-European Writers' Council (EWC) u l-Federation of European Publishers (FEP). Għal dis-sena kien imiss li jieħdu sehem dawn il-pajjiżi: l-Albanija, l-Armenja, ir-Repubblika Ċeka, l-Iżlanda, il-Latvja, Malta, il-Moldova, in-Netherlands, il-Portugall, is-Serbja, is-Slovenja, l-Iżvezja u t-Tuneżija.

LAQGĦA VIRTWALI MILL-AKKADEMJA TAL-MALTI DWAR IL-LUX PRESS

Nhar l-10 ta' Ġunju l-Akkademja tal-Malti organizzat fuq il-pjattaforma Zoom taħdita minn Sergio Grech bl-isem ta' "Sehem il-Lux Press fl-Istorja tal-Ktieb u l-Ġurnaliżmu Malti." Il-Lux Press kienet stamperija ewlenija f'Malta u minnha raw id-dawl tal-istampa diversi gazzetti Maltin kif ukoll għadd kbir ta' kotba, fosthom l-ewwel pubblikazzjonijiet tal-Klabb Kotba Maltin. Dan minbarra għadd kbir ta' klijenti li kellha matul is-snin il-Lux Press tista' tgħid f'kull settur tal-ħajja, inklużi għaqdiet sportivi. Grech intraċċa l-bidu u segwa l-iżvilupp tal-istamperija u wera kemm din l-istamperija kienet teċċella fl-organizzazzjoni u barra minn hekk, spjega li kienet tistampa diversi ġurnali fi żminijiet differenti ta' partiti politiċi differenti. Mil-Lux Press kienet toħroġ ukoll *The Bullettin* – l-unika gazzetta indipendenti ta' filgħaxija f'Malta. Il-gazzetta msemmija kienet tal-familja Micallef li kienet tmexxi l-istamperija. Barra r-riċerka tiegħu, Sergio Grech uża intervista li hu kien għamel ma' Joseph Muscat li kien impjegat mal-familja Micallef fil-Lux Press fejn fost l-oħrajn ingħata tagħrif fuq il-magni tal-lineotype. Sergio Grech hu editur tas-sensiela Bejn Storja u Miti, ħareġ erba' bijografiji u rumanz. Xandar mijiet ta' programmi kulturali.

JIFTAĦ IL-KONKORS NAZZJONALI TAL-POEŻIJA DIREEN MICALLEF 2021

Il-Kunsill Nazzjonali tal-Ktieb qed jistieden għal darb'oħra lil poeti stabbiliti u oħrajn ġodda biex

jipparteċipaw fit-tielet edizzjoni tal-Konkors Nazzjonali tal-Poeżija Doreen Micallef. Il-konkors ikun aġġudikat minn grupp ġdid ta' aġġudikanti li jinħatar kull sena mill-Kunsill Nazzjonali tal-Ktieb. Il-ġurija tevalwa kull poeżija, b'mod anonimu, skont damma ta' kriterji li jħarsu lejn l-awtentiċità, l-immaġinazzjoni, id-distintività fil-vuċi, u l-użu oriġinali tar-ritmu u l-figuri tat-taħdit. Jiġu ppremjati l-ewwel tliet postijiet: il-poeżija rebbieħa hemm tieħu € 1,000, u għaż-żewġ poeżiji ta' warajha hemm allokat vawċer f'xiri ta' kotba li jista' jissarraf minn ħwienet tal-kotba lokali. Ir-rebbieħa tal-konkors jitħabbru f'ċerimonja apposta li tiġi ċċelebrata waqt il-Festival Nazzjonali tal-Ktieb 2021 li se jsir bejn it-3 u s-7 ta' Novembru fiċ-Ċentru Malti għall-Fieri u l-Konvenzjonijiet (MFCC) Ta' Qali. Kull parteċipant irid jissottometti poeżija oriġinali waħda biss, u din ma tridx tkun ippubblikata qabel xi mkien ieħor. Ix-xogħol irid ikun bil-Malti u ma jaqbiżx is-36 vers. Kull applikant mitlub jaqra bir-reqqa r-regolamenti tal-Konkors, li jinsabu fuq is-sit tal-Kunsill Nazzjonali tal-Ktieb. L-applikazzjoni mimlija b'mod sħiħ trid tinbagħat bil-posta flimkien ma' erba' kopji tal-poeżija sottomessa, li trid tkun iffirmata bi psewdonimu. L-applikazzjoni u l-poeżija jridu jintbagħtu bil-posta fuq dan l-indirizz: Il-Konkors Nazzjonali tal-Poeżija Doreen Micallef 2021, Il-Kunsill Nazzjonali tal-Ktieb, Librerija Ċentrali Pubblika, Triq Prof. Joseph J. Mangion, il-Furjana, FRN1800, sa mhux aktar tard mit-Tnejn 23 t'Awwissu 2021 f'nofsinhar. L-applikanti għandhom jibagħtu wkoll kopja ffirmata u skennjata tal-applikazzjoni b'imejl fuq andrew.ricca@ktieb.org.mt.

IMĦABBRA L-ĦAMES FINALISTI TAL-PREMJU STREGA FL-ITALJA

Il-finalisti tal-Premju Strega din is-sena huma tliet nisa u żewġt irġiel, bi tliet rumanzi u żewġ kotba awtobijografiċi. Fuq nett insibu lil Emanuele Trevi b'*Due vite* (Edizzjoni Neri Pozza). Fit-tieni post hemm Edith Bruck, b'*Il pane perduto* (Edizzjoni La Nave di Teseo), li rebħet ukoll il Premju Strega Giovani. Fit-tielet post insibu lil Donatella Di Pietrantonio b'*Borgo Sud* (Einaudi), u Giulia Caminito, b'*L'acqua del lago non è mai dolce* (Bompiani), ingħatat ir-raba' post. Fil-ħames post hemm Andrea Bajani, b'*Il libro delle case* (Feltrinelli). L-isem tar-rumanz rebbieħ jitħabbar fit-8 ta' Lulju 2021.

TAĦDITA PUBBLIKA TA' MICHELINE GALLEY DWAR IT-TRADIZZJONIJIET ORALI F'MALTA U L-MAGREB

Nhar il-25 ta' Ġunju, ir-riċerkatriċi tat-tradizzjonijiet orali fl-Mediterran, Micheline Galley, għamlet taħdita bl-Ingliż - fuq Zoom u fuq il-paġna ta' Facebook tal-proġett tad-Dipartiment tal-Malti "It-Tradizzjoni Orali" - dwar ir-riċerka li għamlet fuq medda ta' erbgħin sena dwar it-tradizzjonijiet orali f'Malta u l-Magreb. It-taħdita jisimha "Researching Maltese and Mediterranean Oral Traditions: A French-Maltese Collaboration" kienet miftuħa għal kulħadd. Madame Galley hija riċerkatriċi anzjana onorarja fiċ-Ċentru Nazzjonali tar-Riċerka Xjentifika, istituzzjoni prestiġjuża fi Franza. Ħadmet mill-qrib ma' riċerkaturi ewlenin bħal Ġużè Cassar Pullicino u Ġużè Aquilina. Micheline Galley kitbet għadd ta' artikli akkademiċi u tliet kotba fuq Malta: ma' Ġużè Cassar Pullicino kitbet *Femmes de Malte dans les chants traditionnels* (C.N.R.S., 1981). Ippubblikat ukoll *Maria Calleja's Gozo. A Life History* (Utah University Press, 1994), u *Malte: Un archipel au destin fabuleux* (Paris Geuthner, 2019). Galley hi segretarja ġenerali tal-Għaqda Internazzjonali tal-Istudju taċ-Ċiviltajiet tal-Mediterran (AIECM). Ħadmet żewġ films dokumentarji fuq it-tradizzjonijiet popolari f'Malta: *L'Imnarja. Fête des Lumières à Malte* (C.N.R.S.), u *Chants sacrés et jeux poétiques*, fuq l-innijiet sagri u l-poeżija popolari. Din it-taħdita saret bi sħab bejn id-Dipartiment tal-Malti tal-Università ta' Malta, l-Ambaxxata ta' Malta f'Pariġi, u l-Ambaxxata ta' Franza f'Malta. Il-Prof. Adrian Grima introduċa lill-kelliema u mexxa d-diskussjoni wara t-taħdita. Ħajr lill-Ambaxxatriċi Franċiża f'Malta, l-Eċċellenza Tagħha Brigitte Curmi u lill-Eċċellenza Tiegħu s-Sur Carmelo Inguanez, Ambaxxatur ta' Malta fi Franza.

Email mingħand Marthese Fenech, it-12 ta' Mejju 2021

Hello Patrick!

I have finally had a proper look at IL-PONT - what an exquisite publication it is. I particularly enjoyed reading the interview with Marta Obiols Fornell. You ask such excellent, thought-provoking questions, which really allows the featured writer/poet an opportunity to shine.

Kudos on this fabulous magazine and thank you for the work you do to promote Maltese culture through the arts.

I'm honoured to be featured among so many talented individuals.

Mar

Email mingħand Paul Vella, l-1 ta' Ġunju 2021

Għażiż Patrick,

Grazzi għal ħarġa oħra ta' IL-PONT. Għal darb'oħra mimli b'ħafna qari interessanti fuq il-letteratura Maltija u letteratura oħra barranija. Insibu intereressanti speċjalment f'dan iż-żmien li għaddejjin minnu li bħalissa aħna f'Melbourne ninsabu magħluqin għar-raba' darba f'"lockdown" minħabba din il-pandemija li jidher ma nafux meta se neħilsu minnha.

Nawguralek suċċess f'ħarġiet oħra u nirringrazzjak li tibgħatulna. Min-naħa tiegħi jiena mill-ewwel naqsmu mal-membri tal-Grupp Letteratura Maltija tal-Victoria li naf żgur li jsibuh interessanti.

Paul Vella

Email mingħand Mario Griscti, l-1 ta' Ġunju 2021

Għażiż Patrick,

Irċevejt IL-PONT nru. 61-Ġunju 2021 li tieghu niżżik ħajr qatigħ. Grazzi tal-poeżija li xandartli, u grazzi tal-kontenut utli minn kittieba kbar lokali fosthom inti bħala editur imgħarraf u mħejji, minbarra li poeta stabbilit, kontenut li jimlini, jsaħħaħni u jgħaqqadni. Nixtieqlek saħħa, ġid u sliem, ħabib.

B'imħabba,
Mario

Email mingħand Joe Camilleri, l-1 ta' Ġunju 2021

Għażiż Patrick,

Ħajr minn qalbi tar-reċensjoni tal-aħħar ġabra ta' stejjer tiegħi *Ir-Raġel tas-Skiet*. Napprezza.

Grazzi akbar tat-tiżwiqa ta' materjal interessanti li tipprovdielna f'IL-PONT. Tassew rivista letterarja ta' livell.

Joe Camilleri
Ir-Rabat, Għawdex.

Email mingħand Michael Zammit, l-1 ta' Ġunju 2021

L-għodwa t-tajba!

M'għandix ħlief kliem ta' tifħir għal din il-ħidma eċċezzjonali tiegħek.

Tissorprendini f'kull ħarġa. Nirringrazzjak ħafna ħafna.

Matul il-jiem li ġejjin insib ħin biex induru dawra bħas-soltu .... nieħu gost inħaffer f'minjiera bħal din.

Saħħiet.
Michael

Email mingħand Narcy Calamatta, l-1 ta' Ġunju 2021

Għażiż Patrick,

Ħajr ta' IL-PONT mimli daqs bajda li tgħaxxaq. Nixtieq insellem lill-mibki drammaturgu ddedikat Anthony Portelli. Kelli x-xorti inkun mitlub nidderieġi d-dramm tiegħu *Ċella Numru 5*.

Xogħol li mill-ewwel għoġobni, iżda bħalma jagħmlu fl-industrija taċ-ċinema insistejt li jżid, inaqqas u jbiddel. Laqagħni b'għożża u umiltà li qatt ma rajt bħalha. Ried iħalli f'idi iżda jien insistejt li x-xogħol kien tiegħu u li l-verżjonijiet il-ġodda jridu joħorġu minn idejh.

Flimkien tellajna xogħol tabilħaqq ta' kalibru internazzjonali. Fl-aħħar ħriġt fuq il-palk u kellimt lill-udjenza. Iżżejthom ħajr talli ġew jarawna. Tlabthom jgħaddu l-kelma li hawn Malta għandna palk validu li jħabbatha ma' ta' barra. Sejjaħtlu biex jitla' fuq il-palk għall-applaws. Kellhom ikaxkruh. Tgħidx kemm staħa. Bniedem bnin u ġwejjed ma tistax ma tħobbux. Ħallielna xogħol għat-teatru Malti li għandu jibqa' jittella' daqs kull xogħol klassiku ieħor. Sliem Anthony tagħna.

Mario Azzopardi tixraqlu l-attenzjoni kollha, u Anton Sammut hu rivelazzjoni rikka għalija.

Proset tax-xogħol fejjiedi.

Narcy

Email mingħand Rigu Bovingdon, it-3 ta' Ġunju 2021

Mill-gdid proset Patrick ta' ħarga gwappa ta' IL-PONT! U grazzi li użajt l-ittra tiegħi lil Oliver. Fiha ħafna x'wieħed jixtarr, pożittiv u anka negattiv sfortunatament. Imma dik hija r-realtà fattwali u storika.

Dan IL-PONT huwa wieħed mill-aqwa opri kbar letterarji tiegħek ħabib. Bih inti qiegħed timla vojt immens fid-dinja tal-ħsieb Malti minn madwar id-dinja kollha. Huwa bilanċjat, mirqum, professjonali, magħżul u jimla vojt KBIR bejnietna lkoll tad-dijaspora!

Is-sliem!
Rigu

Email mingħand Charles Bezzina, it-3 ta' Ġunju 2021

Għażiż Patrick,

Grazzi għal darba oħra tar-rivista IL-PONT. Nammirak għall-ħeġġa kbira li għandek biex tagħmlu. Prosit għax mimli tagħrif u xogħlijiet letterarji. Niskanta kemm qegħdin joħorġu kotba letterarji. J'alla l-ġid. Imma naħseb is-sensazzjoni ta' dis-sena se jkun il-volum ta' Alfred Palma li se jippubblika f'għeluq is-700 sena mill-mewt ta' Dante. *Id-Divina Commedia* hija epika kbira, li Alfred Palma dam jittraduċi bir-rima għal 20 sena. Jien diġà għandi l-edizzjoni li hu ħareġ qabel, tnejn oħra bit-Taljan, u waħda bl-Ingliż ta' Longfellow. Dawn ilkoll bl-inċiżjonijiet ta' Gustav Doré, u din li se joħroġ Alfred Palma issa, ukoll għandha l-inċiżjonijiet ta' Doré. Hu volum ta' min ikollu, jaqrah, u jgħożżu.

Ħaġa oħra: Alfred Massa, eks president innifsu ta' din l-għaqda, kiteb dwar l-Għadqa Poeti u l-presidenti li kellha. Twaqqfet fl-1975, u jien dħalt membru fl-1979, wieħed minn tal-bidu. Irbaħt diversi konkorsi letterarji li l-Għaqda kienet tagħmel kull sena, u fl-1989, ħatruni bħala rappreżentant tal-għaqda, għal Għawdex. Ħadt pjaċir naħdem ma' Mons. Amante, ma' Alfred Massa, u ma' Charles Magro.

Fis-6 ta' Mejju 1974, għamilna l-Ministeru ta' Għawdex, serata f'ġieħ Ġorġ Pisani, f'għeluq il-85 sena minn twelidu, u hu apprezzaha ħafna. Għamilna oħra lil Mary Meylak, u xi tlieta oħra meta stedinna poeti Għawdxin ta' issa jaqraw xogħlijiethom. Għamilna serata oħra fejn ħtarna lill-Kan. Joe Mejlak, lil Marċell Mizzi, u lil Ġanninu Cremona, membri onorarji, u li għamluli tnedija ta' żewġ kotba ta' poeżiji. Fl-1994, lili wkoll onorawni bil-Premju Città di Valletta, u ħmistax qabel miet il-President Charles Magro, f'Ġunju 2016, ħatruni membru onorarju.

Mhux biss ħadt pjaċir naħdem għal din l-għaqda, imma fija ngawdi sodisfazzjoni kbir li ma tixtrihx.

Tislijiet u ħajr
Charles Bezzina

Email mingħand Eliana Stendardo, l-4 ta' Ġunju 2021

Carissimo Patrick,

Che bella sorpresa! Sono io a ringraziare te, di cuore, per la pubblicazione dell'intervista. Ti faccio i miei complimenti per la rivista, davvero curata sia nei contenuti, sia nella grafica, che apprezzo molto. Deve essere un lavoro davvero impegnativo...

Sono onorata e grata.

A presto,
Eliana

Email mingħand Joe Axiaq, is-6 ta' Ġunju 2021

Għaziz Patrick,

Grazzi tal-aħħar edizzjoni ta' IL-PONT u tal-kontribuzzjoni tiegħi li għoġbok iġġib. Bħas-soltu rivista mimlija b'kitba u letteratura ta' interess, stampata pulit li fl-istess ħin iġġibli tifkiriet sbieħ ta' rivisti letterarji li kienu stampati fl-imgħoddi u li llum għosfru.

Tislijiet,
Joe (L-Awstralja)

Ittra mingħand Ġorġ Borg, it-8 ta' Ġunju 2021

Għażiż Patrick,

Nirringrazzjak minn qalbi għall-aħħar żewġ ħarġiet ta' IL-PONT. Dejjem naqrah kollu kemm hu u nibda mill-Editorjal tiegħek li dejjem insibu jolqot il-musmar fuq rasu.

Qed nara li issa qed jiżdied ukoll fil-paġni, probabbli għax qed tħalli min jibgħat kitbiet fit-tul (i.e. ta' iżjed minn tliet paġni). Jien ma tantx naqbel ma' kitbiet twal għax jista' jkun li min jaqra jista' jitlef xi ftit l-interess. Jekk tkun intervista int stess tista' tnaqqas minnha u mhux bilfors iġġib kollox.

Mill-bqija għandi biss tifħir għal dak kollu li sibt fil-paġni ta' IL-PONT.

Ħabibek,
Ġorġ

IL-KITTIEBA U XANDARA MARIA CAMILLERI TITKELLEM MA' IL-PONT

***Il-Pultruna li Titbandal u Stejjer Oħra* huwa ġabra ta' 23 rakkont. Din hija l-ewwel pubblikazzjoni tiegħek?**

Dan huwa t-tieni ktieb li ħriġt. L-ewwel wieħed kien *Id-Dar f'Tarf ir-Raħal*, pubblikazzjoni tal-4Sight li ħareġ madwar ħames snin ilu u li wkoll kien jikkonsisti f'ġabra ta' novelli.

Minn fejn u kif twieldu stejjer bħal dawn?

Il-Kunsill Ċiviku ta' Ħaz-Zabbar kull xahar kien jorganizza lejla letterarja, msejħa Kikkra Kulturali, fuq l-inizjattiva tas-sinjura Grace Pace, li sfortunatament illum m'għadhiex magħna. Konna niktbu xi storja jew poezija, jew aħjar xi taqbila u konna naqrawha. Kien hemm li jien tħajjart nikteb xi novella qasira u l-inkoraġġiment ta' diversi awturi oħrajn ħeġġiġni nkompli nikteb. Hekk twieldu l-ewwel tletin novella li nsibu fl-ewwel ktieb u mbagħad wara komplejt nikteb sakemm issa għandi t-tieni ktieb *Il-Pultruna Li Titbandal*, pubblikazzjoni tal-Horizons.

Personaġġi u temi partikolari li tittratta fi stejjer bħal dawn?

Kemm il-personaġġi kif ukoll it-temi huma diversi u huma dawk li niltaqa' magħhom fil-ħajja ta' kuljum. Jistgħu jkunu ġejjin minn esperjenzi tiegħi stess, jew dawk li nkun smajt jew qrajt dwarhom. Naturalment ma jistax jonqos li f'bosta novelli jkun hemm ukoll element awtobiografiku.

Kemm iddum biex tikteb rakkont wieħed u fiex jikkonsisti l-proċess tal-kitba min-naħa tiegħek? Ikun hemm żmien meta tirfina wkoll il-prodott finali?

Ikun hemm drabi meta nikteb novella u nispiċċaha dakinhar stess, imma hemm drabi fejn indum anke ġimgħa biex inlestiha. Ironikament, jien dejjem nibda mit-tmiem. Inkun naf kif se tispiċċa l-istorja, imbagħad nibda nimxi b'lura. Jekk ma jkollix tmiem tajjeb, ma niktibhiex. U iva ndum nirranġa, inħassar u naqta', inzid u nnaqqas sakemm ikolli l-prodott li nkun nixtieq.

Dan tiegħek hu kontribut ieħor minn kittieba mara lill-qasam tal-letteratura Maltija. Xi tgħid dwar dan? Kemm hu importanti li iktar nisa Maltin joħorġu għad-dawl il-kitbiet tagħhom?

Ma narax li għandu jagħmel xi differenza li tikteb, sew jekk mara jew jekk raġel. Jekk ikollok talent, importanti li dan tħaddmu u minbarra li dan ikun ta' sodisfazzjon għalik, inti tkun ukoll qed tagħti kontribut lill-oħrajn. Bis-saħħa ta' programm li nippreżenta fuq stazzjon tar-radju, nista' ngħid li ltqajt ma' għexieren ta' kittieba nisa li għamlu suċċess permezz tal-kitbiet tagħhom mhux inqas milli għamlu kittieba rġiel. Għalhekk, iva , in-nisa li għandhom il-ħajra għall-kitba, għandhom jagħmlu kuraġġ u joħorġu dan ix-xogħol tagħhom.

X'relazzjoni hemm bejn Maria Camilleri li taħdem fil-qasam tax-xandir u Maria Camilleri li tikteb? Kemm dawn l-oqsma jgħinu lil xulxin?

Kif ġa semmejt, il-fatt li naħdem fix-xandir kien strumentali biex jien stajt niltaqa' ma' għadd ta' kittieba kemm rinomati u magħrufa mal-qarrejja kif ukoll dawk li jkunu għadhom jibdew. Ikolli ngħid li minnhom tgħallimt ħafna. Dawn il-programmi letterarji iġegħluni naqra bosta kotba bil-Malti, għalhekk ma jistax jonqos li dan ikollu impatt fuq il-kitbiet tiegħi.

Il-letteratura li toffri divertiment; dik li tistieden lill-qarrej jirrifletti; u dik li trid tgħaddi messaġġ jew tgħallem lill qarrej. Fejn tpoġġi dawn l-istejjer tiegħek?

Ma nfittixx li ngħaddi xi messaġġ u wisq inqas li ngħallem permezz ta' dawn il-kitbiet. Wara kollox, il-qari qiegħed hemm biex jagħtik gost. U dawn l-istejjer tiegħi għandhom appuntu dak il-għan, li wieħed jieħu gost jaqrahom bħalma jien inkun ħadt gost niktibhom.

Proġetti għall-ġejjieni?

Qed nerġa' naħdem fuq ġabra oħra ta' novelli, għandi xi ftit lesti, imma wara dawn nixtieq nikteb rumanz.

IL-PONT jintervista lill-kittieb Stephen Lughermo, awtur ta' *Ċelel Bla Ħitan*

Minn fejn u meta twieled dan l-interess tiegħek fil-kitba bil-Malti?

Il-kitba minn dejjem ġibditni. Fi tfuliti, iktar milli l-kitba fiha nfisha, iktar kien jintrigani l-fatt li nista' nesperimenta, li nista' noħloq karattri u rakkonti u nagħtihom il-laqta jew it-tmiem li nixtieq jien. Fl-isfond ta' kollox kien hemm l-imħabba għall-qari li żergħet fija l-interess għall-kitba. Minkejja li kont naqra ħafna iktar bl-Ingliż, meta ġejt biex nikteb dejjem ħassejt li għandi nikteb bil-Malti.

Maż-żmien l-imħabba lejn il-lingwa u l-letteratura Maltija żviluppat permezz tat-taħriġ li ħadt fl-Università. Taħt il-gwida ta' ġganti tal-letteratura bħall-Profs Oliver Friggieri, il-kitba ma baqgħetx biss logħba ta' esperimentazzjoni iżda saret sengħa li awtur irid iħaddem b'dixxiplina u kreattività. Minbarra tħejjija għall-karriera tiegħi ta' għalliem, f'dawk is-snin kont qed nikseb l-għodod bażiċi u meħtieġa għall-kitba tiegħi.

Dan mhux l-ewwel ktieb tiegħek ippubblikat. Liema huma l-pubblikazzjonijiet l-oħra u x'inhu l-fil li jorbothom flimkien?

Ċelel Bla Ħitan, kien l-ewwel tentattiv tiegħi ta' novelli għall-adulti. Fil-fatt, il-pubblikazzjonijiet preċedenti kienu kollha b'xi mod jew ieħor immirati għal udjenza iżgħar fl-età. Permezz ta' *X'Aħna Smart*

(Horizons, 2015) u *Jarmuk* (Horizons, 2017) fittixt li nilħaq il-faxxa ta' qarrejja adolexxenti/żgħażagħ li fil-letteratura Maltija kienet kategorija li, għal ħafna snin, ma kinitx żviluppata biżżejjed. Iż-żewġ rumanzi ntlaqgħu tajjeb u rebħu rikonoxximenti importanti.

Ippubblikajt ukoll kotba għat-tfal bħal *Toni tat-Tritoni* (Horizons/Aġenzija Nazzjonali tal-Litteriżmu, 2019) u *Ix-Xewqa ta' Luke* (Assoċjazzjoni Nazzjonali tal-Foster Care, 2018) miktub flimkien ma' Diane Farrugia fi proġett li sar bil-għan li jlaqqa' lill-istudenti tal-Primarja mat-tema tal-Foster Care.

Għandek kittieba jew xogħlijiet letterarji Maltin/barranin għal qalbek? Liema?

Fil-kuntest Malti, kont dejjem miġbud lejn rumanzi ta' xeħta psikoloġika, mill-klassiċi bħal *Leli ta' Ħaż-Żgħir* u *Il-Gaġġa* għal dawk kontemporanji li, minkejja l-kuntest differenti xorta jittrattaw temi li jibqgħu rilevanti f'kull perjodu u sitwazzjoni.

Fejn jidħlu xogħlijiet letterarji barranin, insibha diffiċli ħafna li nindika kittieb jew ġeneru wieħed għax infittex li nvarja kemm jista' jkun f'dak li naqra u nżomm ruħi aġġornat dwar it-tendenzi tal-kitba fuq livell internazzjonali.

F'*Ċelel Bla Ħitan* taqbad għadd rappreżentattiv ta' individwi li kollha b'xi mod jgħixu s-solitudni fl-għeluq personali tagħhom. Xi tgħid dwar dan?

L-idea ta' *Ċelel Bla Ħitan* twieldet propju permezz ta' din it-tema. F'dawn in-novelli xtaqt nirrappreżenta l-għeluq u l-klawstrofobija tal-ħajja kontemporanja li minkejja li tiftaħar ħafna bil-kunċetti ta' libertà u drittijiet, għadha xxekkel lill-individwi f'bosta manjieri.

Kull novella tippreżenta karattru msakkar f'din iċ-ċella psikoloġika, fgat bit-tiġrib passat, preżenti jew ġejjieni tiegħu li jitħabat biex isib il-ħelsien tant mixtieq. L-ambjent magħżul huwa dejjem ta' xi post ċkejken u soffokanti li fih il-protagonist iwaħħad l-esperjenza tal-għeluq mentali ma' dak fiżiku.

Minn fejn iġġib l-ispirazzjoni?

L-ispirazzjoni hija l-bażi ta' kull xogħol, it-twelid tal-idea li tibda l-proċess iebes u dixxiplinat tal-kitba. Fil-każ tiegħi, l-ispirazzjoni tiġi minn dak kollu li hu madwari: tista' tkun xi ħaġa li qrajt, xi filmat li rajt, xi rakkont li smajt jew xi persuna li ltqajt magħha. Fil-bidu tkun biss ħjiel ta' idea li tul il-ġranet u l-ġimgħat ta' wara nibqa' nagħġen f'moħħi u nħarbex fuq il-karti sakemm tiżviluppa f'xi għamla ta' pjan ta' kitba.

Inħoss li numru mdaqqas mid-disa' rakkonti tiegħek faċilment jistgħu jiġu żviluppati f'rumanzi elaborati. X'taħseb?

Kif diġà għedt, dan kien l-ewwel esperiment tiegħi fil-kitba ta' novelli. Il-proċess li segwejt kien l-istess bħal dak tal-kitba tar-rumanz. Għalhekk jista' jkun li din hija r-raġuni għala tinħass din il-possibbiltà ta' żvilupp f'rumanzi elaborati. Jista' jkun ukoll li f'bosta novelli fittixt li niżviluppa l-karattri ewlenin b'mod dettaljat – xi ħaġa li mhux dejjem insibu fin-novelli – bil-għan li nkun nista' noħroġ aħjar it-tema tal-għeluq psikoloġiku li bih huma maħkuma l-protagonisti.

Kemm hu importanti l-ispazju fejn tambjenta l-istejjer tiegħek?

Huwa kruċjali. L-ambjent magħluq u soffokanti jirrappreżenta tema komuni f'din il-ġabra ta' novelli. Tul il-ktieb, il-qarrej se jiltaqa' ma' karattri magħluqin f'karozza, sauna, kabina, kamra tal-banju u l-bqija. B'dan il-mod l-ispazji klawstrofobiċi isiru riflessjoni ta' ruħ il-protagonisti. Madankollu, il-ħarba minn dan l-għeluq fiżiku mhux bilfors tfisser ħelsien psikoloġiku.

Dawn tiegħek huma wkoll rakkonti dwar umanità mweġġgħa. Kemm it-tagħlim tiegħek fis-Seminarju kkontribwixxa biex tikteb dwar dan?

Is-snin tiegħi fl-iskola sekondarja tas-Seminarju żgur li għenu biex isawru fija karattru li jinnota t-tiġrib ta' madwaru. Fl-istess ħin, ma naħsibx li nista' nillimita dan kollu biss għas-snin tas-sekondarja. L-uġigħ tal-individwi, għalkemm ħafna drabi mistur mis-soċjetà, jinsab preżenti madwarna u nemmen li kull kittieb għandu d-dmir li jippreżenta l-weġgħat tan-nies li jsofru fis-silenzju.

Fejn tħossok l-iktar komdu: fil-kitba tar-rumanz jew tan-novella? Għaliex?

In-novelli kienu qasam ġdid għalija. Xtaqt nesperimenta b'ġeneru ieħor u nittama li l-esperiment iħalli l-frott mixtieq mal-qarrejja. Fl-istess ħin, ikolli nammetti li n-novelli offrewli sfida kbira. Il-ħtieġa li nżomm kollox fil-qosor, li niżviluppa l-karattri u n-nisġa tal-ġrajja mingħajr wisq dettalji, kienu għadma iebsa għalija. F'dan is-sens, inħoss li nsibni aktar komdu fil-kitba tar-rumanz iżda ċertament li se nibqa' nesperimenta bin-novelli u b'ġeneri oħra.

F'liema ħinijiet tikteb?

M'għandix ħin fiss. Normalment inqis ruħi iktar persuna ta' filgħodu u nsibni komdu nikteb dak il-ħin. Madankollu, minħabba impenji ta' xogħol rari jkolli l-opportunità li nikteb f'dawk il-ħinijiet u bosta drabi nispiċċa nikteb tard filgħaxija. Nipprova kemm jista' jkun li ma nħallix ġurnata tgħaddi mingħajr ma nikteb jew almenu nirrevedi xi ħaġa li nkun ktibt fil-jiem ta' qabel.

Liema taħseb huma l-karatteristiċi li jorbtu flimkien il-kittieb mal-għalliem?

Fil-fehma tiegħi, l-essenza ewlenija tal-kitba m'għandhiex tkun didattika. F'dak is-sens, waqt li nikteb nipprova ninfatam għalkollox mir-rwol ta' għalliem. Il-kitba għandha tkun gost. It-tagħlim (jew "il-messaġġ") għandu jkun biss konsegwenza.

Fl-istess waqt, hemm karatteristiċi oħra li huma komuni mal-klassi bħal, ngħidu aħna, li l-kittieb jimmaġina udjenza quddiemu jew li jrid jilħaq l-interess tal-qarrej bl-istess mod li għalliem ifittex li jiġbed l-interess tal-istudenti quddiemu. F'dan ir-rigward, l-esperjenza tal-klassi ċertament li hija taħriġ utli ħafna għall-kitba.

Liema huma l-ingredjenti ewlenin li jwasslu individwu biex jibda jikteb letteratura fittizja?

Naħseb qabel xejn trid tkun l-imħabba lejn il-letteratura. Diffiċli nimmaġina individwu li jibda jikteb mingħajr ma jkollu bażi tajba ta' qari ta' kittieba u ġeneri differenti. Barra minn hekk, xi ħadd li jersaq għall-kitba ta' letteratura fittizja jrid ikun lest jitħarreġ b'dixxiplina fil-proċess tal-kitba li jinkludi ppjanar u editjar kostanti. Ma jistax jibbaża biss fuq it-talent jew fuq l-ispirazzjoni. Dawn jagħmlu biss persentaġġ żgħir mill-ingredjenti li jsawru kittieb.

Proġetti għall-ġejjieni?

Proġetti jkun hemm dejjem. Fix-xhur li ġejjin nispera li nkun nista' nippubblika ktieb ieħor għat-tfal tal-aħħar snin tal-Primarja. Fl-istess ħin qed naħdem fuq proġett ambizzjuż – rumanz għall-adulti – li nittama li jkun lest matul is-sena d-dieħla.

META JINXEF L-OASI

Interraq waħdi
meta jinxef l-oasi.
Sal-ewwel xita.

OMAR SEGUNA

IL-PONT JINTERVISTA LILL-POETESSA TALJANA IRENE VALLONE

Qual è il suo mestiere/la sua professione?

Sono impiegata amministrativa in un'azienda.

Luogo di nascita, e luogo dove abiti nel presente? Il bello e il brutto di tali luoghi?

Sono nata a Zurigo da genitori emigranti, ma sono rimasta lì solo per pochi mesi. Di quel Paese mi è rimasta per tanti anni una grande curiosità e un forte desiderio di andare nella mia città natia. Grazie al mio carissimo, ma ahimé compianto, padrino Francisco Gil Martin, ho potuto soggiornare a Zurigo per qualche mese e visitare tutta la Svizzera. Affascinata dall'ordine, la bellezza naturalistica, la Svizzera non poteva bastare, dovevo conoscere anche un'altra terra, sentirne gli odori e apprezzarne la bellezza. Il mio caro Paco mi ha portata in Spagna; lui, originario di Madrid, aveva scelto come residenza estiva fino a quando era in età lavorativa, e poi come residenza fissa in età di pensione, Villanova Y La Geltrù, poco lontano da Barcellona. Poeta il mio padrino, tutto impegnato nella vita a lavorare il legno, progettare arredi, imparare le lingue, viaggiare e scrivere, anche se non ha mai pubblicato nulla, ma lui le poesie le ricordava a memoria e Garcia Lorca se lo portava sempre con sé. La Svizzera per me è il lavoro dei miei genitori nelle fabbriche. La necessità di mio padre di parlare il tedesco lo aveva portato a frequentare un corso di spagnolo, lingua che conosceva dopo gli anni passati in sud America; ma, dato il passaggio in un altro continente, perché non approfittare della necessità di apprendere una nuova lingua continuando ad esercitare lo spagnolo? E così mio padre, in un corso di tedesco per spagnoli, conobbe il mio padrino.

Dai miei luoghi del passato, arrivata in Italia, vado a vivere nel sud del Lazio, passando dalla mia amata Latina, alla mia più che amata Spigno Saturnia, paese di collina dei Monti Aurunci a pochi km dal Golfo di Gaeta, detto anche Golfo dei Poeti, dagli amici Poeti e quanti che vivendoci o venendoci se ne innamorano. Questi luoghi, oltre alla bellezza storica paesaggistica, conservano la memoria, il profumo, l'essenza dei miei antenati, gente umile, devota alla vita e al lavoro. Io sono tutto questo che mi è stato tramandato da chi mi ha preceduto, indegna erede, ma fiera di loro.

Da dove nascono le tue poesie?

La mia Poesia nasce dentro di me dalle sensazioni, emozioni, riflessioni che trovano forma attraverso le parole. È l'ascolto del mio umano sentire e lo sguardo che coglie la realtà che ho di fronte e che lascio sedimentare, e poi rielaboro per staccarmi a volte dal mio troppo personale coinvolgimento. A volte la sensibilità di mettersi in connessione con il sè si affievolisce e lenta pulsa la vena, ma poi, dopo un po' di tempo, la sensazione di leggere tutto in poesia ritorna a pulsare e con essa provo a fissare le parole in questa forma che si chiama poesia.

Perchè scrivere la poesia?

Scrivere la poesia si deve, si dovrebbe, perché lascia emergere la percezione dell'umano sentire. La sensibilità poetica avvicina l'uomo all'uomo, l'uomo all'ambiente, facendolo sentire parte del tutto in cui ciascuno contribuisce a migliorare le condizioni di vita. C'è troppa poca Poesia nel mondo, ognuno concentrato sui propri interessi, scardinato completamente dalla connessione con la sostenibilià in tutte le sue accezioni. Larga parte dell'umanità è asservita al proprio desiderio di potere che passa attraverso un controllo impietoso che non tiene conto dei diritti dei più, quella larga parte della società, meno fortunata e così meno rispettata, ma buona per essere sfruttata e asservita. Poesia come riscatto e come denuncia di condizioni umane che meritano di essere ascoltate e assumere dignità e autostima. Non si è mai soli avvicinandosi alla lettura e poi all'ascolto di se e di coseguenza alla scrittura, in tutte le sue forme, se i libri vengono considerati come amici dai quali prendere il meglio che hanno da offrire.

Quali sono i temi prinĉipali trattati?

Uno sguardo molto particolare è al vissuto umile dei contadini dentro al quale è racchiuso il rispetto per la vita dove il bello si trova nei momenti buoni e quelli meno buoni; la condizione umana nelle sue molteplici situazioni; la forza estraniante delle arti in genere.

Alcuni dei suoi libri pubblicati preferiti? Di cosa trattano?

Nella collana "La stanza del poeta" sono usciti i miei

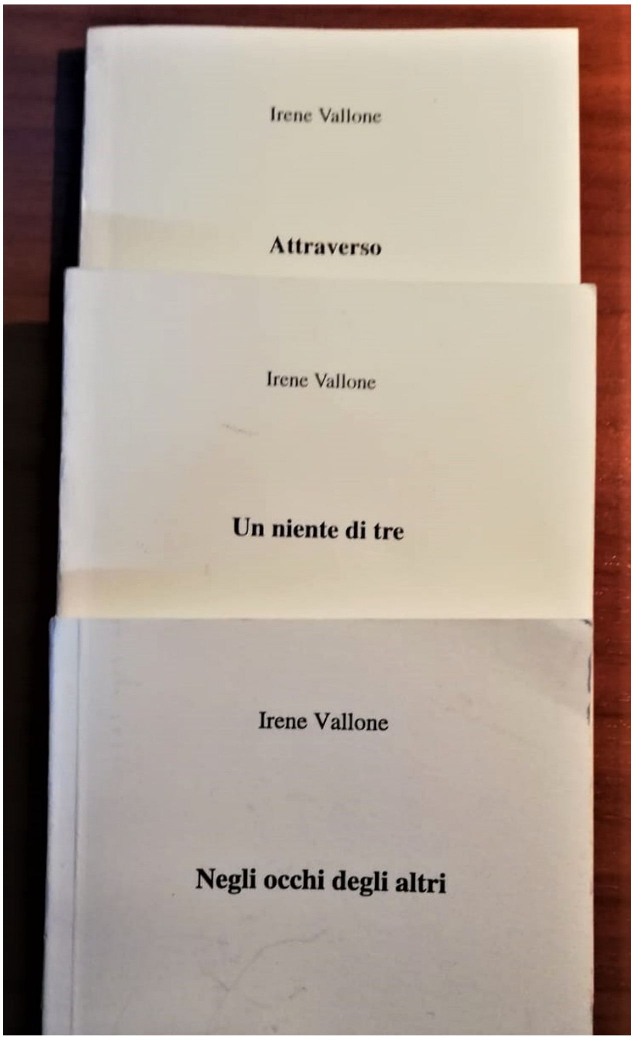

primi tre libretti: *Attraverso* nel 2009; *Un niente di tre* nel 2010; *Negli occhi degli altri* nel 2014. Questi primi libretti rappresentano lo scrigno dove ritrovarmi cercando il profumo dei tempi passati, le relazioni oltre che con l'ambiente circostante e familiare anche con gli spazi più ampi, la società, indagata il più delle volte nelle sue malsane abitudini. Cercare spiegazioni e porre interrogativi oltre che in sè stessi anche *Negli occhi degli altri*, in quanto individuo che ponenendosi in ascolto si mette in relazione con l'interlocutore attraverso dubbi e certezze. Senza volerlo i titoli dei tre libretti sono anch'essi poesia:

Attraverso
Un niente di tre
Negli occhi degli altri.

Un particolare riferimento per *Un niente di tre* articolato su tre poemetti: Il buio; Il vuoto; Il silenzio. Piccole variazioni su tema.

Anche se legata profondamente a questi tre libretti, non meno importante è la pubblicazione del *Nuovo raccolto*, Volturnia Edizioni nel 2019, che raccoglie poesie dalle precedenti pubblicazioni ed altre di nuovo conio.

Come vivi l'esperienza di donna che scrive, insieme a un marito e una figlia che scrivono pure?

Con estrema naturalezza. Ognuno scrive autonomamente, con i propri tempi e le proprie abitudini.

Il poeta come cittadino cosmopolita. Cosa ne pensi?

Senz'altro un cittadino del mondo che apprezza e rispetta ogni luogo e ogni uomo giusto, e se ne fa paladino divenendone cassa di risonanza.

TEMI MIEI

Le idee come le foglie
se le porta il vento
a disseminare d'autunno
i pensieri inconclusi
su una cengia sospesi

io sono di umili origini
senza investiture
né stendardi da mostrare
semplice
con una matassa di storie
ed una borsa di erbe di campo
me ne vado incontro al mondo
col carretto e l'asinello
falce e vanga e una schiena stanca
a seguire uno strascico
soffice di manti bianchi
e dentro agli occhi
la moviola dei ricordi

14 aprile 2009
(da *Negli occhi degli altri*)

ACROBAZIE CROMATICHE
a Normanno Soscia, pittore

Abbagliata dall'azzurro dei suoi occhi
volo planando in equilibrio sulle tele
nascondendomi lontano dalle folle
nel dettaglio che al tutto rende
movimento

Sono la corda che tira l'aeroplano
oppure il cerchio rosso in basso a destra
dettaglio che in sé non vale niente
ma che prima di salire sullo scivolo
gira gira come gira il mondo

(da *Attraverso*)

AFRICA

Ho nel mio cuore l'urlo
indelebile scava
la ferita del ricordo

Stretta la gola
tra mantici ferrei
sacchi di corpi percossi
grani di polvere
a medicare ferite
noi sordi, ciechi

Aria malsana
a mendicare amore

Stretto al petto
il figlio della paura
lo strazio della violenza
negli occhi tuoi bambini
sorriderà domani tenerezza

(da https://stanzadelpoeta.wordpress.com)

LA POESIA

Strana vena la poesia
goffamente cerca di mostrarsi
facendo sfoggio di ridicole immagini
richiamate alla memoria.

(http://viasole.blogspot.com)

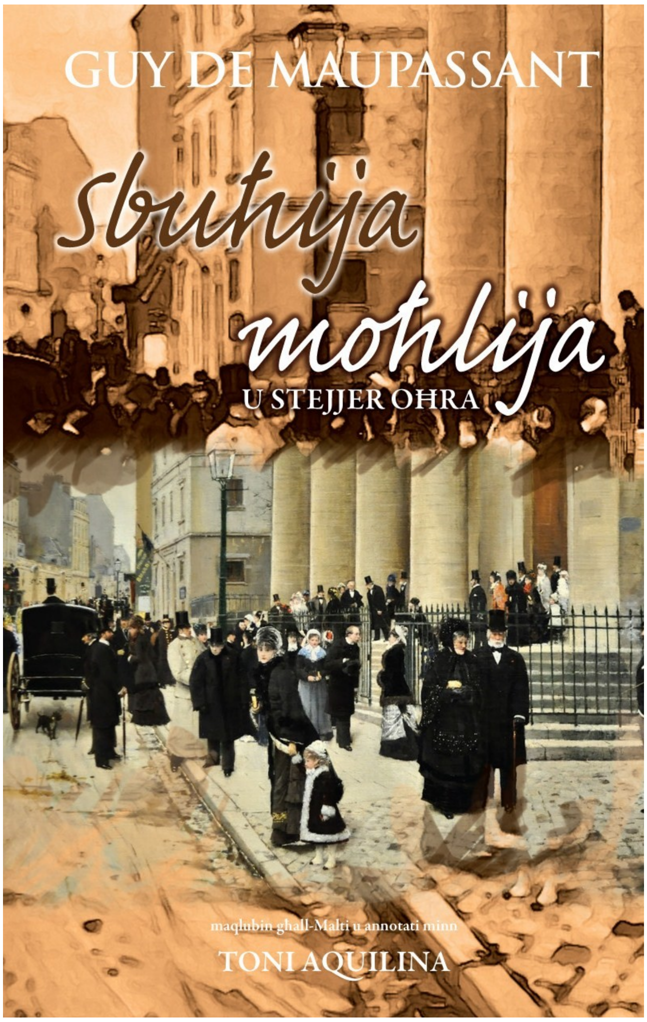

***SBUĦIJA MOĦLIJA U STEJJER OĦRA*, TA' GUY DE MAUPASSANT, MAQLUB GĦALL-MALTI MINN TONI AQUILINA.**
IT-TIENI KTIEB FIS-SENSIELA TRADUZZJONIJIET FARAXA

IL-PONT JINTERVISTA LIT-TRADUTTUR TONI AQUILINA

Għaliex għażilt dak ix-xogħol partikolari biex taqilbu għall-Malti? It-titlu kif jintrabat eżattament mal-kontenut tal-ktieb?

Dan huwa t-tielet volum bl-istejjer ta' Guy de Maupassant. Qablu ħriġt *'Marroca' u Rakkonti Oħra*, u *'Tal-Ilma Mbierek' u Rakkonti Oħra*. Warajh ħriġt ir-raba' wieħed: *'Mademoiselle Perle' u aktar*. Bħalissa qed inlesti biex nippubblika l-ħames wieħed. L-għan tiegħi li xi darba l-qarrejja Maltin ikollhom r-rakkonti u n-novelli kollha ta' dan il-kittieb prolifiku Franċiż tas-seklu dsatax – 'il fuq minn tliet mija. 'Sbuħija Moħlija' hi l-unika novella twila fil-ġabra u waħda mill-aktar pessimisti li għandu l-awtur. Għalhekk ħassejt li għandha bid-dritt tkun fiċ-ċentru tal-attenzjoni.

Tiftakar meta kien l-ewwel kuntatt tiegħek mal-ilsien Franċiż? U max-xogħlijiet ta' Maupassant?

L-ewwel kuntatt tiegħi mal-lingwa Franċiża kien pjuttost b'ċikka. Dan għaliex jien ma ridtx inkompli bil-Latin kif xtaqitni ommi fl-ewwel sena tas-sekondarja u fl-iskola privata fejn kont nattendi l-għażla kienet bejn dawn iż-żewġ ilsna. L-ewwel kuntatt tiegħi ma' Guy de Maupassant nista' ngħid li wkoll kien b'ċikka; din id-darba fir-raba' sena tas-sekondarja. Ġara li fl-1968 jien irbaħt kompetizzjoni tal-British Council b'saġġ imnebbaħ mill-poeżija ta' Robert Browning, 'Childe Roland to the Dark Tower Came'. Bħala premju ingħatajt vawċer ta' nofs lira (ewro u sittax-il ċenteżmu tal-lum) biex biha nixtri ktieb. U xtrajt *Great Short Stories of the World* li għadu għandi sal-lum. Waħda mill-ewwel stejjer li qrajt fih kienet 'The Necklace' ta' Maupassant li mbagħad ħafna snin wara qlibtha għal-Malti, mill-Franċiż naturalment ('La Parure / Iċ-Ċintill') u tinsab fl-ewwel volum li semmejt aktar 'il fuq.

Kif ktibt inti fid-Daħla għall-ktieb, Maupassant kiteb mijiet ta' rakkonti u sitt rumanzi. Imma inti fl-2012 kont diġà qlibt għall-Malti u ppubblikajt 34 minnhom. X'hemm f'Maupassant li jista' jiġbed l-interess tal-qarrej Malti?

Maupassant huwa surmast tan-novella u r-rakkont. Mix-xejn, tista' tgħid joħroġ b'kapulavur. Hu verament konċiż fl-istil tiegħu, ċar u eżatt b'sentenzi li rari jaqbżu t-tliet linji. Jista' jkun naqra ta' *fait divers* f'gazzetta, jew xi biċċa aħbar li tkun tatu ommu, u erħilu jinseġ storja mill-isbaħ bi stil mexxej għall-aħħar u impekkabbli. Fost it-temi li jittratta hemm in-Normandija, il-gwerra Franco-Prussjana, Pariġi u l-intriċċi li wieħed jiltaqa' magħhom hemm, il-fantastiku, l-eżotiku, l-ilma tal-baħar u x-xmajjar, il-flus, is-superstizzjoni, id-drawwiet, l-imħabba, il-pessimiżmu, il-kaċċa, il-ġenn, eċċ. Onestament, ma nafx kif min iħobb verament jaqra jista' ma jogħġbux Guy de Maupassant.

Għaliex ir-rabta bejn Maupassant u n-Normandija? Kif tidher fil-kitbiet tiegħu?

Maupassant twieled fil-5 ta' Awwissu 1850 fix-

château de Miromesnil, Tourville-sur-Arques fin-Normandija u baqa' jitnebbaħ minn dar-reġjun sal-aħħar, minkejja li spiċċa biex miet f'Pariġi ġewwa klinika għall-mard tal-moħħ fl-1893. Terz min-novelli li kiteb huma ambjentati hemm (Rouen, Yvetot, Le Havre, Etretat, Fécamp, Dieppe, eċċ.), u mhux darba jew tnejn għamel użu fl-istejjer tiegħu mid-djalett jew il-*patois* mitkellem f'dan ir-reġjun.

Maupassant kien ifittex lin-nisa għall-pjaċiri sesswali imma fuq in-naħa l-oħra kien ukoll misoġinu. Kemm jappella kittieb bħal dan lill-qarrejja nisa?

Il-verità hi li hu ma kienx nieqes mill-ammiraturi nisa. Veru kien iħobb jiftaħar bil-virilità tiegħu u kellu diversi relazzjonijiet, b'waħda minnhom aktar stabbli mill-oħrajn tant li rriżultat fit-twelid ta' tlitt itfal. Wisq naħseb li l-influwenza fuqu ta' Schopenauer taħti għall-opinjoni ħażina li kellu tal-mara. Biżżejjed taqra r-rakkont tiegħu "Le Modèle" biex issib dijatriba sħiħa kontra l-mara. Maupassant jinħeba wara n-narratur biex jiddeskriviha bħala vjolenti, azzjonitha ħażina, imħawda, giddieba, egoista, irrazzjonali, qarrieqa, stinata, bla ras u provokatriċi. Ara mbagħad lil ommu hu kien tista' tgħid jaduraha, u jekk kien hemm xi ħadd li ma jġerragħx, dan kien missieru.

X'kienu l-ikbar sfidi matul il-proċess ta' traduzzjoni li għamilt fuq dan ix-xogħol? Meta tkun qed tittraduċi tkun konxju tal-fatt jekk intix tuża kliem ġej mis-Semitiku (bħal "għariba" jew "Maqruħ") jew mir-Rumanz jew minn għeruq oħrajn, jew dan tiegħek hu proċess naturali u inkonxju?

Mhux aktar u lanqas anqas milli traduttur tal-affari tiegħu jiltaqa' magħhom f'xogħlijiet oħra. Il-proċess tat-traduzzjoni jitlob il-fehim perfett kemm jista' jkun tal-ilsien tas-sors, ir-riċerka b'umiltà assoluta, it-tħaddim bil-għaqal tal-ilsien fil-mira u l-paċenzja meta jiġi biex iħaddem l-għodda tal-mestier, jiġifieri l-istrateġiji li hemm bżonn ħalli jittraduċi b'mod mexxej.

Ma niddejjaqx ngħid li l-Malti Semitiku nħobbu u ħafna drabi jiġini naturali, imma nassigurak li l-għażla finali tal-kliem u l-espressjonijiet li nuża mhix iddettata minn preġudizzju għax fejn ma nkunx żgur minnufih dejjem nistabbilixxi lista ta' varjanti li jkun fiha sew is-Semitiku kif ukoll ir-Rumanz. Niddefinihom f'moħħi bir-reqqa u mbagħad nagħżel

Guy de Maupassant

skont il-bżonn. Ngħidu aħna il-kelma 'għarib' li rreferejt għaliha inti fil-mistoqsija tiegħek ma nkunx għażilt lilha għax nippreferiha flok 'barrani'. F'għarib nara li hemm sew l-idea ta' 'stranger' kif ukoll dik ta' 'outsider'.

Tikkunsidra x-xogħlijiet letterarji ta' Maupassant bħala parti minn dik li llum tissejjaħ "global literature" jew huwa kittieb li jibqa' marbut mad-dimensjoni lokali? U din tal-aħħar m'għandhiex tinftiehem dejjem bħala nuqqas. Xi tgħid dwar dan?

Ħa ngħidlek, jiena nemmen li dment awtur jikteb fuq temi universali, huwa jagħmel awtomatikament parti mill-*global literature* li semmejtli. U mbagħad lanqas mhu minnu, kif ġa indikajt, li Maupassant jirristrinġi ruħu għan-Normandija.

Maupassant twieled fl-1850 u l-ewwel pubblikazzjoni tiegħu dehret meta kellu 25 sena. Kemm jirriflettu ż-żminijiet li għex fihom Maupassant il-kitbiet tiegħu?

Maupassant twieled fi żmien li n-novella ġa kellha għeruq b'saħħithom fi Franza grazzi anki għall-moviment Romantiku influwenzat ferm mit-Tedesk E.T.W. Hoffmann (1776-1822). Lanqas ma rridu ninsew is-suċċess enormi tat-traduzzjoni għall-Franċiż minn Charles Baudelaire tar-rakkonti tal-Amerikan Edgar Allan Poe (1809-1849). Maupassant daħal bil-kbir fix-xena letterarji Franċiża fl-1880 b'*Boule de suif* bħala esponent naturalista, iżda mhux minnu li kien xi segwaċi assidwu tal-prinċipji

psewdo-xjentifiċi ta' Emile Zola. Bħalma lanqas ma kien realista fil-veru sens tal-kelma għax ismu assoċjat ma' Gustave Flaubert. Hu kien sempliċiment imxabba' bir-rutina tax-xogħol ta' impjegat li ma jħallix qligħ. Għalhekk ra kif għamel biex jitħarreġ fis-sengħa tal-kitba biex isib il-formula li biha jinteressa lill-qarrejja tal-ġurnali ta' żmienu, kienu x'kienu t-tendenzi politiċi tagħhom, ħalli jbigħ u jaqla' flus tajbin. Fi Franza dan ilu possibbli s-sekli, mhux bħal f'pajjiżna.

***Sbuħija Moħbija u Stejjer Oħra* jinkludi wkoll taqsima siewja fejn hemm in-Noti tat-Traduttur dwar l-istejjer inklużi, u anki nota dwar il-ħajja u l-ħidma ta' Maupassant stess. Kemm huma importanti taqsimiet bħal dawn biex iħajru iktar Maltin jaqraw xogħlijiet importanti miktubin f'ilsna oħrajn?**

Ħafna jistaqsuni dwar n-Noti tat-Traduttur li nħobb inżid fl-aħħar tat-traduzzjonijiet tiegħi. Li kelli ma nagħmilhomx niffranka ħafna ħin u xogħol ta' riċerka. Ma jistax jonqos l-iskop ewlieni hu wieħed didattiku. Jien professur l-Università sew f'dik li hi t-teorija u l-prattika tat-traduzzjoni kif ukoll fil-letteratura Franċiża moderna. Iżda konxju li fost il-qarrejja tiegħi hemm min jew jinteressawh biss l-istejjer, jew ġa jaf l-informazzjoni li tinsab fin-noti, jew ma jkunx irid jitlef il-gost tal-qari kull darba li jiltaqa' ma' xi nota u jħobb idur għalihom wara. Imbagħad, fis-sensiela ta' "Traduzzjonijiet Faraxa" li responsabbli għaliha jien, wieħed dejjem ser isib noti bijografiċi estensivi sew fuq l-awtur kif ukoll fuq it-traduttur. Darba biċċa xogħol tinqaleb fi lsien ieħor l-awtur oriġinali u t-traduttur għandhom jitqiesu terwmin, kittieba t-tnejn li huma.

ĦAJKU

Sħabna s-siġar
f'dawn il-ġranet ta' sħana
għad-dell infittxu.

Umbrelel ħodor
is-siġar ta' madwarna;
dlielhom mifruxa.

PATRICK SAMMUT

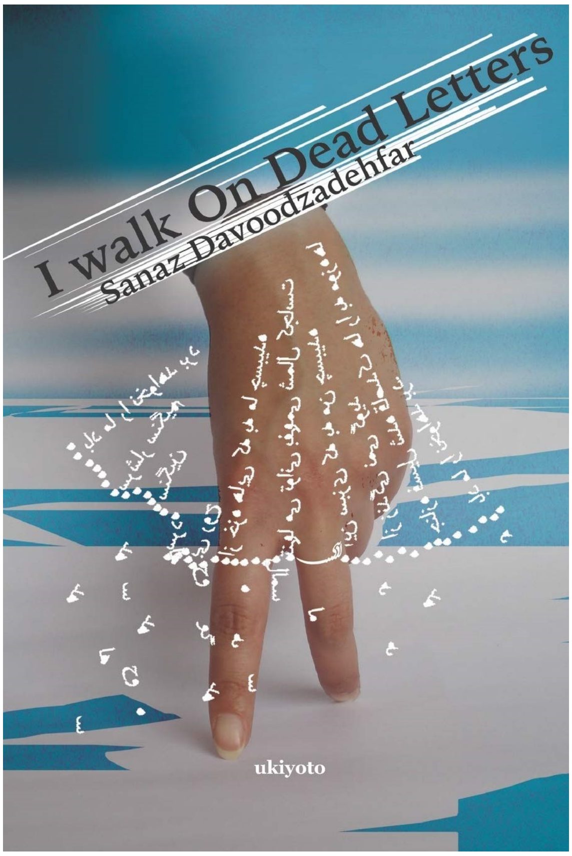

IL-PONT JINTERVISTA LILL-POETESSA MILL-IRAN, SANAZ DAVOOD ZADEHFAR

What is your profession or daily job? Is poetry a part-time activity?

Every poet's daily job can be any job but poetry is a constant and permanent activity. It's comes to you everywhere. When I'm asleep, on the bus, I'm always involved in the world and their dance in sentences.

Where were you born, and where do you live at present? Things you like and do not like about these places?

I was born In Iran and I am living In Luxembourg now. But my whole being is stuck in Iranian carpets, Iranian miniatures and Iran air. My whole mind is left in Iran and only my body wanders here in the streets.

From where do you get inspiration to write your poems?

I am involved in my land, the cradle of civilization, which is now imprisoned in the prison of primitive thought.

In which language/s do you write your poetry?

I write poetry in Farsi, but I also know English, Arabic and now I'm learning French.

What are the themes you write about?

The region and area where I was born has always been at war and peace is my only wish. Peace is what I seek in my poems.

I noticed that great part of your poems in *I Walk On Dead Letters* are concise. Why this?

I Walk On Dead Letters was my first experience in the form of a book. From the name of the book, one can understand and realize the world of my pains. Sometimes, in order to express suffering words may not be able to express the endless sorrow of the thought.

Is *I Walk On Dead Letters* your first poetry collection? What part do women play in the Iranian literary/ poetry world?

I Walk On Dead Letters was my first poetic experience. Women's poetry In Iran has entered a new phase. In their poems women seek their citizenship and human rights, and individuality is highlighted in them. They talk about their love and body, something that was taboo until several decades ago, but now they are looking for an identity which was not possible in poetry for centuries. Women poets try to reflect their lives In their poetry.

The poet as a citizen of the world. What do you think?

The poet today cannot limit himself to the geographical boundaries. Pain has a same feeling all over the world. So the language of its reflection must be universal too. The poet must share his dream with everyone. Although translating poetry is difficult, this connection must be maintained and highlighted.

Can you mention two of your favourite reads? Why?

In Iranian poetry, I am very interested in the poems of Forough Farrokhzad and Ahmad Shamlo. These two had a great impact on the formation of thought and the form of poetry in me.

Other future plans?

I am preparing my third collection and I hope I can experience a new and different atmosphere.

Minn *I Walk On Dead Letters*:

I spin
In smoke of cigarette you lit
With the last sip of your cigarette
The cigarette butt remains
And nothing of me

____

I was born under the whiz of bullets
The shell is part of my family
The bed
Is my place, my husband and the bombing
My shroud
Are vest of suicidal operation
Death is a little game, too

IL-PONT JINTERVISTA LILL-KITTIEBA KANADIŻA TA' DIXXENDENZA MALTIJA, MARTHESE FENECH (l-ewwel parti)

Describe yourself as a person, and a normal day in your life.

I live in a town north of Toronto with my husband, Brad, and our Siberian husky. Born to Maltese parents, I'm the youngest of five, with a 12 to 16 year gap between my siblings and me.

I'm an avid traveler and adventure-seeker. Brad and I spend a lot of time outdoors and tackle challenging hikes all over the world. When I'm not climbing things or throwing myself out of things, I enjoy practicing yoga and paddle-boarding. I've recently taken up skateboarding so I can improve my surfing.

Because I'm always trying new things and unwilling to commit to teaching full-time, I don't often have a "typical" day, but there are things I try always to include.

I work out first thing in the morning, whether a jog, a kettle-bell routine, 100 burpees, and/or a thirty minute session with a speed-rope. Starting off my day with rigorous activity elevates my mood and motivates me to undertake the tasks I've set out to complete. I give my dog some snuggles then have my mandatory quiet cup of tea (or two) before I sit with my laptop to respond to emails, tinker with my manuscript, revise the script adaptation of my novel, edit for my clients, and respond to media enquiries. When I'm in a teaching contract, I either have to go to school or, in the times of Covid stay-at-home-orders, teach my classes online.

My husband, an electrical engineer, also works from home, so we "meet" for lunch and take our dog for a walk.

If I've checked off every box on my to-do list, I give myself a break from the screen and work in the garden or on my newfound hobby of sanding and painting outdated fixtures I find around the house.

While my days are not overly structured, the things that remain constant are creativity, spontaneity, nature, exertion, hard work, and good conversation.

When did this love for writing begin? Were you one of those children who had lots of books to read at home?

Creating images with words always seemed to be a kind of magic. From a very young age, I found joy in storytelling, something as reflexive as breathing.

I remember rattling off fairy-tales to my teddy bears, which I would arrange around my room as an audience.

My second-grade teacher often gave me "lines" to copy as punishment for being too talkative in class. I'd grow bored and write a story instead—usually about a little girl who upset her teacher and was so very sorry. It often won me back into the teacher's good graces—though not always.

I was incredibly lucky to have older siblings that read to me, introducing me to authors like Tolkien, Dahl, and Adams. I loved the wonder and poetry within their prose. My dad also told me stories he'd make up, usually involving his own take on Hansel and Gretel. My mom surprised me with a book from the Babysitters Club series when I was little, and it hooked me instantly. She bought me a new one every few weeks until I finished the entire series. I have no doubt all that reading fostered my love of the craft.

The Chronicles of Narnia by CS Lewis had the greatest influence on me as a budding writer. Taking my cue from him, I wrote stories cast entirely with talking animals. Even now, in my *Siege of Malta* series, I tend to treat our four-legged friends more

delicately than humans. While I no longer write about talking animals, my Siberian husky has a cameo in *Falcon's Shadow* as Louie, a stray wolf-dog who saves the life of one of my protagonists.

In 1994, I went to the movie theatre to watch *Speed* ten or eleven times between daily visits to Canada's Wonderland. A crush on Keanu Reeves inspired me to write a thriller set in the very theme park my friend and I frequented—my first attempt at a composition involving people. Mostly, I wanted to prove to myself that I could start and finish a novel. It took me two years writing part-time while attending high school and working at Red Lobster, but I managed to complete it.

Soon after that, the film *Braveheart* drew me more insistently to the historical genre, a love further reinforced by *Gladiator*, which coincidentally, is filmed in Malta and features several of my friends as extras.

It was during a pre-college trip to Malta in July 2000 that the idea to write a novel based on the Siege of 1565 took root, thanks to a visit to the Malta Experience in Valletta.

What about your connections with Malta? I know that you visit Malta many times. However, do you ever feel the desire to live for a longer period in Malta for further inspiration?

My parents are Maltese, and frequent visits to the island from the time I was very young piqued my interest in its opulent history. Life under the rule of the Knights of St John fascinated me most.

The Maltese islands lend themselves very well to literary descriptions—gifted with four compass points of natural beauty, the smell of the sea constant no matter how far inland one might venture, ancient temples that predate the pyramids of Egypt.

I've had the good fortune of spending almost every season in Malta and would love to experience a full year on the island with nothing to do but write and wander.

I recently discovered that spring is my favourite time

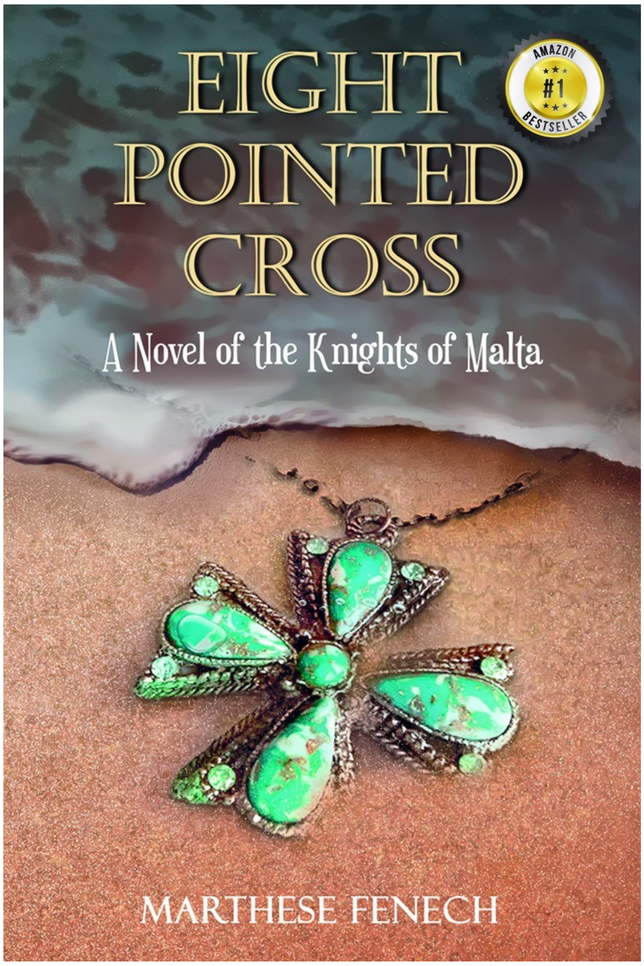

of year to visit. The rolling countryside is so lush and vibrant. I can walk miles and miles without getting overheated.

During my last visit in April 2017, my mom and I trekked the absolutely beautiful Binġemma trail from Mġarr to Rabat, and I was struck by how green and alive everything appeared.

Living in Malta and Toronto... Pros and cons?

It's difficult to make the comparison, as for me, Malta is a holiday destination. I've never had a job while in Malta, apart from doing some promotional work for my novels—although, I once ended up as a bartender at a party in Mellieħa. Until a person has worked in a place and had to contend with the challenges of making ends meet, it's difficult to offer a fair assessment.

Both nations offer fulfilment in different but equally wonderful ways.

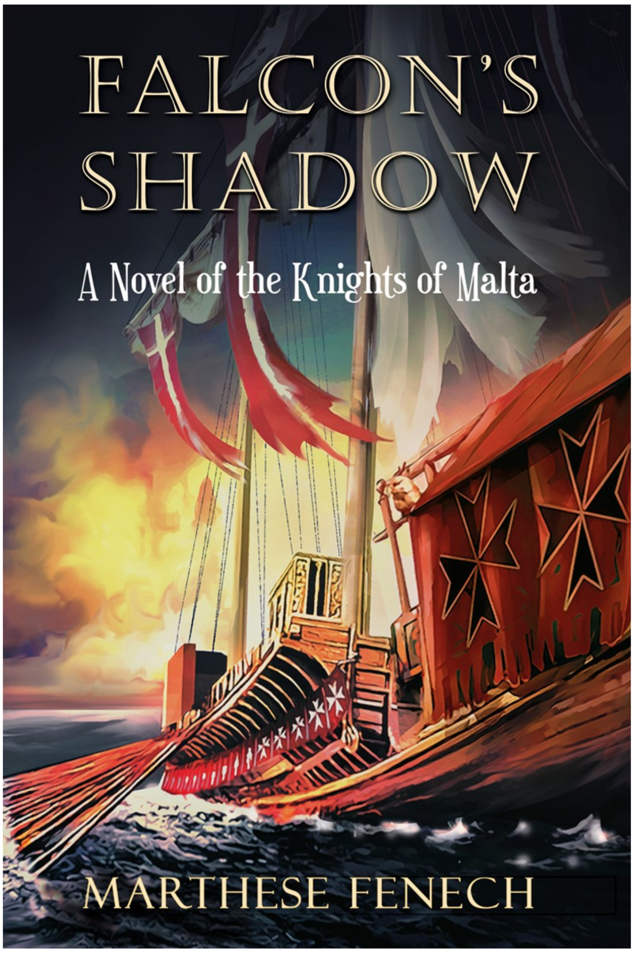

I love that Canada has so much green space and forest and mountains. It never feels crowded—there is always breathing room. As someone who spends so much time outdoors, I enjoy the changing seasons. And the ability to remain anonymous—due to Canada's sheer vastness, it has one of the lowest population densities in the world. People tend to stay out of your business for the most part.

Growing up in Toronto acquainted me to so many cultures, nurturing my creativity by providing me with new perspectives, traditions, and customs. Exposure to a mosaic of heritages allowed me to develop an awareness at a young age that would have otherwise taken longer to cultivate.

Although my family was and remains close to the Maltese-Canadian community, we lived in a diverse neighbourhood populated by immigrants from all over the world. I grew up hearing different languages, learning about my neighbours' homelands, and having discussions about political situations overseas that didn't always make the evening news.

I listened to harrowing stories from people who fled war-torn nations, escaped persecution, made ineffable sacrifices. There were joyous stories as well, full of laughter. And many exclamations of, "We do that too back home!" and "Yes, the neighbourhood gossips sit on stools and stare at passers-by in my mom's village also!"

Malta is my second home and has always felt safe. I love having the sea a short distance away, and the smell of salt always permeating the air.

Malta is a living museum, a history lover's paradise. One of my favourite things to do is wander the narrow lanes of Mdina then sit at a table on the Fontanella terrace with a cup of tea and an encompassing view (and maybe some chocolate cake). Occasionally, I'd take the bus from Birżebbuġa to Ċirkewwa via Valetta and back for no reason other than to enjoy the Maltese landscape and architecture—and colourful conversations.

Malta is also home to some of the most genuine, spirited people I've ever met, people who are always willing to help, to share their knowledge of Maltese history, to answer questions, and teach me ever more creative curse words.

In Malta, the pace seems relaxed, more measured. One thing both countries have in common? Unbelievably bad traffic and never-ending construction.

Virginia Woolf wrote about the importance of having a space where one can write in peace. When you come to writing, what are your favourite spaces and what is the best time to write?

We have a lovely office in our home that has three tall, south-facing windows, allowing in so much natural light. It's comfortable and inviting. For years, it served as my writing room.

Due to Covid, my husband now works from home and has three separate computers as well as hardcopy blueprints to spread out, so he needs the space.

I don't mind working on the main floor because my dog curls up at my feet, and his company is always

welcome. On warm days, I set up my writing space in our backyard, where I can enjoy my garden and the sounds of the birds.

Any time I host a virtual event or am invited to appear on as a guest on a television program, I reclaim the office, as that's where I, my promotional banner and books are set up.

Ultimately, however, writing can happen anywhere—I'm not in control of when an idea might come to me, so I can make a writing space out of any environment. Sometimes when I'm paddle boarding in a cove, a scene may unfold in my mind. Hiking also provides great opportunity to work out the details of a setting as I take notice of the sensory details around me. In the past, I carried a notebook with me everywhere but now I just jot ideas down in my phone whenever they strike.

A writing space is wherever I make one—at a local café, a park bench, a balcony, on an airplane, during a long commute (provided I'm not driving!). Noise-cancelling headphones are a godsend.

Figuring out the time of day that serves best for creative endeavours has also proven beneficial. For me, writing new scenes comes easier in the early morning, while I find the afternoon or late evening optimal for editing. Sometimes an idea will blossom just as I'm about to fall asleep and past experiences have taught me to always write it down.

Your two novels are historical works. How do you balance the historical and the fictive elements when writing?

Despite the passage of time, people want and need many of the same things today as they did in the past. Beyond necessities for survival, people crave human connection, acceptance, recreation, fellowship, justice, knowledge, a sharing of ideas, progress.

This realization gave me the confidence to tackle historical fiction—I didn't have to create characters I could never relate to simply because they lived five hundred years ago. And while living in sixteenth-century undoubtedly presented its own set of challenges and struggles, the human condition remains the same. The story needs to revolve

around the characters and their experiences—the setting becomes virtually incidental.

The human condition is timeless. Themes are not specific to the genre.

While historical facts should hold, the details should not overshadow the story. The challenge for the writer is getting it as accurate as possible while still keeping the story compelling—a veritable balancing act. Indeed, history supplies the framework, but I weave the plot—connecting my fictional characters to the actual history.

Also, I find period pieces tend to romanticize history. We think of a knight in shining armour as noble and flawless. But reality objects to that image. Were the knights brave? Absolutely. Were they flawed? Beyond doubt. To be accepted into the Order of the Knight of St. John, one had to prove noble ancestry in all four lines. Knighthood was something for which these young men were pre-destined. The system did not operate based on merit. Someone who embodies the qualities you expect a knight to have wouldn't be worthy if their lineage did not measure up.

As a woman, I was also very proud to learn that during the Great Siege of 1565, women played a pivotal role in Malta's defence. They stood on the battlements alongside the men, shooting flaming arrows, gathering cannonballs, and repairing walls. Period pieces often tend to portray damsels in distress that need to be rescued. These women didn't need any rescuing. I hope my female characters capture this fighting spirit.

Historical fiction allows the reader to not only

understand what took place but to be touched by it, to gain empathy, to connect with those who lived it. This genre brings history to life in a way textbooks can't always manage. It makes the past personal, provides the human side of history, allowing readers to acquaint themselves with historical figures by illuminating their personalities, perspectives, motivations, and emotions. The reader comes to see the characters, know them, care about them, as happens with all genres. Historical fiction is not the mere recounting of facts and details; it is the telling of a story through character. The time in which that story is set becomes secondary.

How much did your extensive travels help you in writing these two volumes?

Although research, creativity, and imagination are the keystones of world-building, plot construction, and character development, hands-on, immersive experiences add authenticity.

It's not enough for me to read about a place or look at pictures. I need to immerse in it, its smells, sounds, and tastes. These sensory details then make their way into my scenes. The musty smell of a cellar, for example, might invoke the description of a dungeon. The way a slant of light touches the forest floor might inspire a scene in the woodlands just outside Istanbul.

When I travelled through Romania, I visited a castle in the Brasov region, and there was something magical about the way the sun and clouds created pools of light on the mountains and cast the tall trees that grew densely on the slopes in deeper shades of grey. While my characters never find themselves in Romania, the image is one that resonated with me and ended up as a description in my novel.

Smells have the same effect. I lived temporarily in Singapore, and as I worked on *Falcon's Shadow* at a local café—and struggling with a terrible bout of writer's block—a breeze carried the delicate scent of a frangipani flower to my table and inspired a scene between characters Katrina and Robert. That lovely fragrance helped clear the fog, and the words began to flow.

Another remarkable place I had the privilege to visit is Istanbul, the city that straddles Europe and Asia. Every street-corner is a testament to the city's vivid past. An open jewellery box, Istanbul glitters with minarets and domes and spires. Lively exchanges with locals gave rise to a cast of Turkish characters, including a very kind and helpful shopkeeper, an equally unpleasant staffer at my hostel, and five or six kittens that worked together to steal a cooked chicken. Yes, that happened, and yes, it's in my book.

Battle scenes feature prominently in my novels. As such, I thought I should try to feel a fraction of what my characters felt while defending Malta during a mid-summer siege. One August day, I took the bus to the seaside village of Birgu, one of my main settings, and spent an afternoon on the wall of Castile—essentially, a stone oven. For three hours, I stood on that battlement and wrote detailed notes in describing everything I felt. The way sweat would bead and run down my arm or face, and ignored every impulse to find shade or drink water. Though effective, I was rewarded with heatstroke and a day spent in bed, shivering, sweating, cramping, and convinced I contracted the plague.

Simply put, travel connects me to a place and its people, and colours my work with authentic experiences and interactions.

(It-tieni parti tal-intervista ma' Marthese Fenech tidher fil-ħarġa ta' Settembru 2021)

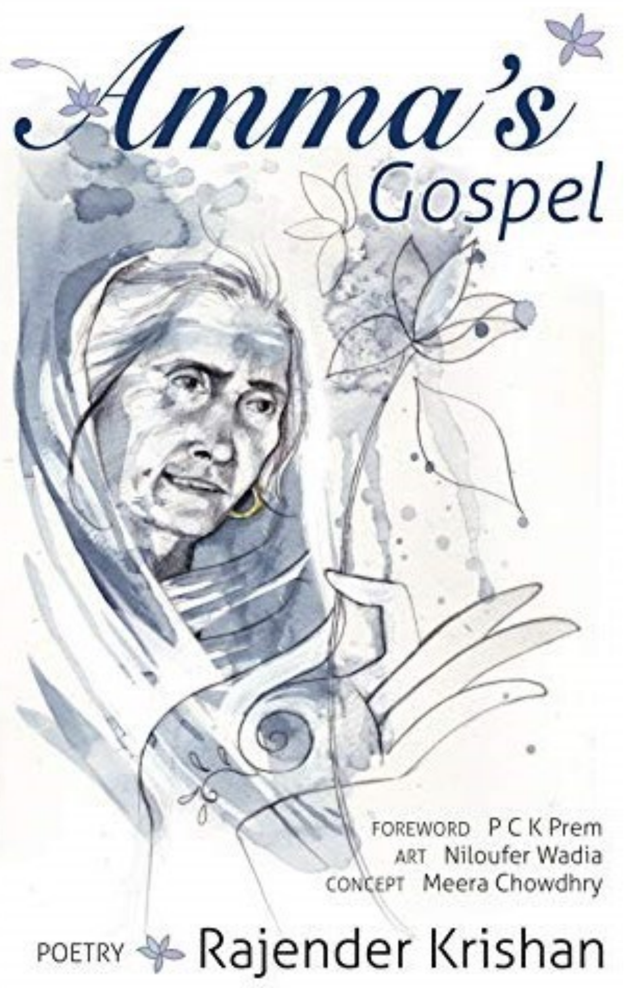

RIFLESSJONIJIET DWAR *AMMA'S GOSPEL* TAL-POETA INDJAN RAJENDER KRISHAN

Kitba ta' Patrck Sammut

Il-Vanġelu ta' Amma hija ġabra ta' 45 poeżija ta' tulijiet differenti. Hemm ukoll ir-ritornell - "Ħobb lilek innifsek/ billi tkun sinċier miegħek innifsek..." – li hu parti mill-poeżija li ġġib l-istess isem tal-ġabra, imma li jiġi wkoll ripetut għaxar darbiet matul il-ktieb kollu. Huma poeżiji li nkitbu reċentement ladarba jissemma anki l-virus tal-Corona fil-poeżija *Fejqan*. Kif jgħid Rajender Krishan stess, dawn huma poeżiji li twieldu anki wara li l-poeta wera kurżità dwar kif nanntu kienet iġġib ruħha quddiem l-inċertezzi u t-traġedja li ġabet magħha din il-pandemija.

Kull poeżija hija akkumpanjata minn illustrazzjoni tal-artista Niloufer Wadia. Fihom infushom dawn huma illustrazzjonijiet monokromi sempliċi u kumplessi fl-istess waqt, bħall-istess poeżiji ta' Rajender Krishan.

F'dil-ġabra poetika wieħed isib kliem bħal "Vanġelu", "Alla", u "Salvazzjoni", li huma ferm importanti fit-twemmin Nisrani. Imma wieħed ma jridx jinsa li l-kunċett ta' Alla huwa universali, u li hija azzjoni blasfemika jekk jiġi limitat għal -iżmu partikolari.

Fi ħsieb Krishan stess id-differenzi li jeżistu bejn twemmin u ieħor huma dawk li jiddependu miż-żmien, mill-ispazju u mill-kawżalità, u anki mil-limitazzjoni jew wisgħa ta' lsien, kultura u mentalità ta' persuna. Il-prinċipji fundamentali u l-valuri bażiċi ta' kull reliġjon – bħalma huma l-onestà, l-etika u l-moralità - huma l-istess. U dawn huma differenti biss għax jiġu esplojtati mill-klassi tas-saċerdoti li bil-kompliċità tal-politiċi, tal-mafja u tal-kmandanti militari jużaw tekniki differenti biex ibigħu l-"prodott" tagħhom (*Osservazzjoni*).

Din hi fuq kollox ġabra ispirata mill-figura ta' Amma, bużnanna min-naħa ta' missier il-poeta, li għexet bejn l-1900 u l-1982. Il-kelma "Amma" tissemma 38 darba f'din il-ġabra, inklużi t-titli ta' ċerti poeżiji. Amma hija figura importanti fil-ħajja tal-poeta tant li ħalliet il-marka tagħha fuqu permezz tat-tagħlim u l-għerf spiritwali u anki uman tagħha. Hemm drabi meta l-kelma "Amma" ma tissemmiex, imma huwa evidenti li l-poeta qed jirreferi għaliha, bħal f'poeżiji bħal *Konnessjoni*, *Stima* u *Maturità*.

Fi kliem il-poeta Krishan, *Il-Vanġelu ta' Amma* huwa msejjes fuq il-verità u valuri fundamentali, mhux fuq l-iżmi u hu universali fl-approċċ tiegħu. Amma tfakkar li l-bniedem fiċ-ċokon tiegħu hu ħaġa waħda mal-kobor tal-kożmos, mal-kollox. Tfakkar ukoll fil-ħtieġa li l-bniedem jgħix f'armonija u f'ekwilibriju ma' dak kollu li hemm madwaru.

Dik ta' Amma hija wkoll storja li timxi id f'id mal-istorja tal-Omm patrija, l-Indja, kif naraw f'*Amma Ji*. Parti kbira mill-għerf ta' Amma hija bbażata fuq ir-rispett lejn l-allat li flimkien jiffurmaw forza WAĦDA li matul din il-ġabra poetika tingħata ismijiet differenti: "Wieħed", "ix-Xhud", u "Alla".

Mela f'kull organiżmu ħaj hemm id-divin ("ix-Xhud/ li jixref u jinsab f'kollox", f'*Merħba*) u allura neħtieġu nirrispettaw kollox.

L-ispirtu ta' Amma jibqa' ħaj u jibqa' jagħti s-saħħa lil dawk li għadhom ħajjin. Kliem Amma jibqa' jirbombja fit-tifkiriet tal-poeta ladarba huma jippromwovu ħajja f'saħħitha. Amma temmen u tinsisti fuq elementi pożittivi bħall-gratitudni, ir-rispett, l-imħabba, l-umiltà, il-modestja, il-ferħ, is-sabar, il-kapaċità li tadatta, il-kompassjoni, il-kontemplazzjoni, is-sinċerità, il-lealtà, il-perseveranza u l-bilanċ.

Dawn kollha jgħinu biex il-bniedem jgħix ħajja aħjar. Huma propju dawn ir-rikkezzi li l-bniedem għandu jfittex u jakkwista matul ħajtu skont Amma, mhux ir-rikkezzi materjalistiċi. Għandhom għalhekk jitwarrbu elementi negattivi bħall-ingann, ir-regħba, il-qerq u s-serq. (*Fejqan*)

Dak ta' Amma huwa kliem mimli għerf u xi versi li tassew jispikkaw huma "M'hemmx rikkezzi aħjar mill-/ Aċċettazzjoni tal-Ħajja kif inhi" (*Għaliex Titlob?*).

Jekk Amma tingħata minn Krishan ir-rwol ta' għalliema, min-naħa tiegħu l-poeta hu l-istudent etern. Krishan huwa dak li qiegħed ifittex it-triq it-tajba, b'Amma u kliemha bħala d-dawl u l-gwida tiegħu. Il-poeta jibqa' t-tifel li jistaqsi dwar l-enimmi differenti tal-ħajja. Min-naħa tagħha, Amma hija dik li twieġeb u li tinkuraġġih, anki bi kliem bħal, "Iskot u isma'/ Dak li l-Ħajja trid tlissen" (*Tiftixa*). Il-ħajja hija l-mument kontinwu, la l-imgħoddi u lanqas il-ġejjieni, u jekk il-bniedem jifhem dan, allura jgħix kuntent.

Hi ħajja mifhuma bħala ċiklika; anki l-mewt hija parti minnha u għalhekk m'għandniex nibżgħu minnha: "Il-Mewt hi inevitabbli/ orqod bi gratitudni/ għall-aħħar żerniq" (*Amma*). Hija wkoll ħajja magħmula minn "pari ta' opposti" bħalma huma l-"Imħabba u mibegħda/ ġenna u infern/ ferħ u niket/ twelid u mewt..." (*In-Natura*).

L-ewwel poeżija ta' *Il-Vanġelu ta' Amma* ġġib l-isem ta' *OM*. Fit-twemmin Ħinduwista u dak Buddista Tibetjan din hija sillaba mistika li tidher fil-bidu u fit-tmiem ta' bosta talb u testi sagri miktuba bis-Sanskritu. OM bħala sillaba u ħoss żgur tfakkar fil-kelma Maltija OMM, persuna importanti fil-ħajja ta'

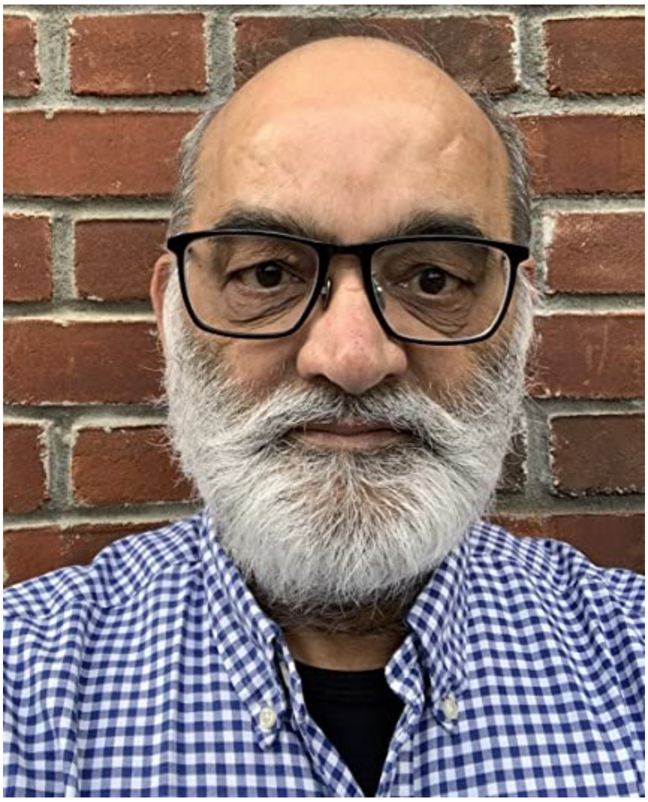

Il-poeta Indjan Rajender Krishan

dak li jkun ladarba jaf il-bidu tiegħu lilha u tħalli l-marka tagħha fuqu sa tmiem ħajtu. Il-kelma OMM fil-Malti b'xi mod tintrabat kemm semantikament kif ukoll fonetikament mal-kelma "Amma" li fiha nnifisha hija omm ukoll. Mela hija evidenti r-rabta bejn dawn it-tliet kelmiet: Om, omm u Amma.

Jasal ukoll il-mument f'*Il-Vanġelu ta' Amma* – minn *Kompassjoni* 'l quddiem – meta l-preżenza ta' Amma bħal donnha titpoġġa fl-isfond. Dan jasal eżattament wara l-poeżija intitolata *Maturità* u għalhekk dan jista' jindika l-mument meta l-poeta ma baqax tifel u minflok laħaq stat ta' indipendenza u maturità. Dan jista' jfisser ukoll li minn dan il-waqt 'il quddiem il-poeta kapaċi jasal waħdu għall-għerf u jsir ħaġa waħda mal-kożmos mingħajr l-għajnuna ta' Amma fuq kollox, u ta' missieru, figura li niltaqgħu magħha f'*Destinazzjoni*. Din tal-aħħar hija poeżija dwar kif tkun ġenitur tajjeb, anki billi tħalli lill-ulied ħielsa fl-għażla tal-mogħdija tagħhom li se twassalhom għad-destinazzjoni. Amma terġa' tidħol direttament fix-xena sitta u għoxrin poeżija wara *Maturità*, jew erba' poeżiji minn tmiem din il-ġabra.

Fl-aħħar poeżija li tagħlaq din il-ġabra, *Rinunzja*, il-ħajja tiġi mifhuma bħala btala li xi darba jew oħra

trid tispiċċa. Għalhekk l-aqwa ħaġa hija li tgħix din il-btala b'mod rilassat u bla ebda inkwiet. Dan tasal għalih billi tapprezza l-ħajja u tifhem il-fraġilità tagħha, u ma tibżax la mill-ostakli li tista' tiltaqa' magħhom u lanqas mill-mewt.

Dawn f'*Il-Vanġelu ta' Amma* huma poeżiji mibnijin minn kliem sempliċi imma li jħallu eku qawwi li jibqa' jidwi f'qiegħ il-qalb u r-ruħ tal-qarrejja. Il-kelma fil-każ tal-poeżiji ta' Rajender Krishan hija dik li tagħti ħajja jew tlaħħam lil dawk li m'għadhomx fiżikament preżenti.

Il-poeżija hija mifhuma bħala riflessjoni fuq tiġrib il-ħajja u fuq dak li jagħmilna dak li aħna. Għalhekk, dawn ta' Rajender Krishan huma poeżiji li ġejjin mill-bogħod, imma anki direttament mill-qalb. Iridu jinqraw fis-silenzju u f'atmosfera ta' ġabra biex il-qarrejja jsiru verament ħaġa waħda mal-kelma miktuba li fl-aħħar mill-aħħar tista' twassal ukoll għat-twaħħid tal-qarrejja mal-Wieħed u l-Kollox. Huma poeżiji li aktar kemm jinqraw aktar wieħed jidħol fil-qalba tagħhom u fl-istess ħin bħal jinħeles naqra naqra mill-piżijiet li fil-ħajja jafu jifnu u jtaqqlu lill-bniedem. Matul il-qari ta' dawn il-poeżiji wieħed iħoss li hemm bħal nuqqas ta' sinjali tal-punteġġjatura bħall-punt. Dan iseħħ ukoll fl-oriġinal u jista' jfakkar fil-fatt li dawn mhuma xejn ħlief ħsibijiet, riflessjonijiet, u b'hekk m'hemmx il-ħtieġa ta' pawsi żejda.

Nagħlaq din il-kitba b'kumment li jorbot dawn il-poeżiji ta' Rajender Krishan mal-qasam tal-poeżija Maltija. Ma ninsewx li kemm l-Indja, kif ukoll Malta, xi darba mhux 'il bogħod ħafna, kienu jagħmlu parti mill-Imperu Britanniku. L-Indja kisbet l-Indipendenza tagħha f'Awwissu tal-1947, u Malta f'Settembru tal-1964. Kemm l-Indja bħala pajjiż kontinent li jiġbor fih iktar minn biljun abitant, kif ukoll il-Gżejjer Maltin, b'popolazzjoni ta' madwar nofs miljun, għandhom l-Ingliż bħala lsien uffiċjali. Min huwa qrib tal-poeżija Maltija tas-seklu 20 jaf kemm elementi bħalma huma t-twemmin u l-familja kienu importanti, bħalma importanti kienet u għadha l-figura tal-omm li fil-poeżija Romantika tintrabat ma' elementi pożittivi bħalma huma l-imħabba, il-ħlewwa, il-kenn, u l-bqija, kollha elementi li jispikkaw ukoll fil-poeżija ta' Rajender Krishan permezz tal-figura "materna" ta' Amma. Għalhekk, b'xi mod, *Il-Vanġelu ta' Amma* għandu jservi wkoll biex iqarreb dejjem iktar dawn iż-żewġ pajjiżi li għalkemm huma 'il bogħod minn xulxin għandhom bosta aspetti komuni, anki għax wara kollox dik ta' Krishan hija poeżija universali li titkellem dwar il-bniedem inġenerali.

OM

Om
enerġija primordjali
il-ħoss tas-silenzju

Om il-Vers Waħdieni
li jberraħ għal dejjem
l-Univers

INDIPENDENZA

Ifhem
l-Ispazju, l-Arja, l-Ilma, in-Nar, u l-Art
biex tkun konxju
tad-dipendenza ta' kollox
fuq dawn l-elementi
biex takkwista forma

Offri gratitudni lil dak kollu
li nafu u li ma nafux bih
imgħoddi u preżent
ladarba mingħajr ma
nkunu dipendenti fuqhom
ma jistax ikollna
l-essenzjali biex ngħixu
u niċċelebraw il-ħajja

Ċedi bl-umiltà kollha
lix-Xhud ġewwieni
l-uniku Sovran
mingħajr tfixkil
u bla inkwiet ta' xejn
bħala l-kunċett etern
ta' indipendenza

(Minn *Il-Vanġelu ta' Amma*, Poeżiji ta' Rajender Krishan, maqlubin għall-Malti minn Patrick J. Sammut, 2012)

ĦADUNI L-LAZZARETT - Nov. 1952

Kitba ta' Carmen Refalo

Imgeddsa f'ħoġor ziti bl-ambulanza ħaduni ġos-sodda f'sala kbira mat-tfal l-oħra sakkruni.

Qomt ma niflaħx u erġajt intfajt fuq l-imħadda! Ma flaħtx nibki; bdejt neqred b'leħen miksur sakemm in-nanna Karm ġiet tmissli moħħi u għajtet lil bintha, "Marì, idħol mill-bitħa. It-tifla qamet bid-deni, tgħidx x'taħraq ruħi binti!"

U bilkemm stajt nieħu n-nifs, bi griżmejja ħorox u bi mnieħri misdud għalkollox.

Iz-zija Ċett ġiet m'oħtha ħdejja u ħassejt il-pala t'idhom, waħda wara l-oħra, kiesħa silġ fuq moħħi; u tellajt idi minn taħt il-friex biex bħallikieku nkeċċihom 'il bogħod minni. Kif erġajt ftaħt għajnejja nfittex liz-zija Marì sibt lin-nanna waħedha bilqiegħda maġenbi, tgedwed u ċċekċek bil-kuruna f'idha.

Kif kont ser nerġa' nintelaq fin-ngħas smajt leħen zijieti u nofsni rieqda bdejt nagħraf xi kelma 'l hawn u 'l hinn: tajjar, buqar, il-kitla bil-misħun. Sakemm iz-zija Marì ġibditni 'l fuq inserraħ ma' spallitha biex ressqitli tazza bl-ilma ma' xofftejja. Imma bilkemm stajt nixrob bis-sadda li kelli; ridt nerġa' nintelaq fuq l-imħadda. Minnufih reġgħet daħħlitni taħt il-kutri biex qabdet tneħħili l-qoxra ħoxna li kienet qed tagħlaqli t-toqob ta' mnifsejja bit-tajjar imxarrab fl-ilma fietel waqt li ħallietni minduda b'ħalqi mbexxaq. Kelli ħames snin u għadni niftakarha tniżżel wiċċha ma' wiċċi, bin-nifs tagħha jberridli moħħi!

Ħin minnhom bagħtet lin-nanna iġġib l-inċirata.
Għalkemm kont mgħaxxa bqajt nisma' kollox: il-friskatur tal-enemel jitpoġġa fuq is-siġġu u l-ilma jitferra' mill-kitla għal ġo fih. Smajt liz-zija Marì ċċafċaf fl-ilma, ħassejt liz-zija Ċett terfagħni mis-saqqu, tgħollini biex tniżżilni fuq l-inċirata,
"M'għamiltx pipi taħti zi," għidtilhom kif qabdu jneżżgħuni imma z-zija Ċett kienet pronta bisitni u qaltli,
"Nafu li qtajtha ruħi; ser naħsluk biex tkun nadifa fis-sodda. Illum mhux se tmur l-iskola tas-soru Roża."

Wara li mesħuni bil-fietel u biddluli kollox ħallewni fil-kwiet. U ma smajthomx iduru fil-kamra taz-ziju Ġuż, jaqalgħu u jaħslu u jbiddlu l-firxa tas-sodda mill-qiegħ. Ħassejt biss lin-nanna meta ġiet tgħollili rasi bil-mod biex tneħħili l-imħadda,
"Stenna naqra binti; mhux se ddum mingħajrha," u marret tkompli tgħin 'l uliedha.

The Sick Girl ta' Edvard Munch (1896)

Imma kif erġajt stenbaħt sibt ruħi fil-kamra ta' barra, fis-sodda taz-ziju. Jidherli li xi ħin smajthom jimlew il-buqar tax-xaqquf, li s-soltu kien jibqa' vojt ġol-friskatur pariġġu, imdaħħal f'toqba f'wiċċ l-irħama tal-lavaman, b'xugaman abjad mitni fuqu. Ħadd minna ma kien jużah!

"Mur ġib sapuna ġdida Ċett," u leħen ziti qajjimni u għidtilha, "ma rridx noqgħod hawn ġew, hawn taz-ziju", u daqshekk niftakar.

Il-kamra taz-ziju Ġuż kienet l-aħjar waħda fil-meżżanin; bit-tieqa għal barra u dejjem lesta għal dak li seta' jinqala'. Dakinhar kienu basru li fuqhom kienet ġejja waħda kbira u għalhekk kelli noħodlu postu!

Ma nafx kemm wara kienet qajmitni l-ħoss ta' karozza kif waqfet taħt it-tieqa tagħna; smajt il-boxxla tinfetaħ u rajt lit-tabib u liz-zija Marì deħlin fil-kamra. Lit-tabib kont nafu u ma ħadtx gost bih. Wara li messli moħħi, smajtu jiftaħ il-bagalja u jkellimha,
"Marija, it-tifla taf iżżommha l-ħġieġa taħt ilsienha?" staqsieha t-tabib. Ziti kixfitni, dawritni żaqqi 'l isfel u niżżlitli l-qalziet ta' taħt; kellha raġun tgħidlu li ma stajtx inżommha f'ħalqi ladarba ma stajtx nieħu nifs minn imnieħri. Ma nafx kemm dam jistenna li jitla' d-

deni imma smajtu jċafċaf fl-ilma tal-friskatur waqt li xammejt ir-riħa tas-sapuna Lux; imnieħri kien għadu ma leħaqx ingħalaq għalkollox. U leħnu reġa' wasal f'widnejja,
"Carmen, issa tiċċaqlaqx ħalli nara kemm int brava," u ħassejt qarsa f'kuxtejja. Ziti reġgħet dawritni b'żaqqi 'l fuq imma kif qed tgħattini daret lejh u bl-leħen għoli għajtet,
"Attent Dott! tintefax hekk fuqha," u telqet tressaqlu s-siġġu lejh biex qagħad fuqu. Dak il-ħin ma kontx indunajt li t-tabib kien ser jintelaq fuq il-pultruna li titbandal, li kellna ħdejn it-tieqa. Iz-zijiet kienu wirtuha mingħand zijithom Marianna; kienet ilha ħafna tintuża u kellha t-trufijiet taż-żewġ saqajn mittiekla sew fuq wara. Jekk tintefa' bil-goff fuqha kont issib ruħek mal-art!

Bqajt rieqda sakemm waslu z-ziju Ġuż u z-zija Tereż lura mix-xogħol u laqgħathom in-nanna Karm. Il-bieb tal-kamra li jagħti għall-intrata kien miftuħ u għadni sal-lum nismagħha tgħidilhom,
"Tidħlux fil-kamra għax hemm it-tifla," u ftit wara,
"It-tabib għandu jerġa' jiġi għada, biex itaqqabha."

Dak il-ħin indunajt x'kienet dik il-qarsa fuq patatti! Twerwirt u ridt nibki; imma bil-ħanqa li kelli nitniehed biss stajt. Kif semagħani n-nannu daħal ħdejja mill-bieb l-ieħor, messli moħħi u baqa' sieket iħares lejja.

Qaluli li kont bqajt xi jiem mitluqa bid-deni u t-tabib baqa' jiġi jtaqqabni kuljum, biz-zija Marì l-ħin kollu ħdejja tiftali t-toqob ta' mnieħri, lejl u nhar. Imma kif rat li kont bqajt l-istess bdiet titħasseb. Sirt naf li kienet hi, li talbet lit-tabib biex issir konsulta kemm jista' jkun malajr. Dak il-jum stess waranofsinhar, it-tabib reġa' ġie bil-professur miegħu; wara li tkellmu minn taħt l-ilsien bejniethom ziti riedet tkun taf x'kien qed jingħad u l-ispeċjalista qalilha li kien ser jibgħatni ġol-Lazzarett. Kelli d-difterite!

Ladarba telaq il-professur fil-kamra qamet burraxka! Iz-zija Marì nsiet dak kollu li kien jixraq u ma jixraqx; bdiet tagħti fuq wiċċha u tgħolli jdejha ma' wiċċ it-tabib!

"X' biċċa għamiltilna dott? Għax ħallejtha daqshekk hawn? Għandha d-difterite … kif ma ndunajtx… it-tifla se tmutilna," bdiet tgħidlu waqt li tibki u tolfoq!
"U le Marija tgħidx hekk, hawn lit-tifla żammejtuha tajjeb għalhekk …,' imma ma ħallitux jispiċċa, għax reġgħet bdiet tixher u tgħajjat miegħu. Iz-zijiet kellhom rispett kbir lejh; imma din l-aħbar kienet ħasdithom waħda sew. U f'nofs dan kollu jien bilkemm kont naf x'kien qed jiġri.

U qaluli kif it-tabib, aħmar nar qabad jimsaħ moħħu bil-maktur u biex joħroġ xi ħaġa mill-bagalja tiegħu, minflok ma talab siġġu, mar jintefa' fuq il-pultruna li titbandal. F'daqqa waħda z-zija Marì immutat; rat lit-tabib jintefa' lura, semgħetu jaħbat rasu mal-art, b'saqajh it-tnejn iferfru 'l fuq! Iz-zija Ċett li kienet hemm tara u tisma' kollox għinet lil oħtha u bejniethom tellgħuh mill-art; hu kien pront irranġa ħwejġu, qabad il-bagalja mill-art, sellmilhom u telaq 'il barra b'rasu baxxuta.

Sadattant jien għalkemm mitluqa fuq l-imħadda kont indunajt bil-waqa' tat-tabib!

"Kieku kien mument ieħor, min jaf kemm konna nidħku", kienu jfakkruni meta kbirt,
"Imma dak il-ħin ma kellniex moħħ. Id-difterite kienet marda kiefra u bdiet toqtol it-tfal! Tgħidx kemm bkejna malli ħareġ it-tabib, lanqas qatt ma bsarna li kont ser timradilna biha. In-Nannu wkoll kien waqa' fil-muta sakemm domt l-isptar; Alla jaħfirlu missieri bħallikieku kien reġa' ġie f'sensieh u bħalna beża' li stajna nitilfuk!"

Mela l-għada tal-konsulta, mgeżwra f'kutra tas-suf, sibt ruħi fl-ambulanza sejra l-Lazzarett; ħdejja kien hemm ziti Marì. Kif wasalna taqbuni u bdejt bil-banda! Imma bil-ħlewwa kollha wegħduni li ma kinux se jtaqqbuni izjed sakemm indum fl-isptar; u safejn niftakar, żammew kelmthom!

Għalkemm xi snin qabel il-vaċċin tad-'Diftheria' beda jintuża b'suċċess madwar l-Europa, meta l-marda baxxiet rasha bħallikieku ntnesiet, il-ġenituri kienu għadhom jibżgħu u ma jafdawx fit-tilqim. Niftakar liz-zija Marì tgħidli kemm kienet beżgħet meta kellha

toħodni bilfors għat-tilqima tal-ġidri meta kont għadni tarbija; ħasbet li t-tilqima setgħet tmarradni! Ma kienet taf xejn dwar it-tilqim u kif jieħu ħsiebek kontra l-mard.

Fil-bidu tal-ħamsinijiet, meta l-marda waslet hawn Malta messet lil ħafna tfal. Snin wara dit-tilqima bdiet tingħata lit-trabi bil-liġi, ma' żewġ vaċċini oħra: kontra t-tetnu u kontra s-sogħla konvulsiva li nsejħula t-'three-in-one'.

Fl-isptar poġġewni ġo sala kbira mimlija sodod tal-ħadid, bil-ġnieb imtellgħin biex ma ninżlux minnhom, waħda ħdejn l-oħra, mal-ħitan tal-kamra kollha; bit-tfal tampari ġo fihom. Fis-sala kien hemm twieqi kbar għoljin, jagħtu għal fuq il-baħar. Kienu jingħalqu biss meta jidlam. Niftakarni nħares lejn it-twieqi magħluqa u ma nafx jekk kienx ikun ser jisbaħ jew ser jidlam. Kont qisni l-mitlufa; aktarx b'deni qawwi bil-marda fl-eqqel tagħha, tipprova tirbaħni! Imma l-ikel sustanzjuz taz-zija Ċett, kien għinni biex fl-aħħar mill-aħħar nirbaħ jien! Safrattant il-ġlieda ħadet tliet ġimgħat biex tintrebaħ!

Għandi ħafna tifkiriet tat-tliet ġimgħat li qattajt fil-Lazzarett li s'issa għadhom ċari daqs il-kristall!
Kif qlibt għall-aħjar bdejt nitla' bilwieqfa mal-ħadid tal-ġenb tas-sodda nitkellem mat-tfal l-oħra; min kien kwiet u min imqareb u jien kont qisni ċapsa f'karta!

Darba qomt matul il-lejl u kelli bżonn nagħmel pipi. Ma kien jidher ħadd fis-skiet tas-sala u bdejt ngħajjat 'pipi….pipi' u qajjimt lit-tifla ta' maġenbi,
"Agħmel fis-sodda, agħmel taħtek," qaltli biex tgħinni.

Mur għidilha kemm-il pipi kont għamilt taħti sa ftit qabel; u li x-xena ta' ziti turini jdejha ħomor bis-seqi hekk kif niżlet mill-bejt kienet stampata f'moħħi. U tgħidx kemm kont ħassejt meta smajtha twaħħal fil-ħasil tal-firxa tiegħi! Ma kinetx għamlet sew ziti, ħasditni b'dak il-mod, imma waqaft nagħmel taħti mill-għada stess; ma kinetx taf aħjar ziti li tant ħabbitni sal-aħħar ta' ħajjitha. Naħseb li għalhekk fl-isptar bqajt inżommha sakemm meta għollejt leħni n-ners semgħatni u ġabitli l-vasu. Ma ridtx immur lura għall-ħajja ta' qabel u nqum ngħum fil-pipi!

Kull filgħodu kienu jduru magħna jagħtuna l-bajda mgħollija, imqaxxra ftit minn fuq, u kuċċarina magħha; din wara kienu jiġu jiġbruha mal-qoxra vojta. Jien minn dejjem indum niekol u darba minnhom, meta ġew jiġbruhom, kont għadni ma kilthiex kollha. Ħallewni nkompliha imma nsew jerġgħu jiġu u bqajt bihom f'idi.

"Itfagħhom fl-art," qaltli ta' ħdejja li kienet tagħtini ħafna pariri siewja! Imma jien bqajt inżommhom f'idi maħruġa fuq il-friex, u rqadt bihom sakemm xi ħadd ġie u ħadhomli. Stajt smajt darba minnha, imma sibtha bi tqila li nitfa' kollox mal-art.

Kemm domt hemm mat-tfal tampari qatt ma nżilna mis-sodda; ma stajniex nitħabtu. Għax id-difterite mhux taċ-ċajt; fi kliem ħafif nista' ngħid li l-marda tirriproduċi tossini li jekk jimxu fil-ġisem jistgħu joqtluk.

Darba minnhom biex ġarrewna minn sala għall-oħra kellhom jerfgħuna; jien kien fini mhux ħażin u refagħni Pawlu l-fattiga, l-iżjed wieħed twil u mibrum li kien jaħdem hemm! Niftakarhom jgħidulu, "Din għalik Pawl, għax fiha refgħa mhux ħażin!" u għalkemm kont ċkejkna, ma ħadtx pjaċir b'dal-kliem; Pawlu induna li kont weġġajt u beda jkellimni u jiċċajta miegħi sakemm wassalni ġos-sodda fil-kamra l-oħra. Għad għandi quddiem għajnejja l-kurutur twil miżbugħ kollu abjad li kien għaddieni minnu.

F'dis-sala, is-sodda tiegħi inzertat faċċata ta' tieqa kbira; kif inqum bilwieqfa stajt nara l-baħar kulur is-sema jasal sal-blat tal-faċċata. U fuq wara, stajt nilmaħ it-triq bil-karozzi għaddejin. Niftakarni kull meta nilmaħ karozza sewda naħsibha ta' Ġużè; u naqbad nistennieh ġej bis-'sevenseater' maz-zijiet għalija imma dejjem għalxejn. Kont nibki spiss għaz-zija Marì; dit-tieqa kien jonqosni!

Vanna li kienet tiġi taħsel l-art u tmil biex tnaddaf

madwar is-sodda tiegħi, kienet toqgħod tkellimni kuljum u tfarraġni jekk tarani mdejqa. Għalhekk għamilt il-kuraġġ u għidtilha xi ħaġa hekk,
"Il-karozzi ta' wara l-baħar qed idejquni; is-sewda naraha ġejja għalija u ma tasalx. Inti taf meta ser jiġu joħduni d-dar?"

U Vanna fehmet x'ridt ngħid, telqet il-barmil minn idha, ħarġet mill-kamra u kif ġiet lura għajtet lil Pawlu u bejniethom ressquli s-sodda fuq in-naħa l-oħra. U bis-saħħa ta' Vanna l-karozzi s-suwed ma baqgħux jidhru; jien insejthom u sibt il-paċi!

F'naħa waħda tal-kamra, qabel ma tgħaddi għall-kamra l-oħra, niftakar sew li kien hemm xi tliet paraventi bojod miftuħa ħdejn xulxin, bin-nersijiet deħlin ta' spiss warajhom. Dak iż-żmien ma kontx naf x'kienu u l-għala kienu hemm. Imnalla lil Vanna qatt ma kont staqsejtha dwarhom għax warajhom kienu jpoġġu t-tfal fil-periklu tal-mewt.

Sadattant zijieti kien moħħhom li stajt immutilhom minn jum għal ieħor! U z-zija Ċett u z-zija Marì kienu jiġu kuljum, xemx jew xita, wara l-kanċell tal-isptar f'Manoel Island bil-karozza tal-linja. Kellhom raġun jibżgħu għax kienu qed imutu t-tfal.

Mela beda jiġi Pawlu, kważi kuljum b'karta f'idu, u kull darba jagħmilli xi mistoqsija; dejjem waħda ġdida. Tal-ewwel niftakarhom,
"Carmen inti x'kunjomok?" staqsieni.
"Vella," għidtlu, "U ħuk x'jismu?"
"Freddie; imma għadu bejbi. Irrid narah."
"Ħadd ma jista' jidħol hawn lanqas il-bejbi", kien weġibni.

U dak li kont ngħidlu kien jiktbu fuq biċċa karta u jitlaq 'l hemm. Meta kbirt sirt naf li Pawlu kien sar l-aġent sigriet taz-zijiet!
Peres li huma ma setgħux jidħlu fl-isptar minħabba li d-difterite tittieħed, raw kif għamlu biex minn wara l-kanċell imsakkar, isiru jafu jekk kontx sejra għall-aħjar. Għalhekk ftehemu ma' Pawlu l-fattiga u bdew jibagħtuh ħdejja jgħidulu x'għandu jistaqsini. Jekk kien imur lura bir-risposta t-tajba kienu jserrħu moħħhom. Ma kienx biżżejjed li Pawlu jgħidilhom li kont tajba; riedu l-provi biex jemmnuh. Din żgur li z-zija Ċett kienet ħasbitha! Sadattant jien ma kontx naf li kienu jkunu daqstant viċin tiegħi; kieku mur ara x'kont nagħmel.

Lil ommi u 'l missieri kienu avżawhom biex ma jersqux lejn l-isptar minħabba f'ħija ta' warajja. Sadattant zijieti kien moħħhom li jġibuli l-bajd, frott u ħalib tal-bott; u kulma seta' jgħinni biex infiq. Fl-isptar l-ikel kollu li kienu jġibu l-familjari kien jitqassam mat-tfal morda kollha; hekk qaluli zijieti wara li fieqt.

X'mistħija x'qed niftakar! Mela filgħodu kif iqajmuna, in-nersijiet kienu jkunu pronti jippreparawna għall-vista tal-professur. Darba minnhom hu u dieħel fis-sala, jien biss kont għadni fuq il-vażu; fuq is-sodda tiegħi, nidher minn kullimkien. Mhux niekol biss kont indum iżjed mill-oħrajn!

Kif rajthom deħlin kont ser naqbad innewwaħ imma n-ners tas-sala ġiet tgħidli li ma kien ġara xejn. U biex tgħaxxaqha, dakinhar il-professur minflok ma baqa' għaddej bħas-soltu, waqaf quddiemi u staqsieni,
"Carmen, inti trid tmur id-dar?' u jien insejt il-vażu u tbissimtlu!
'Mela kienet ġiet fl-aħħar il-karozza s-sewda!' Żgur li hekk kont ħsibt.

Niżżluni mis-sodda għal fuq is-siġġu bir-roti u daħħluni f'kamra żgħira biex biddluli l-ħwejjeġ. In-nersijiet ġew jarawni sejra u bdew jgħiduli,
"Ara Carmen se tħallina! Ma tridx tibqa' hawn magħna?" u jien tfixkilt,
"Heqq ma nafx," gdibtilhom, "drajt hawn... imma issa rrid immur id-dar maz-zijiet."

Għadni niftakar kemm tfixkilt dak il-ħin. Ma ridtx ngħidilhom li kelli mitt sena nitlaq; huma qatt m'għajtu miegħi u kont inġbidt lejhom! U bdejt nistħi għax ma ndunajtx li kienu qed jiċċajtaw miegħi.
"Fejn hi Vanna u n-nannu Pawlu?" staqsejthom u kif semgħuni ngħid hekk qabdu jidħku u jiċċajtaw

bejniethom. Dak il-ħin tfaċċa Pawlu, u bdew jgħajtulu nannu. Jien ma tajtx kashom, l-aqwa li ħariġni hu bis-siġġu fuq ir-roti fejn erġajt sibt ruħi fl-arja ta' barra nxomm il-baħar. Liz-zija Marì qalilha, "Hawn ara x'ġabilkom fl-aħħar in-nannu Pawl," u ziti saret ħamra nar għax Pawlu kien tampara; kulma kellu troffa bajda li taqa' fuq moħħu.

Insomma dakinhar jien u sejra lura d-dar il-pupu sab ruħu f'idi żgur. Pawlu kien semagħni kemm-il darba neqred għalih. Wara sirt naf li kien qalilhom hu biex iġibuhuli magħhom.

Lura d-dar kellhom jerġgħu jitfgħuni fis-sodda taz-ziju waqt li t-tabib baqa' jiġi jarani ta' spiss; id-differite mhix marda taċ-ċajt.

Pawlu l-fattiga kien ġie jarani xi darbtejn id-dar; meta kbirt sirt naf li mhux lili kien jiġi jara, imma liz-zija Marì. Kien ħa grazzja magħha minn wara l-kanċell tal-isptar waqt li kienet tistaqsih fuqi. Imma z-zija Marì wieħed biss ħabbett matul ħajjitha u dan ma kienx jaħdem fil-Lazzarett!

U dik it-triq li kienet qasmitli qalbi, fuq il-blat wara l-baħar kaħlani, bil-karozzi l-ħin kollu għaddejin minnha … twegħedni li daqt kienu ser jiġu għalija, hija Triq l-Assedju l-Kbir, li tinżel mill-Furjana u timxi fuq in-naħa tal-baħar faċċata tal-isptar.

Kull darba li ngħaddi minnha ma jtinix li ma nħarisx lejn l-Isptar fejn kont ħadt saħħti lura, wara li għext tliet ġimgħat 'il bogħod miz-zijiet u min-nanniet.

U s'issa 'Il Lazzaretto' li tant laqa' morda ġo fih, jinsab minsi u mitluq! Mur għidilna kemm għaddew nies bil-mard li jittieħed mill-kmamar tiegħu, minn mindu beda jinbena mill-Granmastru Lascaris, fuq 'Manoel Island' iktar minn tliet mitt sena ilu.

Fi ċkuniti kien laqa' lili wkoll; u żammni sakemm fiqt. Ma nixtieqx narah jiġġarraf u saħansitra jasal biex imut.

SUNETT

Kif omm xoffiet il-bieqja tidlek bl-għasel
biex tisqi 'l binha żgħir id-duwa ħarra
li t-tabib amar w għal fejqanu għażel;
tqarriq meħtieġ, bla jaqta' l-ħniena barra.

It-tifel meta jixrob din id-duwa,
fil-bidu b'togħma ħelwa, imma wara
jinfexx jitbekka, wiċċu jxidd il-kruha.
B'daqshekk, wara xi żmien, fejqanu ġara.

Hekk drabi l-kbar ukoll; bħal din il-ġrajja
għaddejna minnha f'moħba ta' żegħilna,
bla ntbaħna xejn li se' ssebbħilna l-ħajja,
fil-waqt, xortina ħsibna l'hi qalila.

Niftakar f'qawl li darba qaltli l-ġara:
"Kultant xi għawġ jisfalna ġid flok ħsara."

BALDASS ARMATO
(minn *Ħsejjes fil-Moħħ. Mitt Sunett*, Gozo Press, Għajnsielem, Għawdex, 1992)

NISKANDALJAW

Ftaħt fetħa w ħallejt il-lejl ilaħlaħna.
Xtaqt u ma stajtx nolfoq ġol-kobba mdallma.

Jien immiss id-dabra dawl fuq il-ħitan.
Mid-dabra dawl tneħħili s-suba' w tbusu.

Ma waqaftx tħares f'għajni u staqsejtni:
"B'liema lsien niskandaljaw x'hemm bejnietna?"
Kaxkartek u lmaħtek bla wiċċ fuq mitraħ.

"Inti fis-sakra u tkellimt bil-Malti;
jien m'iniex u qed inkellmek bil-Malti."

Ħa nintelaq ħdejk u ngħib fin-ngħas miexi.
Forsi ma tibqax tħares b'ħalqek miftuħ.

"Orqod, raġel." Għada toħroġ mis-sakra
malli d-dija tal-għodwa taqta' f'ħolmtok.

CARMEL SCICLUNA

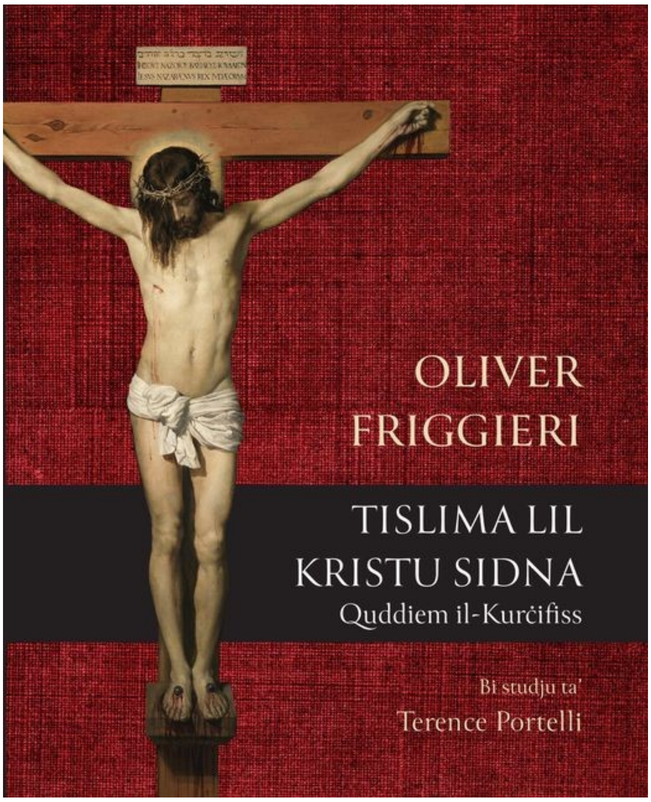

"INT SKITT GĦAL DEJJEM IŻDA S-SKIET JITKELLEM"

Kitba ta' Sergio Grech

Sergio Grech bi ftit ħsibijiet dwar il-pubblikazzjoni *Tislima lil Kristu Sidna Quddiem il-Kurċifiss* ta' Oliver Friggieri bi studju ta' Terence Portelli, ippubblikata minn Reliġjon u Ħajja (RUĦ), 2021.

F'Novembru tas-sena 2020, Malta bkiet il-mewt tal-poeta, rumanzier, kritiku letterarju u ħassieb Oliver Friggieri. Fost l-oħrajn, Friggieri ġie deskritt mill-istudjużi u l-ammiraturi tiegħu bħala ħassieb bi profil nisrani, poeta li rribella kontra d-diviżjoni politika u fuq kollox bniedem tan-nazzjon. Il-Professur Charles Briffa kien iddeskrivieh bħala s-suċċessur denju tal-poeta nazzjonali Dun Karm.

Wisq probabbli fiż-żmien li ġej fis-suq Malti se jkollna diversi xogħlijiet li jistudjaw lil Oliver Friggieri u forsi wkoll min jaf xi xogħlijiet tal-istess Friggieri li baqgħu ma rawx dawl l-istampa għal raġuni jew oħra.

Ftit xhur wara mewt Oliver Friggieri qed naraw l-istampar (mill-ġdid) tal-poeżija ta' Friggieri *Tislima lil Kristu Sidna Quddiem il-Kurċifiss* bi studju dettaljat ta' Dr Terence Portelli, lettur anzjan fil-Fakultà tal-Edukazzjoni fl-Università ta' Malta.

Kollu minnu li din mhix l-ewwel darba li qed tkun ippubblikata l-poeżija li poeta oriġinarjament kitibha lejn it-tmiem tat-tieni millennju u l-bidu tat-tielet. Kienet dehret f'antoloġija tiegħu stess u min kien midħla tal-poeta jaf li hu nnifsu kien jieħu gost iqassam kopji tal-poeżija.

Kif jgħid Portelli, donnu kien hemm xi ħaġa speċjali għall-poeta Furjaniż f'din il-poeżija u kien il-gost tiegħu jxerridha kemm jiflaħ mal-pubbliku qarrej. Personalment dejjem laqatni wkoll il-fatt kif dil-poeżija partikulari u l-ġabra ta' ħajki tiegħu, Friggieri ppreżentahom bl-aċċenti.

Imma din il-pubblikazzjoni tal-poeżija li qed nikteb dwarha hawn aktarx hija waħda mill-ftit drabi li qed naraw il-poeżija Maltija ppreżentata f'pakkett sabiħ u li jħalli togħma tajba.

Il-Kurċifiss minkejja li qed ngħixu f'pajjiż fejn is-sekularizzazzjoni qed tagħmel ir-rebħiet konsiderevoli tagħha kuljum, għadu simbolu pjuttost popolari u għal taqsima ta' nies mill-popolazzjoni lokali għad għandu tifsira u identifikazzjoni.

Forsi mhux b'kumbinazzjoni li fix-xhur li għaddew rajna anki kotba dwar il-Kurċifiss ta' Ġieżu kif ukoll dak tal-Kapuċċini fir-Rabat Għawdex. Dan barra ktieb dwar l-istatwa tar-Redentur meqjuma fil-Bażilika tal-Isla.

Il-ktieb *Tislima lil Kristu Sidna Quddiem il-Kurċifiss* ġie ppubblikat minn Reliġjon u Ħajja, id-dar tal-kotba tal-Franġiskani Konventwali taħt il-gwida ta' Patri Paul Darmanin li matul it-tmexxija tiegħu ġab ħafna innovazzjonijiet għall-ktieb reliġjuż Malti. Reliġjon u Ħajja oriġinarjament taf l-enerġija tagħha lil Patri Alessandru Bonnici li qalb il-kolletturi tal-Melitensia jafuh l-iktar għax-xogħlijiet tiegħu fuq l-Inkwiżizzjoni kif ukoll fuq l-istejjer tal-parroċċi. Hu sabiħ tosserva li l-wirt ta' Bonnici baqa' ħaj u sab min kompla joħlom u jwelled.

Fid-daħla tiegħu għall-ktieb *Tislima lil Kristu Sidna Quddiem il-Kurċifiss*, Darmanin ifisser li l-għan tiegħu bħala pubblikatur kien li jippreżenta ktieb li jgħin lill-individwu fil-vjaġġ tiegħu tal-fidi. Vjaġġ ta' fidi fis-Salib li kellu sehem ewlieni fl-istorja tal-fidwa. Jien

ngħid li l-ktieb imma hu iktar minn hekk. U forsi f'dan iż-żmien ta' pandemija li heżżitna minn ġewwa jaf iservi ta' eżami ta' aħna minn aħna u aħna fejn sejrin f'daż-żmien vag li qed ngħixu fih. Anki jekk quddiem il-ħerba li qed tħalli warajha l-pandemija ma nistgħux ħlief nimmutaw. Imma dan hu xogħol li fuq kollox jitkellem ukoll dwar is-skiet. Is-skiet imma li donnu hu wkoll kummentarju.

Li jispikka f'dan il-każ huwa kif Portelli rnexxielu fil-fehma tiegħi jsib iktar minn mezz wieħed u forsi alternattiv ta' kif iwassal din il-poeżija li kollox ma' kollox hi waħda profonda lill-qarrej tiegħu. Fil-fatt, hu interessanti li l-poeżija qed tkun ippreżentata fost l-oħrajn silta silta u magħha hemm kwadri artistiċi li jirrappreżentaw ix-xeni mill-passjoni – dawk ix-xeni li huma familjari man-Nisrani irrispettivament hux wieħed li jgħixha l-fidi jew le.

Dal-ktieb donnu qed jissuġġerixxi li hemm toroq differenti li qarrej jista' jaqbad biex jasal għall-fehim tal-poeżija. Kemm għal dak li għandu idea tal-kritika letterarja u allura barra l-poeżija għandu wkoll l-istudju dettaljat ta' Portelli u għal min forsi hu sajjem minn din id-dinja ta' termini letterarji li fuq kollox kienu parti mill-istudju ta' Friggieri jagħżel il-poeżija illustrata bi kwadri, li fil-maġġoranza tagħhom huma barokki – xenarju li l-Maltin huma familjari miegħu – biex iduq u japprezza l-messaġġ tal-poeta.

Portelli li f'dan il-ktieb jilbes diversi kpiepel ta' editur, studjuż u disinjatur jagħżel metodu antik ta' pedagoġija – il-pittura. Minbarra l-poeżija, Portelli inkluda wkoll id-disinji li kien għamel Friggieri nnifsu biex jakkumpanjaw il-poeżija anki minħabba l-emmna tal-poeta Furjaniż li l-Kurċifiss jintrabat mas-siġra tal-ħajja.

Terence Portelli jippreżenta studju dettaljat ħafna dwar il-poeżija bil-bosta referenzi u bil-lista biblijografika twila. Hu ħaddem diversi għejun għall-istudju tiegħu. Minn Friggieri sa Ratzinger. Minn Ravasi sa Serracino Inglott. Ħabbat diversi bibien interdixxiplinarji u l-għejun tiegħu minbarra l-letteratura huma wkoll it-teoloġija, l-antropoloġija, l-arti u l-filosofija.

Portelli jistudja d-99 vers tal-poeżija, linja linja, u tista' tgħid li imbarka fuq vjaġġ ifittex ruħ il-poeta mgħobbija bil-piż tat-tbatija f'riġlejn il-Kurċifiss.

Dr Portelli fost l-oħrajn jagħmel paralleliżmi ma' Dun Karm, li fi kliemu hu l-missier simboliku ta' Oliver Friggieri minħabba bosta studji li Friggieri għamel ta' Dun Karm. Għal Portelli din il-poeżija *Tislima lil Kristu Sidna Quddiem il-Kurċifiss* hija importanti għal Friggieri daqskemm *Il-Jien u lilhinn Minnu* kienet importanti għal Dun Karm. Terence Portelli jpoġġi l-poeżija *Tislima lil Kristu Sidna Quddiem il-Kurċifiss* fil-kuntest tal-kitbiet l-oħrajn ta' Friggieri u josserva kif l-istess Friggieri wasal għall-verżjoni finali tat-test wara diversi interventi fuqha.

Portelli jurina liema ħassieba huwa jħoss li influwenzaw l-iktar lil Friggieri, l-eżistenzjalista nisrani, u joffri stħarriġ tematiku u stilistiku tal-poeżija. Il-kritiku jidħol ukoll fl-aspett tas-skiet li Friggieri jindirizza fil-poeżija u jirreferi għall-kummenti tal-Papa Benedittu XVI meta rrimarka li quddiem Auschwitz, il-kamp infami tal-konċentrament, tista' tirrikorri biss għas-silenzju u s-silenzju f'dak il-każ, skont l-eks Kap tal-Knisja Kattolika, mhu xejn għajr bikja mill-qalb għal Alla.

Id-daqqa ta' Portelli tinħass anki fil-qoxra u t-tip ta' qoxra li ntgħażlet għal dan il-ktieb. Sa fuq l-ispina tal-ktieb tidher il-pala tal-id imsammra u dak id-dettall ma ġiex b'kumbinazzjoni. Nemmen li Ruħ għandha tfittex iktar testi letterarji u twassalhom lill-pubbliku għax finalment il-poeżija titkellem mar-ruħ fil-kamra tal-ġewwa. *Tislima lil Kristu Sidna Quddiem il-Kurċifiss* hu xhud ta' dan.

ĦAJKU

Biex tisma' 'l Alla
Kull meta jkellmek, darri
Lil qalbek tiskot.

Imut poeta,
u l-poeżiji tiegħu
Jikbru fuq qabru.

Tinsiex, niltaqgħu
F'kull każ fil-bieb tal-Ġenna,
Għażiż kelb tiegħi!

OLIVER FRIGGIERI

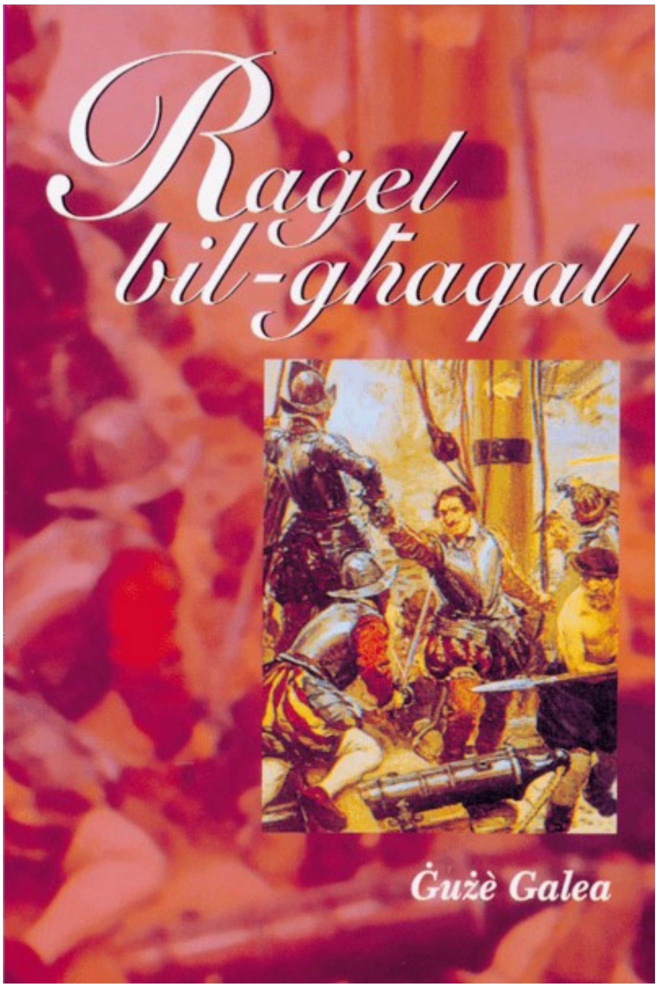

RAGEL BIL-GHAQAL TA' ĠUŻÈ GALEA (it-tieni parti)

Kitba ta' Victor V. Vella B.A., M.A.

Ir-Rumanz

Rumanz fih izjed minn aspett jew aspetti tan-natura. Rumanz hu dinja żgħira, xena kbira tal-ħajja li fih numru ta' ġrajjiet u karattri, li jaħdmu, jaħsbu li jieħdu parti fi storja ta' ferħ jew ta' biki, li l-awtur laqqagħhom flimkien biex juru, jgħallmu, insomma jieħdu parti f'xi ħaġa, serja, tad-daħk jew newtrali. Dan l-awtur irid jagħmlu bil-kliem u b'ċerta tattika li jżommok attent, interessat u b'hekk tkompli timxi ftit passi miegħu. Sakemm tasal fl-aħħar u tħossok sodisfatt li qrajtu u li apprezzajt u tista' wkoll tfaħħar jew tikkritika lil dak li qrajt.

Dan l-awtur jiksbu l-ewwel ħaġa bl-istorja li jkun qiegħed jirrakkonta, kif jagħzel l-istil ta' kif jirrakkonta: jaf jibda mil-bidu u jibqa' sejjer sat-tmiem. Jaf jibda minn 'issa' jew il-prezent u jmur lura u jdur ċirku sħiħ meta jerġa' lura minfejn beda, bis-sistema ta' *flashback*. Jista' jintilef fid-dettalji ... Jista' jaċċenna għal dak li ġara... Jista' jħalli l-karattri mhux biss jieħdu parti imma juru huma stess x'inhuma jħossu, u għax għamlu li għamlu u ħadu certi deċiżżjonijiet. Jista' jintilef fid-dettalji li ma jwasslu mkien: jista' wkoll jagħti dettalji biex juri li jaf fuq xiex qiegħed jitkellem, dettalji ta' oġġetti, ta' fatti, ta' ġrajjiet, ta' ħsibijiet li jkunu għaddejjin mill-imħuħ tal-karattri jew iħallihom 'jaħdmu' fl-istorja u juru jew iwettqu l-ħsibijiet tagħhom.

Fuq kollox l-awtur irid juri ċerta psikoloġija biex jifhem il-karattri u jagħrafhom minn xulxin u wkoll u fuq kollox irid juri ċertu bilanċ fuq kemm jgħid fil-bidu u kemm se jikxef x'ħa jagħmlu fil-medda tar-rumanz. Importanti hu li l-karattri ma jkunux ippreżentati bħala figuri tal-kartapesta imma li barra dak li jagħmlu, huma bnedmin li jaħsbu, li jkunu tad-demm u l-laħam. Imbagħad hemm dak li nsejħulu s-setting jew l-ambjent jew fejn u meta l-azzjoni se ssir. Importanti wkoll dan l-ambjent x'parti se jilgħab fl-istorja. Jista' jinjorah għalkollox u forsi jdaħħlu 'bil-moħbi' jew b'mod sottili fid-djalogu tal-karattri. Jista' jaċċenna għalih mingħajr ħafna dettalji għax jistenna li l-qarrej għandu idea tajba taż-żmien u tal-ambjent fiżiku fejn u meta qeigħda ssir l-istorja. Semmejt il-qarrej u jien stess inhoss li kultant fil-kitba tiegħi għal xi qarrejja tajt xi dettalji li setgħu dejqu għax huma familjari. Għal oħrajn jista' jkun li ma tajtx dettalji biżżejjed biex noħloq dak li kien komuni u familjari għalihom.

Mhux ta' b'xejn Ġużè Galea jibda r-rumanz tiegħu *Raġel bil-Għaqal* billi fl-ewwel tliet kapitli jagħtina l-ambjent kemm tal-post fejn kien jgħix u jistudja imma wkoll l-ambjent tal-filosfija jew tal-ħsibijiet ġenerali jew prevalenti f'dak iż-żmien. Ippreparana għal dak li se jsehh fir-rumanz billi mill-ewwel iwissina: 'Dan il-ġlied kien jinqala' ta' sikwit' kemm fil-bidu fil-Kunsill Popolari, kif ukoll iktar tard meta l-qiegħa kienet saħnet. Interessanti li l-istudju universitarju kien isir l-Italja u l-awtur idaħħal ukoll l-ambjent xjentifiku, meta insibu fit-tieni kapitlu li 'xi għorrief ... kienu diġà bdew jintebħu li bosta mill-ħwejjeg li jiġru fid-dinja jkunu mqanqlin minn xi qawwa li tmexxihom hi bil-moħbi.'

Barra dan kollu li semmejt diġà hemm l-aqwa fattur

Ġużè Galea (1900-1978)

tal-kitba li f'rumanz taraha u tgawdiha izjed għax hemm it-tul. Dan hu l-istil li juza l-awtur fir-rumanz kollu. Wieħed mill-elementi tal-istil ta' awtur hu li fih (jew ma fihx) l-aqwa ħaga: li hu ċar biżżejjed u jiftiehem mill-ewwel biex tifhem l-awtur x' irid jgħid. Kultant, speċjalment meta f'dan il-każ, l-awtur ikun jiddeskrivi l-maltemp u d-dgħajsa u l-partijiet tagħha, juża kliem li mhux familjari ħafna għax l-awtur ma riedx jissagrifika l-eżattezza għall-familjarità tal-kliem. Anzi wera li jaf fuq xiex qiegħed jikteb u x'qiegħed jiddeskrivi. Għalkemm ma jintilifx fid-deskrizzjonijiet, l-awtur jaghtina dettalji biżżejjed biex lilna jasal jagħtina stampa ċara ta' dak li qiegħed jiġri u dan jagħmlu b'ċerta sengħa, paċenzja u esperjenza. Tinħass u tidher li l-proża hi adattata għas-suġġett u wkoll li tiftiehem mingħajr tqanzih waqt li tkun taqraha. Fuq kollox l-istil jiffitja tajjeb mal-istorja u mhux jissupera bil-ħafna ndħil ta' metafori u tqabbil u x'naf jien li jistghu jaljenawna mill-mixja tal-istorja. Ċerta proża, speċjalment dik li tintuża f'xi diskors, timmira biex tqanqlek u tinforma lill-qarrej jew semmiegħa... Proża bħal dik ikollok taħseb mingħajr ma trid iktar f'min kitibha milli fil-kitba nnifisha.

Tista' tgħid li waqt li tkun taqra dan ir-rumanz tħossok li tkun qiegħed tara traġedja jew film fuq l-iskrin. U l-awtur, bħad-diretturi tal-films, ma jidhirx: jidhru biss f'dak li jiktbu jew li jippreżentaw, li f'dan il-każ jidher ċar u b'saħħtu fl-istil tieghu, l-iżjed kif l-awtur ifassal is-sentenzi, kif jagħżel il-kliem, kif juża d-djalogu u jagħtina d-deskrizzjonijiet sew ta' xeni sew ta' attività bħal ġlied, li kollha jagħmlu l-ktieb aħjar mill-film għax mal-għajnejn hemm ħafna xi jpaxxi l-moħħ u l-qalb u fl-istess ħin, iġiegħlek tħaddem l-immaġinazzjoni.

IL-QNIEPEN

Fil-kampnar jinsabu mdendla
qniepen kbar u oħrajn żgħar
dejjem lesti biex jindaqqu
skont kif jordna s-sagristan.

Maż-żerniq il-jum isellmu
li bħall-ward mar jiftaħ ġdid.
Bħall-bħur, id-diwi 'l fuq jitla'
lejn Alla, ħallieq u Sid.

Nistħajjilhom leħen Alla,
ma' kull għodwa jrid isellem.
Lill-bnedmin imur jistieden,
bil-ħlewwa ġo daru jkellem.

Ħelwin ħafna l-ilħna tagħhom,
xħin tismagħhom mill-kampnar
bl-ilsna tagħhom iwassluna
ħin it-tmienja u nofsinhar.

Hemm mill-għoli toħroġ għana,
ta' sett qniepen ferm sabiħ.
Kif jinġibed l-ewwel tokk,
kemm ħamiem itir qatigħ!

X'ferħ inħoss filgħodu kmieni,
meta d-daqq nisma' mill-bogħod,
qed jitbandal f'żiffa ħelwa,
daqqa mgħaġġel, jew bil-mod.

Doqqu qniepen, mela doqqu,
f'jum il-festa tat-titular,
bl-iħna tagħkom, imlew b'hena,
din il-belt u ta' madwar.

Ħdejn l-imgħoddi, id-daqq naqas
dawk li jdoqqu naqsu sew.
Kien għalhekk dil-poeżija
biex did-drawwa le ninsew.

SAVIOUR CAMILLERI

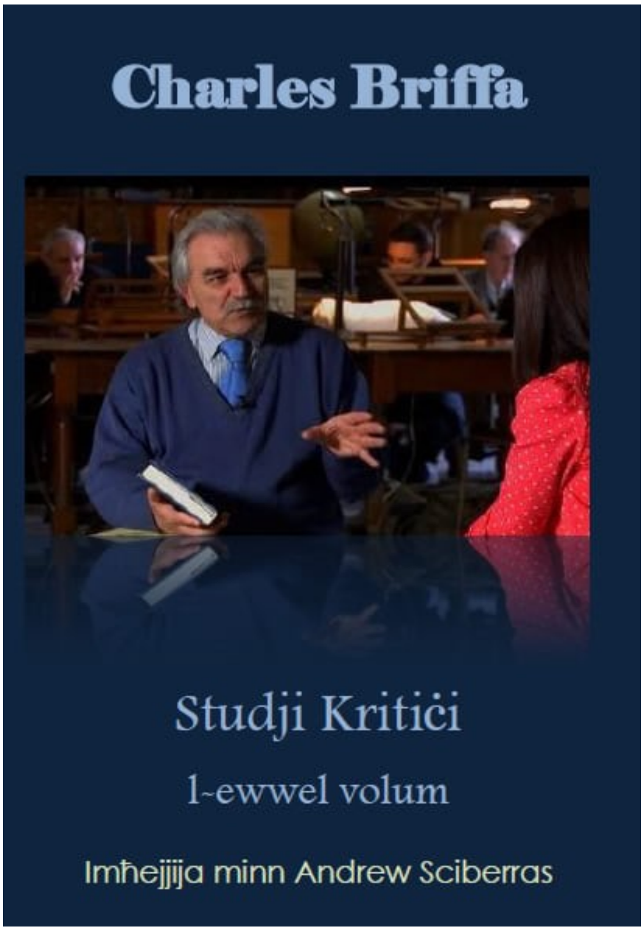

AKTAR STUDJI KRITIĊI MILL-PINNA TAL-PROF. CHARLES BRIFFA

Apprezzament ta' Alfred Palma

Ftit tax-xhur ilu, Dr Andrew Sciberras ġabar, ħejja u pproduċa t-tieni volum ta' studji kritiċi ta' Tarċisju Zarb. Studji kritiċi bħal dawn huma bżonnjużi u tabilħaqq siewja, għal kull min jinteressa ruħu fil-letteratura ta' pajjiżna, kemm lill-Maltin infushom kif ukoll lill-barranin, mhux biss il-letteratura Maltija per se, fil-ġeneri kollha tagħha, iżda wkoll lill-kittieba, poeti, awturi u tradutturi nfushom li, tul ħajjithom u tul is-snin, għenu (bosta drabi b'sagrifiċċji kbar!) biex il-Letteratura Maltija tistagħna u tasal tħabbatha mal-Letteratura dinjija.

U issa, Andrew Sciberras għadu kif ipproduċa l-Ewwel Volum ta' Studji Kritiċi tal-Prof. Charles Briffa; volum massiċċ ta' 542 faċċata, ippubblikat b'mod tassew eleganti mill-Progress Press.

U bħall-Istudji Kritiċi ta' Zarb, dawn ta' Briffa se jżidu teżor ieħor letterarju f'pajjiżna, ta' siwi enormi għall-istudjużi kemm tal-lum kif ukoll dawk li għad jiġu warajna, biex jixtarru aħjar il-karattru, is-sentimenti u l-arti Maltija permezz tal-kittieba u poeti nfushom.

Il-ktieb jiftaħ b'tagħrif interessanti u dettaljat dwar Prof. Briffa li l-ħidma dedikata u professjonali tiegħu fil-qasam letterarju Malti għal bosta snin żiedet tagħni diversi oqsma vitali li jsawru l-letteratura tagħna. Imbagħad, insibu Introduzzjoni minn Dr Sciberras bit-titlu "Il-Metodoloġija ta' Charles Briffa fil-Kritika Letterarja", kelmtejn li jidħlu fil-fond dwar dak li l-qarrej ikun se jsib f'dawn l-istudji.

U mbagħad jibdew l-Istudji Kritiċi nfushom! L-ewwel studju jġib l-isem ta' "Id-Diwi tal-Ħajja – Daħla għal *Il-Poeżija Maltija* (It-Tieni Volum)", antoloġija miġbura minn Andrew Sciberras li hi kontinwazzjoni ma' dik tal-mibki Prof. Oliver Friggieri. U jsegwu 37 kittieb, poeta u traduttur ieħor, f'sekwenza alfabetika minn Attard sa Cremona. U, b'mod tassew intimu u studjat, il-Kritiku jidħol fil-ġewwieni ta' kull persunaġġ imsemmi b'sengħa professjonali mill-aqwa, jislet xogħlijiet tal-istess persunaġġ biex bihom u permezz tagħhom jixtarr individwalment lill-persunaġġ innifsu. U hawn joħorġu sbieħ, varjati u brillanti l-ilwien li jkun uża kull kittieb, poeta, traduttur analizzat fil-ħidma tiegħu fil-qasam letterarju Malti. Kull persunaġġ huwa analizzat b'mod kważi psikoloġiku fi ħsusu u s-sentimenti tiegħu kollha: personali, soċjali, reliġjużi u, essenzjalment umani!

Il-ktieb jagħlaq b'tagħrif interessanti dwar Dr Sciberras innifsu bħala l-Editur ta' dawn l-Istudji Kritiċi.

Dan l-ewwel volum, kif għidt hawn fuq, jittratta awturi, kittieba, poeti u tradutturi bil-kunjom mill-A saċ-C, u għalhekk kull min se jakkwistah żgur li se jistenna bil-ħerqa l-ħarġa tat-tieni volum... u l-volumi ta' warajh. Il-kultura in ġenerali tistagħna b'kotba bħal dawn. Kif għidt, il-Letteratura Maltija hija għanja, sabiħa u voluminuża, u tħabbatha mal-aqwa letteratura dinjija, u dan ħajr għal dawk kollha li b'xi mod għenuha u għadhom jgħinuha tissokta tistagħna, tikber u tisseddaq! U kotba bħal dawn huma wkoll monumenti dejjiema, kemm għal kull min isawwarhom kif ukoll għal dawk kollha li jidhru fihom!

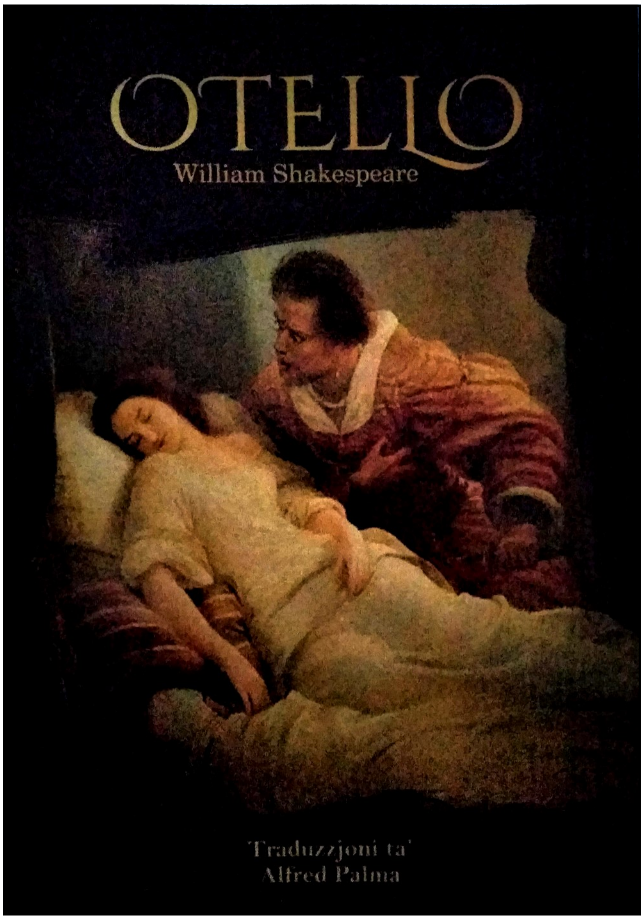

OTELLO TA' SHAKESPEARE BIL-MALTI MINN ALFRED PALMA

Jikteb Rodrigu Bovingdon

Wieħed ma jistax ma jitfantasx kull meta tiġi f'idejh xi opra letterarja tradotta għall-Malti mil-lingwi li tant għandu ħakma soda tagħhom it-traduttur Alfred Palma. Dan l-artist tal-kelma umana għal dawn l-aħħar għexieren ta' snin, ilu jarrikkixxi r-repertorju Malti b'opri letterarji ta' wħud mill-aqwa awturi taċ-ċiviltà, fosthom ta' min isemmi lil Dante Alighieri, lil Shakespeare, Voltaire u saħansitra l-Irlandiż Oscar Wilde. Ilkoll għadma iebsa sew fl-applikazzjoni tal-lingwa daqskemm ieħor fl-inserimenti tal-ħsibijiet u nozzjonijiet kumplessi fil-lessiku magħżul tagħhom.

Biżżejjed wieħed isemmi biss l-ismijiet ta' dawn l-awturi ċelebri biex jitkexkex għall-ħsieb li jaqlibhom għal-lingwa antika, għanja u sabiħa tagħna l-Maltin. Frattant Alfred Palma huwa l-ewwel Malti li wasal itemm l-opra sħiħa tad-*Divina Commedia* waqt li fl-istess ħin żamm ir-rima u l-metrika oriġinali mingħajr ma dennes it-tifsir tal-poeta kbir tal-lingwa Taljana. Hekk ukoll għamel meta qaleb l-opri drammatiċi kollha ta' William Shakespeare minn lingwa Tewtonika għal dik Semija tagħna! U xejn inqas meta kkommetta ruħu jaqleb saħansitra lil Voltaire mill-Franċiż!

Issa għandna f'idejna d-dramm Shakespearejan *Othello* jgħaxxaq l-ixkafef tal-arkivji u l-libreriji Maltin billi żied ir-repertorju letterarju tagħna l-Maltin fis-sinjurija ta' din l-aħħar żieda minn idejn u moħħ Alfred Palma.

Peress li jiena għamilt numru ta' snin traduttur uffiċjali ta' bosta gvernijiet Federali u Statali fl-Awstralja kif ukoll kont naqdi diversi entitajiet oħrajn bħal libreriji, dipartimenti tas-saħħa, edukazzjoni, welfer, djar, banek kummerċjali, skejjel u kulleġġi, qrati u bosta oqsma oħrajn privati, naf ben tajjeb kemm huwa eżerċizzju diffiċli li taqleb opra ta' ħsieb minn lingwa għal oħra. Fil-każ tiegħi dan ix-xogħol kien aktar tedjanti għaliex kien dejjem xogħol tekniku u mhux pjaċevoli bħal opra ta' arti kbira. U dak iż-żmien ma kellniex il-kumdità ta' dizzjunarji tajba Maltin!

F'li tana Alfred Palma matul is-snin u issa dan l-aħħar fil-qlib tal-*Otello* ta' Shakespeare naraw il-kapaċità lingwistika u artistika ta' dan it-traduttur Malti bi bravura waħda wara l-oħra.

Fil-każ tal-lum wieħed josserva b'għaġeb mhux żgħir il-ħila estetika kif ukoll dik teknika fejn b'rispett kbir lejn il-lingwa materna tiegħu l-Malti, Palma ma jċedix it-tiftixa tiegħu għall-kelma l-aktar adattata fil-Malti biex idaħħal bl-addoċċ, b'dispett u bi traskuraġni, kelma meħuda minn xi lingwa barranija li ma tkun taqbel xejn la mal-fonoloġija tal-Malti u lanqas mal-binja morfoloġika bħalma qegħdin jagħmlu bi traskuraġni fi żmienna tant kittieba b'dannu ikrah lil-lingwa Maltija tagħna.

Anzi agħar minn hekk b'dan l-użu kundannabbli fil-qlib għall-Malti minn lingwi oħrajn, mhux biss iżarżar fil-widna Maltija għal dawk li veru jħobbu l-Malti, spiss it-traduzzjoni żgarrata tispiċċa jew ma tfisser xejn sensibbli fil-lingwa tagħna, inkella tispiċċa tagħti tifsira maqluba! Kulħadd jiftakar il-ħmerijiet ta' traduzzjonijiet li fil-bidu bdew ħerġin b'Malti ħażin mill-Unjoni Ewropea li kienu jħammru wiċċ min jaf il-Malti tajjeb. Allura għandna nissoktaw insoddu

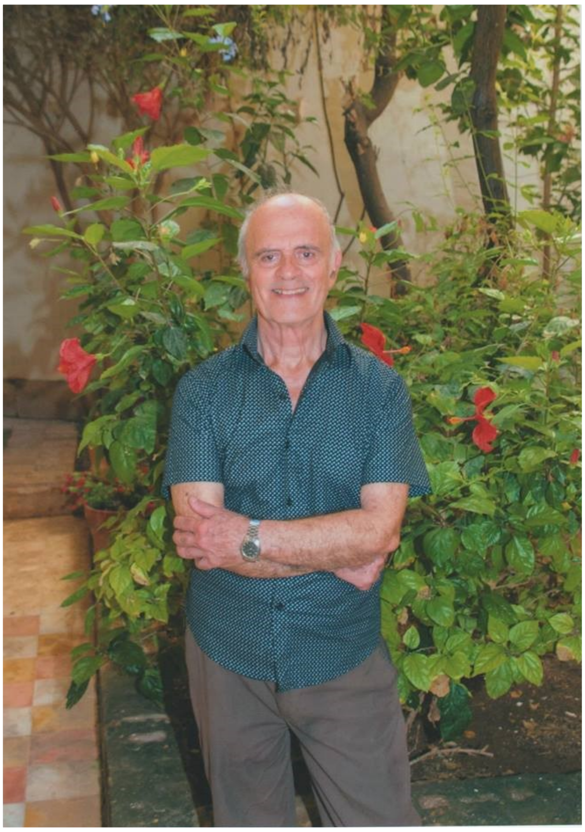

Alfred Palma

widnejna għall-kritika ġusta li mhijiex titlob għajr rispett lejn il-lingwa tagħna u lejna nfusna bħala Maltin kburin bil-lingwa antika, għanja u tant ħelwa li hija tagħna bħala nazzjon kolt?

Hawnhekk għandna xempju ħaj ta' Malti sabiħ u għani fit-tiswira tiegħu, ħafif biex jinftiehem u msawwar b'kapaċità ta' traduttur professjonist. U nħeġġeġ lil dawk kollha li jħobbu jaqraw Malti tajjeb, ma joqogħdux lura milli jżuru l-librerija lokali tagħhom biex jitgħaxxqu jaqraw ġmiel ta' storja romantika antika *Otello* li f'bosta lingwi oħrajn kisbet reputazzjoni mondjali bil-kif.

Il-bravu Alfred Palma għal darb'oħra wriena l-ħila kbira li jippossedi fl-użu tal-erba' lingwi ħbieb tiegħu li barra l-Malti jinkludu t-Taljan, l-Ingliż u l-Franċiż, u li b'hekk qiegħed jissokta juri, f'wiċċ il-qirda li x'uħud mill-kittieba Maltin qegħdin jimponu fuq il-Malti bla ħtieġa u b'dannu lin-nazzjon tagħna bħala tali, li frattant il-Malti ta' llum huwa kapaċi jilħaq, bħalma dejjem kien, fl-irkejjen kollha tal-immaġinazzjoni umana li tinkludi kull forma u stil ta' lingwa mingħajr ma ndakkruh bl-addoċċ u bla ħtieġa.

ID-DINJA GĦAJJIENA

Hija xamma apokalittika
jew sejħa għat-trombi ta' Ġeriko,
id-dinja għajjiena qiegħda tistaqsi
b'rasha tqila sserraħ fuq idha
tħares ħosbiena lejn il-ħassieb bħalha għajjien
ġewwa Jardin de Museè Rodin.

Bil-maskra ma' wiċċha d-dinja mifxula -
ma tafx hijiex dik li kulħadd kien jafha sal-bieraħ -
tinsab tiddubita f'nofs ta' battalja
tiflaħx tibqa' tkun qalbiena tissielet sal-aħħar battuta
u tisraq il-ħars u l-qalb ta' Auguste Rodin ta' żmienna
u jiskolpiha b'rasha merfugħa u jqegħedha fil-għoli
rebbieħa f'nofs il-belt kapitali.

Sadanittant l-erbat irjieħ tagħha ħarsithom imsammra
fuqha.

MARIO ATTARD

BĦAL FJURA

Bħal fjura li tgħolli wiċċha
biex titferraħ u titmantna mix-xemx,
bħal siġra li tifrex għeruqha
biex titbierek u tissaħħaħ mill-art,
bħal għasfura tal-passa li tintuwixxi
meta u lejn fejn għandha tittajjar,
bħal foka ħerqana mrieġa
mis-sejħa msaħħra tal-baħar,
bħal-baħar li jitqanqal u jitħarrek
fidil għar-ritmi tal-qamar,
bħal kewkba mnebbħa
ddur maċ-ċentru tal-galassja –
hekk qalbi tħoss li trid tqarreb
lejn it-tokk u l-ġibda ta' qalbek ...

MARLENE SALIBA

TIFKIRA OLIVER FRIGGIERI

Mhix l-ewwel darba li poeta jikteb poeżija ta' tifħir jew ta' ħajr lil poeta sieħbu ieħor. Dan rajnieh isir bejn il-poeti l-kbar tal-letteratuta Maltija. Ftit iktar minn erba' snin ilu, il-poeta Malti-Awstraljan Frank Zammit li ilu joqgħod l-Awstralja, fi New South Wales, għal deċennji, għoġbu jikteb poeżija lil Oliver Friggieri. Din intlaqgħet tant tajjeb mill-mibki Professur u Poeta li kiteb lura ittra ta' ħajr lil Frank Zammit ftit jiem wara. Minkejja d-distanzi twal bejn il-gżejra Malta u l-gżira-kontinent tal-Awstralja, il-poeżija rnexxielha żżomm pont ta' kuntatt bejn żewġ ulied tal-istess omm patrija. Poeżija u ittra f'dan il-każ jagħmlu parti mill-wirt kulturali u letterarju ta' dan pajjiżna li minkejja li ċkejken fiżikament u bħala popolazzjoni, żgur li mhux nieqes mit-talent.

LILL-PROFESSUR OLIVER FRIGGIERI

Le, mhux l-għerf kbir
ħaj u ppriservat f'moħħ mingħajr fruntieri
jew l-elokwenza tferra' bħal nixxiegħa
ilma ta' ġid mixtieq
li jsaqqi l-oqsma għatxana
f'art ta' ħamrija verġni
u f'wileġ ta' mergħat bikrija.
Dawn huma tiegħek, Oliver,
iżda lilek qatt ma serquk
mill-umiltà u r-rażna...
Le, mhux kolonni u palazzi rikki
li jgħammxu l-għajnejn
u jħallu l-qalb kiesħa u battala,
mhux l-ilbies fieragħ,
mhux il-ftaħir bla rażan –
dawn qatt ma xirfu lejn ħsiebek,
qatt ma kienu ħbiebek,
u għalhekk mhux dawn ġibduni lejk
sa mill-ewwel darba, ilu ilu,
li għajnejk u għajnejja ltaqgħu
u dlonk fehmu r-rabta
li tgħaqqad, twennes u tferraħ
bla tistaqsi l-għaliex...
iżda kien il-bieb tiegħek dejjem miftuħ,
lest biex tilqa' 'l-kbir u 'ż-żgħir
mingħajr appuntamenti:
il-bieb miftuħ: għelm ta' qalbek imberrħa
li fehmet bla ma staqsiet,
li ferħet għax feraħ ħaddieħor,
li bkiet għax bkiet il-kotra,
li għallmet għax xtaqet taqsam
l-għerf li nġabar bil-għaqal u l-ħidma
fl-imħabba għall-Ilsien tagħna
li int qegħedt fuq nett, fl-ogħla quċċata
f'kull ħsieb u kelma minn fommok.
Jien issa nehda biex nixtarr dan kollu,

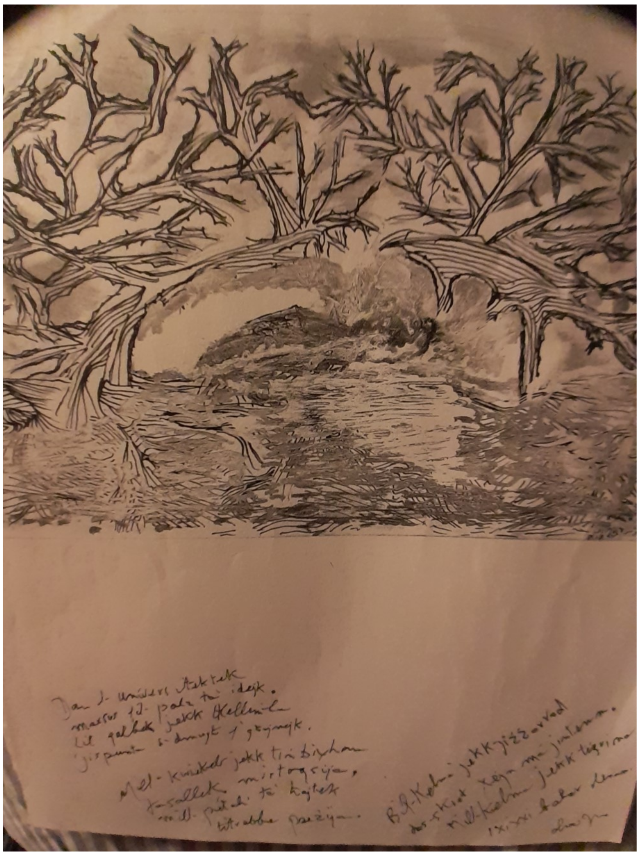

u waqt li niżżik ħajr mill-qalb ta' qalbi
għal għemilek seddieqi,
sieket nirrifletti fid-dell tiegħek
dwar ix-xorti kbira li messitni
minn meta l-Providenza laqqgħetni miegħek,
u nieqaf zoptu ma' kull Malti bħali
kull meta inti tbexxaq fommok
biex mill-istess għerf u l-kus ta' sliemek
tissokta lilna sseddaq bil-ġid ta' kliemek.

FRANK ZAMMIT
Pendle Hill, NSW, Awstralja, 16.6.17

L-ITTRA:

Għażiż Frank,

Ma nafx b'liema kliem nista' nroddlok ħajr għall-ittra li bgħattli, u wisq aktar għall-poeżija tassew espressiva u kommoventi li inti, bil-qalb nobbli li ili naf li għandek, għoġbok tiktibli. Grazzi tassew, minn qiegħ qalbi, għażiż Frank. Poeżija tassew matura, meqjusa u kalma. Ma nafx kif nirringrazzjak, tassew.

Qiegħed nibgħatlek kopja ta' xi disinji, bla ebda pretensjoni, li nagħmilhom kull meta nħoss kemm hi fqira u timida l-kelma tal-letteratura.

Inselli għalik ħafna, waqt li nawguralek li tkompli tikteb il-poeżija, dejjem bis-sens tipiku tiegħek ta' distanza bejn kontinemt u ieħor.

Oliver
30/6/2017

[Ħajr lil Frank Zammit għar-ritratt u kopji tad-disinnji ta' Oliver Friggieri pprovduti hawn.]

TALBA OĦRA

Fittixtek fi ħtijieti
li bkejt bi dmugħ tad-demm
għaliex qaluli l-ġrajja
li ġrat f'Ġerusalemm.

U sħett il-ħsieb ta' moħħi
u l-ħeġġa tal-idejn,
u l-kliem maħtuf ta' lsieni
u l-ġiri tal-għajnejn.

Ħassart l-għanjiet ta' qalbi
u bdilthom f'eleġija.
Daqqejt it-tnabar mejta
u rmejt il-poeżija.

U llum għadni nistaqsi
"Mulej, Mulej, fejn int?"

ĦAJKU

Twaqqgħet is-siġra.
L-għasafer tagħha mħawda
daru jfittxuha.

Il-Maltin fl-aħħar
ħadu 'l Malta f'idejhom
u ssekwestrawha.

OLIVER FRIGGIERI
(minn *Poeżiji*, Mireva Publications, 1998)

TITNIEDA EDIZZJONI PRESTIĠJUŻA TAD-*DIVINA COMMEDIA* MAQLUBA GĦALL-MALTI MINN ALFRED PALMA

Nhar it-23 ta' Ġunju 2021, fis-Sala M.A. Grima ta' Dar il-Mediterran għall-Konferenzi, tnediet it-tieni edizzjoni tad-*Divina Commedia* maqluba għall-Malti mill-poeta, kittieb u traduttur Alfred Palma. Dan l-avveniment sar b'kooperazzjoni bejn l-AŻAD, l-Istituto italiano di Cultura u l-Klabb Kotba Maltin, u kien parti miċ-ċelebrazzjonijiet li bħalissa qed isiru fuq livell mondjali u li qed ifakkru s-700 anniversarju mill-mewt tal-poeta Taljan Dante Alighieri. Dan wara li filgħodu tal-istess jum tqiegħdu xi fjuri quddiem il-monument iddedikat lil Dante fil-Furjana, xogħol tal-iskultur Vincent Apap, u li ġie inawgurat fis-6 ta' Mejju 1967.

Għal din is-serata ta' tnedija pparteċipaw numru ta' personalitajiet. Inqraw diskorsi mill-Ambaxxatur Taljan, l-E.T. Fabrizio Romano, id-Direttur tal-Istituto italiano di Cultura, Dott. Massimo Sarti, il-President tal-Fondazzjoni Fortunato u Enrico Mizzi, Dott. Richard Muscat, u l-President tal-Akkademja għall-Iżvilupp tal-Ambjent Demokratiku, Dott. Louis Galea. F'nofs is-serata inqrat parti mill-kant numru 26 tal-*Infern*, magħruf bħala l-kant ta' Ulisse, eżattament versi 49 sa 142, l-ewwel bil-Malti u wara bit-Taljan. Il-parti bil-Malti nqrat mill-atturi Mikhail Basmadjan, Paul Portelli u Charlotte Stafrace, filwaqt li l-parti bit-Taljan inqrat mill-istudenti li qed jistudjaw it-Taljan f'livell Dottorali fl-Università ta' Malta, Glen Bonnici, Ilaria Labbate u Patrick Sammut, b'introduzzjoni tal-professoressa u kap tad-Dipartiment tat-Taljan, Gloria Lauri Lucente. Wara l-President Emeritus Ugo Mifsud Bonnici qara studju dettaljat u interessanti tassew f'rabta mal-figura ta' Dante Alighieri u tad-*Divina Commedia* matul is-sekli. Għalaq is-serata l-istess traduttur, Alfred Palma, b'diskors qasir. Preżenti għal din is-serata li kienet miftuħa biss għal numru limitat ta' mistiedna minħabba r-restrizzjonijiet sanitarji tal-preżent, kien hemm ukoll membri tal-istess akkademiku tal-Università ta' Malta, u s-Sur Joseph Mizzi tal-Klabb Kotba Maltin. Mexxiet il-lejla Christine Amaira.

Hawn taħt IL-PONT qed iġib id-diskors li qara l-kittieb, poeta u traduttur Alfred Palma għall-okkażjoni:

Id-*Divina Commedia* ilha ssaħħarni sa minn meta bdejt nistudjaha fil-Kulleġġ De La Salle, fl-1954, u dejjem ħassejt kilba stramba li nittraduċiha bil-Malti. Meta temmejt l-istudji tiegħi fl-1957 u qbadt naħdem, bdejt nindaga jekk il-poema kienx inqaleb għall-Malti. Sibt li mill-1864 kienu saru diversi attentati ta' traduzzjoni, adattamenti u siltiet f'poe-proża, l-aktar mill-Infern. Fl-1964 ħareġ l-*Infern* ta' Erin Serraċino Inglott, traduzzjoni stupenda, iżda mhux irrimata. U dan kompla jħeġġiġni nara jekk jien stajtx nittraduċiha u nirrimaha. Fl-1966 akkwistajt kopja qadima tal-*Commedia*, edizzjoni ta' Eugenio Camerini, u meta kelli 26 sena bdejt it-traduzzjoni bis-serjetà, inkoraġġut qatigħ minn Bro. Henry Grech FSC u Dr Ġorġ Zammit. Lestejt it-traduzzjoni 20 sena wara, fl-1986, u dlonk bdejt infittex l-għajnuna finanzjara biex nippubblikaha, iżda ma għeni ħadd. U stampajt il-*Commedia* fl-1991, spejjeż tiegħi u b'sagrifiċċji kbar. Ix-xogħol intlaqa' b'taħlita ta' xettiċiżmu u indifferenza; iżda bosta, fosthom il-President Emeritus Dottor Ugo Mifsud Bonnici, dak iż-żmien Ministru tal-Edukazzjoni, apprezzaw xogħli bil-bosta u għenuni kif u kemm setgħu, u dan nibqa' nafhulhom.

Alfred Palma waqt id-diskors tiegħu

L-ewwel katarsi waslet fl-2008, meta flimkien mal-poeta u kritiku letterarju, is-Sur Patrick Sammut, tlajt Ravenna fuq stedina tal-Comune għall-Progetto Dante nel Mondo 2008 fejn wara li żort il-qabar ta' Dante, waqt serata fil-Basilica di San Francesco qrajt bil-Malti Canto Secondo tal-Purgatorju, u ngħatajt il-Lauro Dante.

U t-tieni katarsi hija dik tal-lejla, meta fl-okkażjoni tas-700 sena mill-mewt ta' Dante, bil-għajnuna ġentili tal- AŻAD u tal-Istituto Italiano di Cultura, din it-traduzzjoni qiegħda terġa' tara d-dawl. Ħajr minn qalbi lill-E.T. Dottor Fabrizio Romano, Ambaxxatur Taljan għal Malta, lil Dott. Massimo Sarti tal-Istituto Italiano di Cultura, lis-Sur Richard Muscat u Dr Louis Galea għan-nom tal-AŻAD, lis-Sur Joseph Mizzi ta' Midsea Books, kif ukoll lil dawk kollha li b'xi mod ħadmu u għenu biex dan il-proġett hekk ambizzjuż seta' jseħħ. U llejla rajnieh iseħħ.

Grazzi.
Alfred Palma

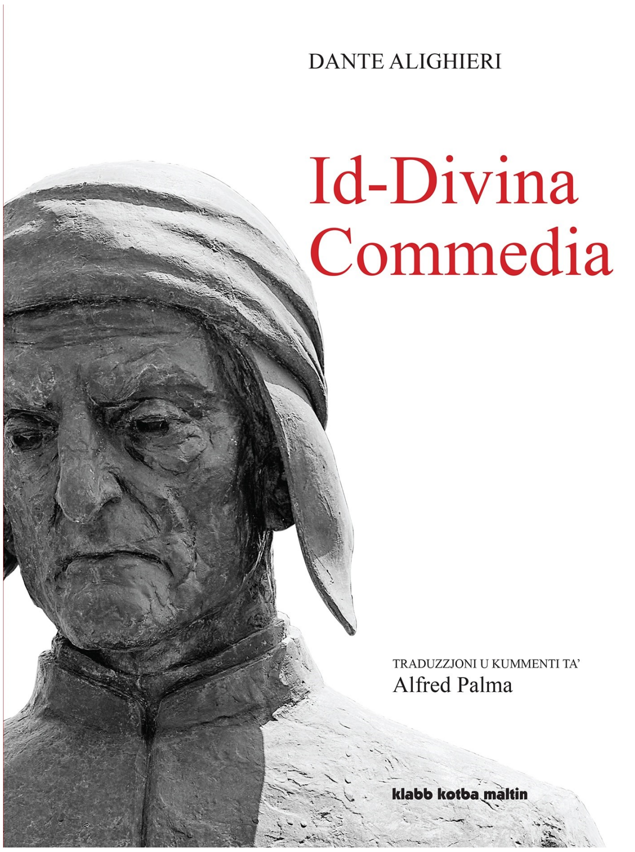

Dan hu ktieb ta' 432 paġna, imżewwaq bid-disinni oriġinali ta' Gustav Doré. Skont il-Professur Oliver Friggieri, "… dan hu xogħol magħmul b'reqqa kbira li, waqt li tħares il-klassiċità tal-vers oriġinali, trodd f'Malti tassew mirqum is-sbuħija tal-oriġinal."

POSTUMANITA'

Non siamo piu' carne e sangue,
non ci diamo piu' la mano,
niente baci o abbracci.
Siamo diventati pixel
siamo stati digitalizzati.
Eppure continuiamo a frequentarci
e a sorriderci da lontano
a sopportare quest'apparenza...
Interagiamo a distanza
cliccando pulsanti, mouse
e keyboard
e viviamo la propria simulazione
in alta definizione
e alla fine ci salutiamo
come se fossimo fantasmi,
spiriti, entita' eteree.
È il culmine dell'età postumana
un'età nella quale
di umano resta poco.
Shut down...

PATRICK SAMMUT

M'GĦADNIX NAGĦRAFHOM

M'għadnix nagħrafhom dawn dirgħajja….

Li tant għannqu ħbieb tul is-snin
u taptpu kuraġġ fuq l-ispallejn
li kaħħlu, u żebgħu u sammru f'injam
u sewwew fejn kien hemm għalfejn.
L-idejn li lagħbu tennis, subbuteo u darts
u għoddew tant flus u għamlu kontijiet
li kitbu l-lottu bil-karta saħħara
u ħarbxu tant stejjer u ħsibijiet

… Illum mejtin

M'għadnix nagħrafhom dawn riġlejja….

Li ġrew wara l-ballun bil-ħeġġa,
u telgħu u niżlu slielem tul is-snin
li qadfu b'saħħa biex gawdejt il-baħar
li żifnu mal-kollegi f'xi festin
li mxew fil-Vatikan u ħdejn l-Akropoli,
li żżerżqu fuq silġ iebes tal-Islanda
u telgħu fuq l-Etna u l-Vesuvju
u daru mal-imtieħen tal-Olanda

…. Illum bla saħħa.

M'għadnix nagħrfu dan leħni…

Li tant tkellem ma' nies bil-kelma t-tajba
u spjega tant prinċipji, ħfief u tqal,
li qara, rrexta u drabi ukoll kanta
u daħħaq ħafna nies, il-kbar u t-tfal.
Li irrakkonta fatti mill-Istorja,
imħallta ma' xi leġġenda Maltija
b'ilsna barranin biex min iżurna,
igawdi ta' pajjiżna is-sbuħija

…. Illum imkarkar.

Qed nagħraf biss dan moħħi…

Li għadu joħloq u jtini l-ideat,
li kif jitwieldu ituni l-enerġija.
U li b'għajnejja jħaddem il-kompjuter
biex bih nesprimi li għaddej ġo fija.
Dal-moħħ li jġedded il-memorji
u jġib tifkiriet sbieħ quddiem għajnejja,
li jgħini nifhem din il-kundizzjoni,
u li ħajti inbidlet iżda għada għaddejja

…. U jwennisni.

JOSEPH DEBONO
21.04.21

DELL XBIHETEK

Dell xbihetek fjura fjura
ħdejn l-għadira;
Żiffa xxengel ġismek mgħobbi
b'kull tifkira.

Ma tfarfarx, tifla tal-għabex,
f'idi fqira,
Fjura waħda li taqtagħli
xewqti kbira.

LOUIS BRIFFA
(mill-paġna tal-Facebook tiegħu)

MARZU 2020

"O mewt! Kif nista' naħrab minnek?"
San Sisun quddiem il-qabar ta' Xandru l-Kbir

F'Marzu 2020
id-dinja nqalbet ta' taħt fuq,
bi sriebet ta' nies f'ġenn sħiħ biex jixtru mill-ħwienet,
maskri u ħasil frenetiku tal-idejn,
biex nissieltu kontra mikrobu ġdid li ġie mil-Lvant
u bħal riefnu qaċċatna lkoll mis-serħan il-moħħ
li kienet drat tagħtina d-dinja l-ġdida
ta' internet, mobiles u teknoloġija.

F'Marzu 2020
intbaħna li aħna l-bnedmin
m'aħniex speċjali, aħna
fraġli iktar minn l-iċken werqa quddiem mostru li ma jidhirx
iżda li kapaċi jaħsad il-ħajjiet ta' dawk l-iktar għeżież għalina.

F'Marzu 2020
tfaċċa l-1918 mill-ġdid bl-iħirsa koroh tiegħu
ta' sodod armati barra l-isptarijiet taħt it-tined
ta' nies lebsin il-maskri fit-toroq
ta' skejjel u knejjes magħluqin
ta' mejtin midfunin mingħajr funerali
ta' kwarantini u lockdowns
u l-biżgħa li nersqu lejn xulxin
għax niġu nfettati.

Meta jgħaddi kollox,
dawk li nkunu għadna hawn
għad niftakru f'dawk li ħallewna
u fid-dalma sewda li għattietna lkoll
bit-theddida ta' mewt mingħajr nifs
f'Marzu 2020.

"O mewt! Kif nista' naħrab minnek?"

STEPHEN CACHIA

DMIJA

Pinna ħarxa, pinna taqta'
darba rifset kallu kbir.
Malajr ċorma rġiel minn tagħna
qatgħuhielha: "Trid ittir!"

Ġie biex jaħdem, ried jistinka
iżda huma ma ħamluhx.
Sparaw fuqu, ħasbuh fenech:
"Jaqq, dak iswed ma rriduhx!"

Mara twajba, tal-familja,
hum'heżżew mill-pedament.
Hemm radmuha ġewwa darha
biex il-but għamluh kuntent.

Mijiet niżlu f'qiegħ il-baħar,
bosta nqerdu f'nifs bil-labar.
Dawk temmewha minn fuq pont...
Issa min se jagħti kont?

Għaliex bqajna qatt ma nfdejna
mill-għanqbut tal-istmerrija?
Ilna wisq nagħlqu għajnejna
tant li jdejna mtlew bid-dmija!

DAVID ALOISIO

SEI DIVENTATA

Non siamo riusciti a collegarci
io sono stanco di aspettarti
Sei diventata una nuvola
dentro la quale ti nascondi
Sei diventata come il fulmine
che brilla inaspettatamente
Sei diventata un'idea
di quello che sarebbe stato
il paradiso
Sei diventata la mia donna
sull'altra sponda del fiume
Sei diventata la speranza di domani
la ragione per cui vivo
Sei diventata un'icona
una di quelle attaccate al muro.

ALFRED GRECH

IL-BNIEDEM
- ħajku -

Ħlejqa maħluqa
sabiex tgħix bħala l-jiena
f'dinja tal-aħna.

MARIO ATTARD

DAWN L-ILĦNA GĦOLJIN WISQ

dawn l-ilħna għoljin wisq,
il-belt bi ħġarha,
itteptep il-qawsalla elettron'ka.

il-ħwienet paguni staġjonali,
il-knejjes qed jinneguzjaw il-grotti
u l-grotta bla bambin qed tinbiegħ orħos.

dawn l-ilħna għoljin wisq u qed itellfu,
l-pubbliċità notturna,
u jwerrċu l-arloggi tad-ditti.

dawn l-ilħna għoljin wisq,
qajla jinteressahom mill-ħin li skorra.

MARIO GRISCTI

RIFLESSJONI GĦAL ŻMIEN IL-PANDEMIJA

Pinta lager f'kumpanija,
għawma mqarba f'nofs il-bajja,
flixkun birra bil-lumija,
hekk igerrbu s-Sjuf tal-ħajja.

Jew serata tat-Teatru,
play sabiħa, 'ntelliġenti,
wara, platt għagin jew platter,
u flixkun inbid preżenti.

Inkell'ikla ta' kif jixraq,
ħut u laħam u kontorni,
kafè, "Drink sinjuri jridu?"
Kellu bżonn xi ħadd iġorrni!

Jew xi party, rari għaġeb,
ħbieb imdawra mal-karozza,
nidħlu u dlonk jitfa' ta' Ġiġi
kulħadd jiġi qisu bozza.

Jew imqar grilljata ħelwa
burgers, zalzett minn dak ir-roża,
garlic bread u birra sħuna,
salad xejn, aqqas għal mogħża!

Jew kunċert bl-aqwa talenti,
sinfonija estażjanti
fuq il-Fosos, jew teatru,
tħossok f'Ġenna eżilaranti.

U xi festa tmiem il-ġimgħa
nar, tiżjin, għajjat u brijju
purċissjoni tant devota,
tas-salib jixbah liz-ziju!

Festivals u parties ħorox,
gigs puliti, b'filosofija,
ta' xi ktieb tnedija ħelwa,
wirja bl-arti mistennija.

Kollox waqaf, kollox nixef,
kulħadd b'ħerqa u stennija
jara kif ħa jgħaddi ħinu
sakemm tgħaddi l-pandemija.

Intant żgur, li b'mod solenni,
għax sarilna kollox ramel,
żgur qatt iżjed ma ngħid oħra
illi Malta m'hawn xej' x'tagħmel!

EDWARD BONELLO

... IL-ĦMAR BAĦNAN...

Ir-raġġ ta' lejżer naqqax il-kilba ta' poeta fil-qalb ta'
ħmar baħnan
biex jibda jsamma' leħnu
għax f'qalbu beda jħoss
il-ġibda ta' bla tarf
lejn sema w art madwar
li darba f'telfa l-lejżer
fettillu miskin joħloq
b'imħabba għal kulħadd...

Ir-raġġ ta' lejżer naqqax il-kilba ta' poeta fil-qalb ta'
ħmar baħnan
li naħaq naħqa kbira
ta' kliem, ta' poeżija,
biex ferra' dmugħ muġugħ
minn qasma fonda f'qalbu
ġo ġiebja kollha frat
b'ilsienhom kollu ħmieġ
jilagħqu lil xulxin
u jgerrmu wiċċ ix-xagħri
iqaċċtu il-ħarrub
imiegħku it-tullier,
jeqirdu ħdan il-wied
li darba f'telfa l-lejżer
fettillu miskin joħloq
b'imħabba għal kulħadd...

Ir-raġġ ta’ lejżer naqqax il-kilba ta' poeta fil-qalb ta’
ħmar baħnan
u niggżu l-lejżer, niggżu,
ħa jiftaħ ħalqu jinħaq;
u naħaq naħqa kbira
ta’ kliem ta’ poeżija
u ħaqqaq miskin ħaqqaq
mitluf il-ħmar baħnan,
u ħaqqaq mal-kbarat
li ħolqu dehra ġdida
tal-għalqa tal-irdum
tas-sienja ġol-mużew
taparsi qiegħda ddur
fir-rokna bid-dawl fuqha
u ħeġġeġ b'leħnu ħeġġeġ
il-ħmar baħnan miġnun,
il-qima lejn il-wied
il-baħar u x-xagħriet,
l-imsejkna bebbuxiet
li darba f’telfa l-lejżer
fettillu miskin joħloq
b’imħabba għal kulħadd...

Imbagħad għaddew is-snin:
ftit trab ma baqa’ mkien
inbnew l-isbaħ widien...
twittew il-wileġ kollha,
u tqaċċat it-tullier,
intherżu in-nemliet,
sfrattaw l-aħħar bejtiet,
inqatlu in-nagħġiet
u l-aħħar żewġ ħutiet
li l-lejżer f'telf ta' ġenn
kien ħoloq għal kulħadd;
u għarrex raġġ il-lejżer
u fittex b’reqqa fittex,
iħares kullimkien;
iżda lill-ħmar baħnan
ma seta’ jsibu mkien...

PAUL P. BORG
(minn *Eternità*, Horizons)

L-ISPTAR

L-isptar, l-ispirtu sieket, iħokklok ma’ mnifsejk,
ibeżżgħek int u dieħel, itaqqallek riġlejk.

Arahom l-infirmiera jiġru lilhawn, lilhemm,
jersqu jagħtuk il-pirmli u kultant jieħdu d-demm.

L-għodwa qisha xalata; iġri: tiġdid, tibdil;
kulħadd bil-kju biex jidħol jitnaddaf bil-ħasil.

Mit-tieqa tal-isptar
rajt sebħ il-jum jitliegħeb
fuq l-għelieqi b’ajru ċar.

It-tobba nkurunati b’tobba oħra jistudjaw,
kollha jixtarru l-marda li tbeżża’ daqs babaw.

Dak? Żidlu l-mediċina. Dik? Għad baqgħalha hawn;
tistenna ftit jiem oħra; ara żidulha dawn.

Naddfuhom sewwa s-swali; tibżgħux, għax għandna
flus;
ma nħallu ebda nemla tinnamra man-nemus.

Mit-twieqi tal-isptar
rajt jitliegħeb qalb is-siġar taħti
u jpespes l-isbaħ għanja għasfur u ...tar!
Mit-twieqi tal-isptar
rajt sbieħ il-jum ifittex
iħajjarni lura d-dar.

KARMENU MALLIA
(L-aħħar jum l-isptar: 29.3.21)

FEHMIET

U l-ilħna għolew f’daqqa
fi protesta mħabbla sħiħ,
min jgħid l-abjad huwa iswed
min jgħid l-ikrah rah sabiħ.
Il-pittur pinġa qawsalla
ilwien ċari u mżewqin
kulħadd jagħżel l-għaxqa tiegħu
mill-istrixxi mifrudin:
min bil-blu jimla smewwietu,
min jongħos bl-aħmar peprin,
min jixxaħxaħ f'għalqa ħadra
imtektka b'fjuri mlewnin.

JOHN MALLIA

QRID… QRIB IT-TMIEM…

X’battikata…
li tkun bniedem.
Telaq bikri bija il-vapur,
u fuqu ma kienx hemm fjuri…
Imħabba biss,

u b'ħafna taħbit u ħabi wasal.

Straħ għal snin,
biex imbaghad ma wassalx…
Ebda inġinier,
bankier,
politiku,
qassis… u anqas…
poeta.

Profeta mhux se nsir,
Anki wara mitt irtir…
Hemmhekk sempliċi,
tħobb liLU,
u Hu jhobb lilek
izda mill-bqija trid
tippompja int…

Biex ma tmutx minn ġewwa,
bil-ħlewwa jew bid-dnewwa,
biex il-predikatur
ma jġagħalx rasek iddur,
ħa żżommu sod int it-tmun
li jwaqqaflek il-mutur
tal-ħsieb awtoktonu.

Dil-qirda issa ta' kuljum,
tistenbah u l-moħħ bumm bumm,
plattina pinnoli w mediċini,
il-petrol tal-vapur bla fjuri…

Uff xi dwejjaq
li tkun bniedem….
Titlaqnix Mulej……..!!

JOHN CONSIGLIO

PALESTINA– ISRAEL

Ħemdu s-sireni,
hedew il-kanuni,
t-twerdin tal-ajruplani
intilef fis-smewwiet,
bħalma t-tifqiegħ tal-bombi suwiċida,
intemmu,
u fadal biss il-ħsejjes li jwaħħxu,
il-ħsejjes tas-skiet.
Fis-skiet,
qed jidwi t-twerżiq tal-isteriżmu,
ta' armla, fil-fjur ta' żgħożitha,
li għadha kif tilfet
il-ħolm ta' tfulitha.
Ta' mara, omm xwejħa,
li t-tama li l-lejla
se tara lil binha ma' djulha,
tisfuma u tgħib f'balla nar.
Ta' tfal mingħajr ħtija
f'għadajjar ta' dmija,
mtertqin, jew agunija.
Fil-kamp tar-refuġjati,
qalb ġgajta ta' nies mhux armati,
fit-toroq u s-swieq tal-ibliet,
fejn vittma imħażżma bil-bombi splodiet,
l-għadab qed jissarraf f'mibegħda,
il-lehma tal-paċi qajl qajla qed tnin,
il-firda bejn poplu u ieħor tissokta,
kif kienet u għadha mal-milja tas-snin.

CHARLES MIFSUD

NEBĦ

Tkun qomt bl-antenni magħluqa
torox u muti
għall-għanja tal-merill
titlajja f'sidrek.

Webbiel in-nebħ.
Jieħdok għal għarrieda,
jinterċettak
- ksir il-għonq divin,
inkant -
Ma tafx mnejn ġej
ifesfes misterjuż,
mehjiel bħal filastrokk
fil-lanja ta' ruħek.

Taħfnu bħal f'ponn
fil-kalzri tal-kranju
u minn dal-jasar
tofsoq il-katarsi.

THERESE PACE

DAK LI WEGĦIDTEK, KARM!

Għaddew fuq ħamsa u sittin sena minn dik l-għodwa
naqra ta' żerbinott, u l-Liceo dħalt.
Kien mess "Il-Malti", u deher bħal ġgant quddiemna:
Vassallo - kont nafu ġà, u dak il-ħin kemm fraħt!

Kont ili li nnamrajt mill-versi tiegħu.
U llum, wiċċ imb wiċċ miegħu, tabilħaqq, tassew!
Staqsiena isimna u fejn konna noqogħdu.
X'ħin messni jien, sejjaħli; riġlejja lejh imxew.

Kien jaf sew lil Missieri. Staqsieni nħobbx il-Malti.
Qbiżt għidtlu: "Iva, u nħobbu ħafna wkoll."
Ħeġġiġni biex nibqa' ngħożż lil dan l-għażiż Ilsieni.
Żgurani li, tul ħajti, qatt mhu se jkunli skoll.

Ma nafx kif dak il-ħin tant kuraġġ ġieni.
Dort lejh u għollejt leħni kemm, kemm.
U wegħidtu, lill-Poeta, li l-Malti nibqa' nħobbu,
Sakemm il-mewt, lil din ħajti, ittemm.

U bqajt, tulkom ja snin, bil-wegħda f'moħħi.
U bqajt nistinka biex ma niksirhiex.
U bqajt, kif nista', nweġġah lil Vassallo.
U bqajt, b'kull mezz, mill-qalb ma noħroġhiex.

Vassallo kien Poeta illi sofra ħafna.
'Mma f'qalbu baqgħu jħeġġu dejjem in-Nirien.
Din ħajti kienet tixbah ftit lill-ħajja tiegħu.
Għalhekk ma nsejtu qatt, imkien, imkien.

Illum li miexi sew lejn tmiem din triqti.
U l-ftila ta' ħuġġieġti dalwaqt tfejtha.
Sikwit intenni talb għal ruħ Vassallo,
U ngħidlu: "Iva, Karm! Wegħidti, żammejtha!"

PIJU SPITERI

BABILONJA

Tlett ixjuh bilqiegħda fuq bank
f'Collingwood… belt il-ħaddiema.
B'ħarsithom vojta, jitwieżnu mal-bsaten,
mgħawġin u mgħaddmin, tal-għuda
jħarsu lejn il-ħajja għaddejja… maħruba,
li ħalliethom itturufnati…

Dan hu ż-żmien li ħolmu bih…
li għexu għalih…
Iż-żmien tal-mistrieħ…
Issa li ħolmithom telqithom
fehmu, li d-destin
hu riħ ħażin,
li tefagħhom f'din l-art… Babilonja,
fejn ilsien art twelidhom
jeżiljahom minn xulxin,
fuq l-istess bank fejn jistrieħu
Flimkien…
Waħidhom…

MANUEL CASHA
(L-Awstralja)

IL-KELMA

Il-kelma setgħana,
ġentili bħan-nida.
qawwija bħan-nar.

Il-kelma tingħaġen,
tirtab
u tissawwar
bħat-tafal fix-xogħol tal-fuħħar.

Xi drabi naħkimha,
tħallini naħdimha
u jiġri sikwit
li biha nesprimi
sew sew dak li rrid.

'Mma drabi taħrabli
u tmur tistaħbieli...
u l-fjamma li tkun tkebbset fija
mill-ewwel tintfieli.

CARMEL G. CAUCHI

MILL-GĦATBA 'L ĠEWWA

Ma nafx jekk għadx għajnejk tixħitx fuq tiegħi,
fuq djulek tfissed din iċ-ċkejkna sura,
u dawn ħaddejja jħallu l-marka miegħi
itfuħ ta' mħabbtek ġwejda daqs għasfura.

Ma nafx jekk surti tkunx qalb dawk il-ġmiegħi
li 'l ħajti, 'l ruħi, 'l ġismi jroddu lura,
iridu b'ragħwa fuq il-fomm itriegħi,
iridu b'saħħa u dritt juruni l-ħdura.

Biss lili ma jafux, ma jafux x'fini
ħlief tjieba ta' tarbija tibki safja
minn kull għemil malinn, ta' bla konfini.

It-tama tiegħi biss f'dik l-omm smewwija
li tqila marret tiġri, għoddha ħafja,
biex tgħin omm oħra bħalha fl-istennija.

ROBERT GATT

SONO ALBERO A NOVEMBRE

Sono albero a novembre
e tu, vento livido, impietoso
freddamente, mi hai rubato la gioventù
adagio, mi hai spogliato della vita

Sono scheletro di pianta
con il tuo soffio grigio, implacabile
laceri e strappi
la mia chioma ardente
sopravvissuta
alle lievi e incessanti
ingiurie dell'autunno

L'ho capito anch'io
urlano le mie foglie morte
ormai logore e sporche
violate da passi infreddoliti e nubi incombenti
all'orizzonte, nella nebbia ferrigna,
l'inverno avanza
con il suo passo greve di gelo

Allora, affondo forte le mie radici
mi avvinghio testardo al terreno
e nel tronco nudo
nella corteccia bruna
la mia anima si riposa
e sorride.

ELIANA STENDARDO
(L-Italja)

EVE'S DEFENCE

You didn't have to accept
that shiny juicy apple
did you Adam dear?

Please remove those
musty fig leaves
from your memory and ears
and remember Adam dear,
you were created
from mere earth,
whereas I was sculpted
from a much finer substance
finer than ivory
finer than gold.

In the rush of your
heart's blood
in the throbbing of your temples
remember Adam dear -
I was created
from pure human bone

Your strong rib-bone
became me - Eve
Mother of Life.

Always remember
dearest Adam
free, indepedent Eve
Is - You.

ADA AHARONI
(L-Iżrael)

POEM TO THE SOLITARY POET

Our universe is different:
we are closer to the stars
and soon we will be one of them
in time to avoid absolute
solitude.
Meanwhile, as we live,
the years are obstinate
in remembering our struggle
against death,
which at last,
is our greatest victory!

TERESINKA PEREIRA
(L-Istati Uniti)

ILLUSIONS

Noiseless wrinkles
on our forehead
the frontiers of history,
shed oblique glances
at Homer's verses.
Illusions
full of guilt
redeem
wounded whispers
that became echoes
in lighted caves
of the fools and the innocent.

DIMITRIS P. KRANIOTIS
(Il-Greċja)

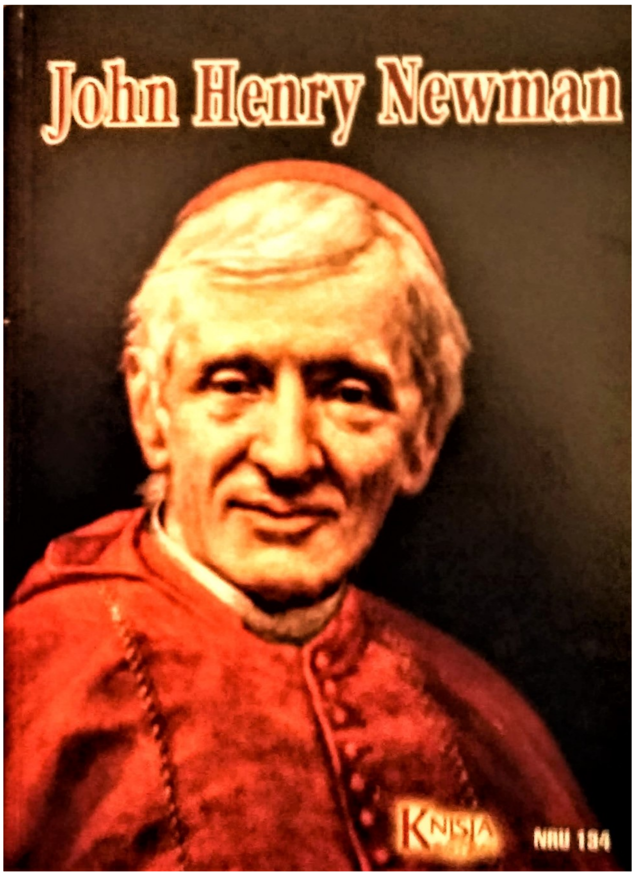

ŻEWĠ ĦARĠIET OĦRA TAR-RIVISTA "KNISJA ELFEJN"

"Knisja Elfejn" hija rivista ta' formazzjoni teoloġika li tittratta temi ta' duttrina biblika, dommatika, morali u xjenzi umani, u din toħroġ darba kull tliet xhur mill-Kunvent Patrijiet Dumnikani. Il-ħarġa numru 134 hija ddedikata kompletament lil wieħed mill-ikbar ħassieba tas-seklu 19, John Henry Newman, li għall-ewwel kien qassis Anglikan u aktar tard sar qassis Kattoliku Ruman.

Apparti l-Editorjal miktub minn Fr Raymond Gatt OP, f'din il-ħarġa nsibu għaxar kontribuzzjonijiet, tmienja minnhom bil-Malti u tnejn bl-Ingliż, miktubin minn nies esperti. Robert Aloisio hu l-awtur tal-istudju tal-ftuħ bl-isem ta' "Min hu John Henry Newman?" Hawn naqraw tagħrif interessanti dwar il-formazzjoni tiegħu, it-turmenti bħala qassis Anglikan, il-vjaġġ fil-Mediterran u f'Malta, meta jsir Kattoliku, bħala edukatur, kardinal, u d-dikjarazzjoni bħala qaddis. André P. Debattista jikteb saġġ intitolat "'Ex umbris et imaginibus in veritatem' John Henry Newman u l-Oxford Movement": hawn naqraw dwar kuntesti u kurrenti intellettwali u politiċi. Fr Geoffrey G. Attard jikteb dwar "John Henry Newman u l-kitba bħala vokazzjoni": Attard jittratta lil Newman bħala kittieb ta' innijiet u poeta, rumanzier, storiku, imma anki r-relazzjoni tiegħu ma' Joyce, il-kapolavur tegħu *Apologia*, u l-*Grammar of Assent*. Fr David Torpiano kiteb is-saġġ "John Newman u l-Letteratura": hawn Torpiano jsemmi kitbiet ta' Newman bħal *Poetry, with Reference to Aristotle's Politics*, l-awtobijografija *Apologia Pro Vita Sua*, il-prietka *The Danger of Accomplishments*, l-ewwel novella *Loss and Gain*, ir-rumanzi *Hypatia* u *Callista*, u *The Grammar of Assent*. Fr Jonathan Farrugia mbagħad jikteb dwar "Il-pedament patristiku tal-Kattoliċiżmu ta' John H. Newman": naqraw dwar l-ewwel kuntatt mal-Missirijiet, il-mixja lejn il-Kattoliċeżmu, u l-perijodu Kattoliku.

Mons. Prof. Hector Scerri jikteb dwar "Il-Knisja u l-Ekumeniżmu fil-Ħsieb ta' Newman", b'enfasi fuq l-artiklu tiegħu "Lectures on the Prophetical Office of the Church", li 40 sena wara ppubblika mill-ġdid bħala Kattoliku bl-isem ta' "Via Media of the Anglican Church." Dr Michael Axiaq jikteb dwar "John Henry Newman u Malta": din kienet żjara

qasira li għamel bejn tmiem l-1832 u l-bidu tal-ewwel ġimgħat tal-1833, imma matul dan il-perijodu kiteb diversi ittri u anki poeżiji, fosthom waħda ddedikata lil San Pawl.

Maqluba għall-Malti minn Francesco Pio Attard insibu wkoll l-Omelija tal-Q.T. il-Papa Benedetti XVI li kien għamel waqt il-quddiesa tal-Beatifikazzjoni tal-Kardinal John Henry Newman f'Settembru tal-2020. Insibu wkoll żewġ saġġi miktubin bl-Ingliż: l-ewwel wieħed bl-isem ta' "The all-consuming fire: The Biblical Call to Holiness as Newman's First Principle", mill-pinna ta' Fr Justin Schembri OP, u t-tieni saġġ jismu "Malta in the Newman and Achille Drama" ta' Dr Giovanni Bonello. Giacinto Achille kien patri Dumnikan li minn Kattoliku qaleb għal Protestant li kien ħadha qatigħ kontra Newman stess.

Ħarġa numru 135 ta' "Knisja Elfejn" tikkonċentra fuq il-kwistjoni tal-abort u għalhekk iġġib it-titlu ta' "Favur il-Ħajja fil-Ġuf." Din id-darba l-kontribuzzjonijiet huma fil-parti l-kbira bl-Ingliż: Dr Calum Miller hu l-awtur tas-saġġi "Unique from the start: the development of a new human life" u "The mental health complications of abortions", filwaqt li Dr Miriam Sciberras hi l-awtriċi ta' "Endangered – the embryonic journey from conception to birth." Dr Jeanise Dalli tikteb "In Defence of Life", Fr Justin Schembri OP jikteb is-saġġ "Made in the Image of God: Towards an understanding of the Christian Modus Vivendi", u l-Prof George G. Buttigieg jikteb dwar "Abortion: Defying nature at the procreation game." Żewġ artikli oħra huma "Empowering Women and Men to Choose Life " ta' Bernice Micallef u Christie Zammit, u "A Post Abortion Story" ta' Rachel Mackenzie.

Bħal dejjem Fr Raymond Gatt OP jikteb l-Editorjal u din id-darba anki l-Epilogu, iddedikat lil Chiara Corbella Petrillo (1984-2012). Insibu wkoll kontribut ieħor bil-Malti mill-Isqof Awżiljarju Joseph Galea Curmi, intitolat "M'hemm xejn aktar progressiv u liberali mill-ħarsien tal-ħajja umana."

Kull min hu interessat li jirċievi din ir-rivista reliġjuża-kulturali d-dar jista' jibgħat ċekk ta' €20 (għal sena) jew €40 (għal tliet snin) f'dan l-indirizz: Provinċja Dumnikana Maltija, Kunvent Patrijiet Dumnikani, Misraħ San Duminku, Rabat RBT 2521.

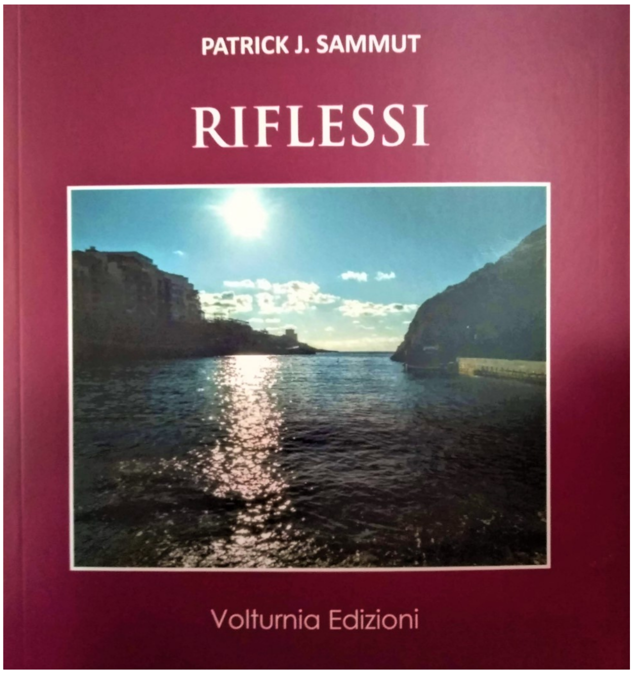

***RIFLESSI - VERSI-PENSIERI 2012-2020*, ta' Patrick J. Sammut, Volturnia Edizioni, 2021**

Din hija ġabra ta' 32 poeżija li Patrick J. Sammut kiteb bit-Taljan u li ġiet ippubblikata fl-Italja. Il-ktieb li għandu 87 paġna huwa mqassam f'għaxar taqsimiet: Amerigo, Covid-19, Festività, Libri e lettura, Notte, Olocausto, Poeti e poesia, Riflessioni, Solitudine u Viaggiare. Il-ġabra għandha Daħla mill-Giuseppe Napolitano u Postfazzjoni ta' Ida Di Ianni, it-tnejn għalliema u poeti, bħal Sammut stess. Dwar il-versi ta' Sammut, Napolitano jikteb li l-poeta japplika lill-poeżija l-lezzjoni ta' Franġisku, kemm tal-qaddis minn Assisi kif ukoll tal-papa preżenti, ladarba permezz tal-poeżiji jipprova jindika kif l-umanità tista' tgħix aħjar. Il-poeti huma għal Sammut "anġeli-soldati" u "spiriti ġentili" fl-istess ħin, mela missjunari tal-kelma fid-dinja. Napoletano jintlaqat mill-attenzjoni li Sammut jagħti lir-reali, lid-dinja familjari, imma anki mill-fatt li f'dil-ġabra jinkludi poeżiji ispirati minn poeta Taljan ħabib kemm ta' Sammut kif ukoll ta' Napolitano li ġie nieqes ftit snin ilu, Amerigo Iannacone. Għal Di Ianni, Sammut huwa poeta li jistaqsi dwar il-valur tal-Poeżija u tar-rwol fundamentali l-poeta għad għandu fis-soċjetà kontemporanja, u ma jċedix quddiem l-omologazzjoni u t-tirannija tal-ħsieb dominanti. Dik ta' Sammut hija poeżija "b'saħħitha" - fi kliem Di Ianni - għax toffri realistikament mod kif id-dinja toħroġ minn dan l-istat ta' "kesħa-indifferenza" li fih jinsab il-bniedem tal-preżent.

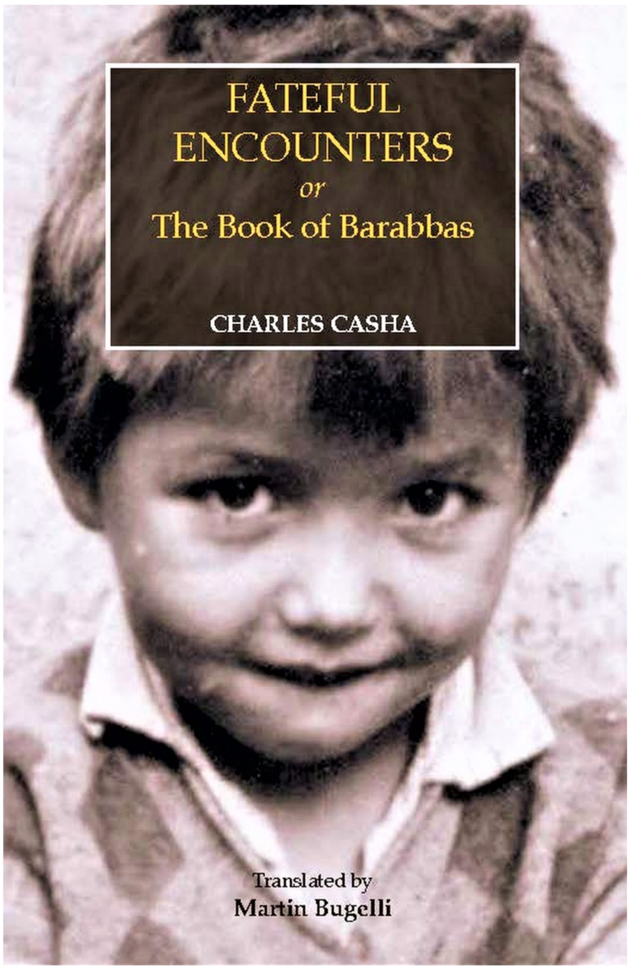

***FATEFUL ENCOUNTERS OR THE BOOK OF BARABBAS* ta' Charles Casha, maqlub għall-Ingliż minn Martin Bugelli, Midsea Books, 2021**

Dan huwa traduzzjoni mill-Malti għall-Ingliż tar-rumanz ta' Charles Casha, *Il-Ktieb ta' Barabba*, li oriġinarjament kien ħareġ fl-2010. L-istorja hija dwar l-għalliem irtitrat Dwinu B li jiltaqa' ma' ħabib tat-tfulija. Imma qatt ma basar li laqgħa bħal din kienet se tiġġenera katina ta' avvenimenti. Dak illi jibda bħala sempliċi dokumentar ta' episodji mill-ħajja ta' Barabba jinbidel f'tellieqa kontra l-ħin u tifkiriet biex jiġu mwettqa numru ta' xewqat pendenti ta' bniedem li qed imut. Dwinu B jispiċċa jitħabbel hu nnifsu fix-xibka ta' tifkiriet ta' Barabba hekk kif persuni mill-imgħoddi jinfluwenzaw il-preżent tiegħu. Il-personaġġi ta' Casha huma ħajjin u mqegħdin fuq sfond lokali li jagħmilha diffiċli ninsew l-uġigħat li lkoll inġorru hekk kif nippruvaw nisiltu tifsira minn avvenimenti tal-passat li b'xi mod jew ieħor jerġgħu lura biex jittormentaw il-preżent u l-ġejjieni tagħna. Interessanti huwa l-fatt li hawn Casha jippreżentalna ktieb ġewwa ktieb ieħor.

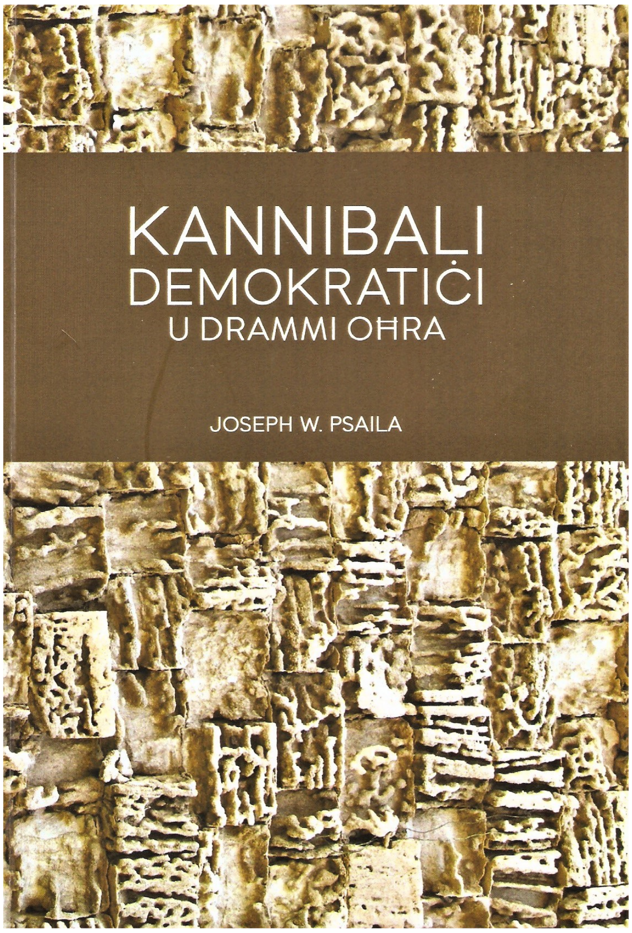

***KANNIBALI DEMOKRATIĊI U DRAMMI OĦRA* ta' Joseph W. Psaila, 2021**

F'dan il-ktieb ta' 320 paġna Psaila jagħtina ġabra ta' drammi, musicals, u oratorju finali. Huma kitbiet politiċi fis-sens wiesa' tat-terminu, għax fihom huma inklużi personaġġi minn varjetà ta' klassijiet soċjali. Fid-Daħla huwa jikteb hekk: "Dawn il-paġni jippruvaw iressqu taħt il-lenti tliet waqtiet permezz ta' tliet taqsimiet li jħarsu lejn il-preżent, l-imgħoddi u l-ġejjieni." Fl-ewwel taqsima nsibu l-ewwel dramm, li minnu ttieħed it-titlu tal-ġabra u jintrabat mal-preżent immedjat. It-tieni taqsima hija magħmula minn tliet drammi li jintrabtu ma' tliet epoki storiċi importanti fl-Istorja ta' Għawdex u Malta - żmien l-Ordni ta' San Ġwann, il-Franżiżi, u l-Ingliżi. It-tielet taqsima wkoll tiġbor fiha tliet xogħlijiet: il-musical *Wojtyla l-Għajta t'Alla,* id-dramm *Il-Ħmar t'Alla,* u l-oratorju *Santa Marija Il-Mara L'Hi Sbuħija.* Ċert li ġabra varjata bħal din tista' tagħti gost lil bosta qarrejja u fl-istess ħin tistedinhom jirriflettu dwar elementi differenti marbutin kemm mal-ħajja Maltija inġenerali, kif ukoll dwar il-qagħda tal-bniedem fuq din id-dinja.

SEMPREVIVA **ta' Trevor Żahra, Merlin Publishers, 2020**

Din hija l-iktar ġabra reċenti ta' novelli mill-pinna ta' dan il-kittieb tas-sengħa. Huwa ktieb "ċkejken" u mlewwen ta' 288 paġna li jista' joqgħod saħansitra fil-but biex bħal iservi bħal *vade mecum* għal dak li jħobb jaqra kitba tajba bil-Malti li ma tiħux ħafna ħin imma li żgur tagħti pjaċir kbir filwaqt li tistiednek biex tirrifletti dwar ħwejjeġ differenti. Hawn il-qarrejja jistgħu jgawdu 37 storja differenti mhux twal ħafna u li jinqraw b'faċilità kbira filwaqt li jberrħu s-sabiħ ta' lsienna, l-ilsien Malti. Il-ktieb hu letteralment magħmul minn paġni-taqsimiet ta' lwien differenti, u din hija novità fiha nnifisha. Imma fl-istejjer ta' Żahra hemm ilwien li jittraxxendu l-kulur fiżiku tal-paġna, biex minflok ipinġulna d-dinja tal-bniedem minn xiex inhi magħmula, bit-tajjeb u l-ħażin, bis-sabiħ u l-ikrah, bis-sempliċi u bil-kumpless tagħha. Huma stejjer li għandhom kemm mir-realtà kif ukoll mid-dinja tal-ħrafa u dik fantastika. F'din il-ġabra-bukkett naqraw stejjer ġodda meħudin mill-ġnien varjat ta' Trevor Żahra, kollha bil-fwieħa u bl-isbuħija partikolari tagħhom, li żgur jappellaw għall-qarrejja li għandhom għal qalbhom il-letteratura Maltija.

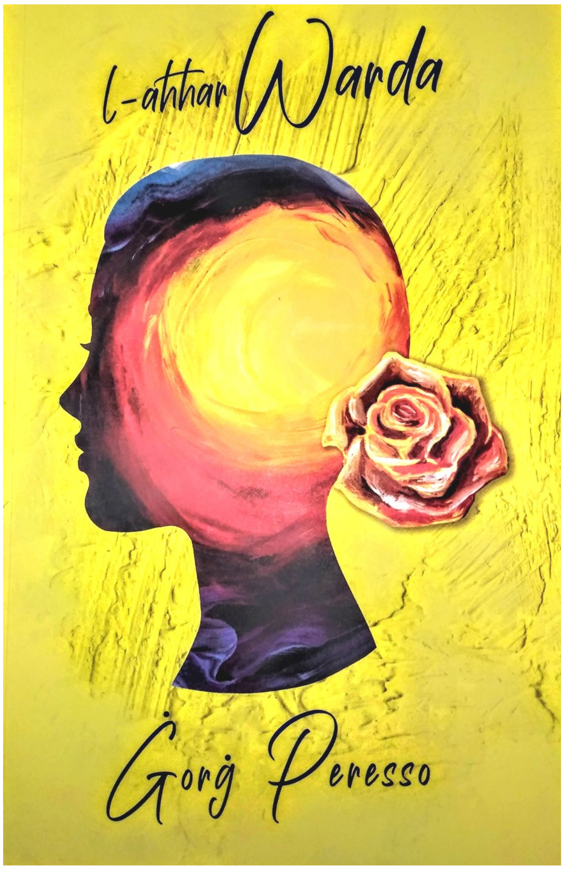

L-AĦĦAR WARDA **ta' Ġorġ Peresso, Horizons, 2021**

Dan hu rumanz li jaqbeż it-300 paġna li jinqasam f'disa' taqsimiet, b'Intermezzo wara t-tielet taqsima. Kull taqsima tinqasam f'kapitli differenti. Dan jgħin biex xogħol bħal dan jinqara pjaċevolment u fi ftit sigħat. Fost il-personaġġi niltaqgħu mat-tfajla Carmen, in-nanna u ommha, il-ġennien, u s-Sinjur tal-ġnien. Dan ta' Peresso għandu mir-ritmi tal-ħrejjef u jispira ruħu mill-ġrajja tal-Ġenesi li tippreżenta l-bniedem qabel u wara l-waqgħa. Peresso huwa rakkontatur prim , li jsaħħrek permezz tal-ilsien Malti li jikxfu fl-aqwa libsa tiegħu b'partijiet li għandhom mill-proża poetika, fejn il-qarrej jifhem kemm ilsienna jaf ikun mużikali, ritmiku, dinamiku, f'id min jaf iħaddmu. Fi żmien meta qed jaħkem kullimkien il-konkrit, Peresso jdaħħalna f'dinja msaħħra mimlija lwien, forom, irwejjaħ naturali. Is-Sinjur ifakkar li l-bniedem tilef għaqlu għax tbiegħed mill-għerf li hemm moħbi fin-natura, u minflok ħalla lilu nnifsu jinħakem mir-regħba u mill-egoiżmu. Għalhekk *L-Aħħar Warda* huwa rumanz li jagħmel parti minn dik li tissejjaħ eko-letteratura. Peresso jinsisti fuq dak kollu li hu sabiħ u jqiegħdu f'kuntrast ma' dak li qed ikerrah lill-ħolqien naturali.

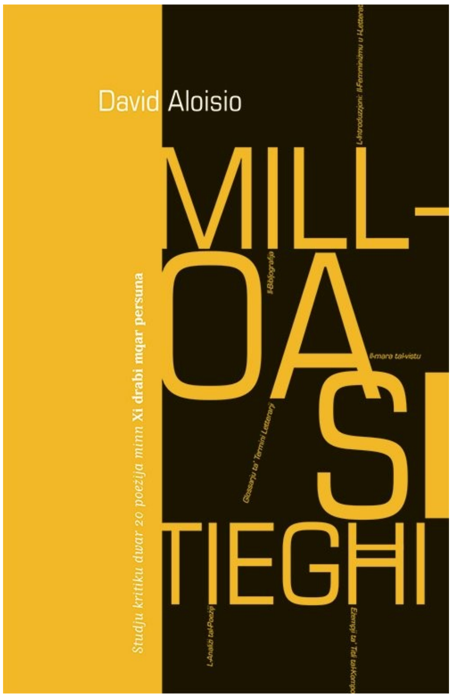

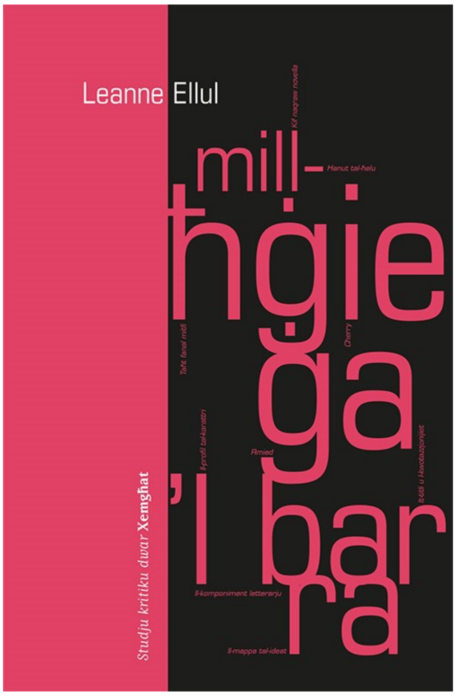

STUDJI KRITIĊI U GĦAJNUNA GĦALL-ISTUDENTI TAL-MALTI AVVANZAT U INTERMEDJU, Merlin Publishers, 2021

Dan l-istaġun ra għall-ewwel darba jiġu eżaminati sett ta' xogħlijiet letterarji ġodda li ġew proposti għas-sillabu tal-Malti Avvanzat u Intermedju 2021. Fost dawn ix-xogħlijiet letterarji li qed jiġu eżaminati hemm il-ġabra ta' poeżija, *Xi Drabi Mqar Persuna* ta' Simone Galea li kien ippubblikat fl-2011, u ġabra ta' novelli, *Xemgħat*, mill-pinna ta' Trevor Żahra li ra d-dawl fl-2017. Minn dawn iż-żewġ ġabriet l-istudenti tal-Malti Avvanzat iridu jippreparaw 20 poeżija mill-ġabra ta' Simone Galea, u 12-il novella mill-ktieb ta' Trevor Żahra, filwaqt li dawk tal-livell Intermedju jridu jikkonċentraw biss fuq il-poeżiji ta' Galea.

Hemm min jemmen li l-letteratura qiegħda hemm mhux biex tiġi studjata, imma fuq kollox biex tinqara darba, darbtejn, tlieta, u titgawda fil-kwiet u s-solitudni, jew fi grupp. Hemm min jemmen ukoll li kieku x-xogħlijiet letterarji li l-kittieba l-kbar Maltin kitbu ma jidħlux għas-sillabi, kieku ħadd jew ftit ħafna jaqrawhom u jgawduhom: il-letteratura hija biss għal min għandu bosta ħin liberu u għall-ħalliema.

Kontribut importanti f'rabta mal-qasam tal-poeżija u tan-narrattiva huwa dak tal-kritika letterarja li hija xjenza fiha nnifisha, anki għax tgħinna nifhmu aħjar il-mekkanizmi varji li kollha flimkien jikkollaboraw biex tinħoloq kitba tajba. Hawn insibu żewġ ktejbiet utli ħafna għal min qed jipprepara għal dan is-sillabu: fuq naħa *Mill-Ħġieġa 'l Barra*, studju kritiku dwar *Xemgħat* ta' Leanne Ellul, u fuq l-oħra *Mill-Oasi Tiegħi*, studju kritiku dwar 20 poeżija minn *Xi Drabi Mqar Persuna* ta' David Aloisio, it-tnejn letturi fil-Juniour College.

Ellul tipprovdilna daħla bl-isem ta' "L-arti skomda tal-inċertezza", tagħrif dwar in-novella u kif naqrawha, u noti dwar it-12-il novella ta' Żahra. Kull nota tittratta x-xogħol minn angoli differenti: il-kuntest, it-temi, il-binja, in-narratur, il-karattri, l-istili, il-lingwaġġ figurattiv, il-lessiku, l-ambjentazzjoni, u fl-aħħar hemm ukoll mistoqsijiet għar-reviżjoni. Il-ktieb jipprovdi wkoll mistoqsijiet ġenerali, tabella tematika, profil tal-karattri, mappa tal-ideat, tagħrif dwar il-komponiment letterarju, it-titli u l-kwotazzjonijiet u referenzi.

Min-naħa l-oħra, Aloisio jipprovdilna daħla dwar kif inhu magħmul dan il-ktejjeb, introduzzjoni dwar il-Femminiżmu u l-Letteratura, u analiżi tal-20 poeżija li huma inklużi fil-lista tas-sillabu f'rabta mal-ġabra ta' Simone Galea. Għal kull poeżija hawn insibu analiżi, u wara xi mistoqsijiet biex il-qarrej isir iktar midħla tal-poeżiji waħda waħda. Il-ktejjeb jipprovdi spazju fejn l-student ikun jista' jikteb it-tweġibiet jew riflessjonijiet qosra tiegħu. F'rabta mal-aħħar ħames poeżiji ta' Galea li tirreaġixxi (fl-ipertesti tagħha) għal ħames poeżiji miktubin minn ħames poeti rġiel, il-ktejjeb jipprovdi wkoll kopja tal-ipotesti.

Aloisio jinkludi wkoll taqsima intitolata "Eżempji ta' Titli tal-Komponiment Letterarju" fejn jagħti xi mistoqsijiet li jistgħu joħorġu fl-eżami f'rabta ma' din il-ġabra poetika, glossarju ta' termini letterarji li hu utilissimu għal min qed jistudja l-poeżija, u anki biblijografija għal min jixtieq jifrex iktar fl-istudju tal-poeżiji ta' Simone Galea.

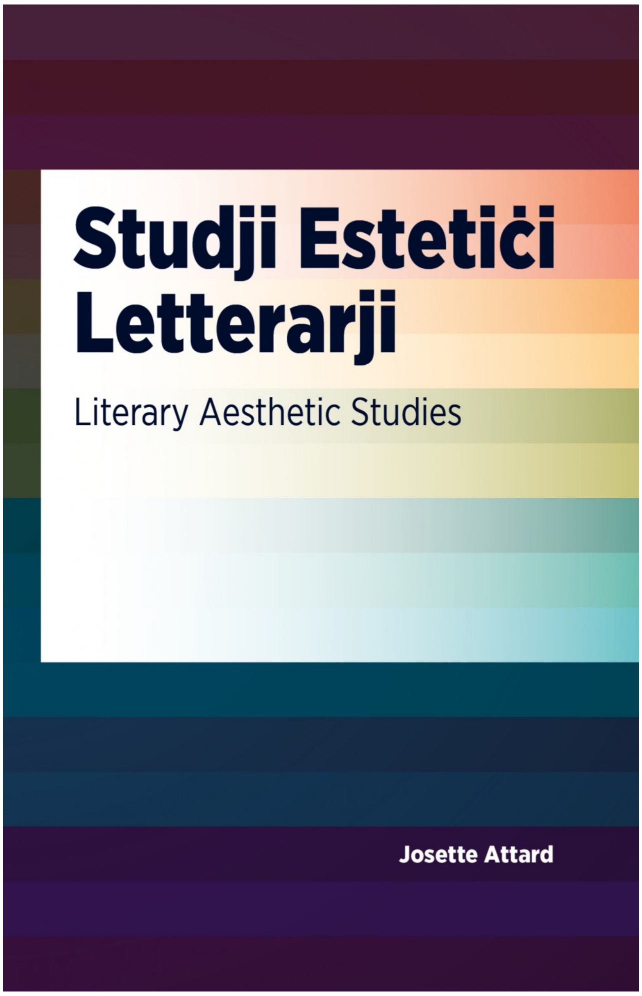

STUDJI ESTETIĊ LETTERARJI. LITERARY AESTHETIC STUDIES, ta' Josette Attard, Horizons, 2021

Dan mhux l-ewwel ktieb ta' Attard dwar l-estetika Maltija, u dan hu prova li hija daħlet sewwa fil-qalba ta' dan il-qasam wara snin twal ta' studju u riċerka. F'dan il-ktieb ta' ftit iktar minn mitt paġna nsibu miġbura seba' saġġi . Tlieta minnhom huma bil-Malti u jittrattaw lil erba' kittieba Maltin: Anastasju Cuschieri (minn lenti filosofika-letterarja), Walid Nabhan (dwar effetti emottivi), u Marlene Saliba u Maria Grech Ganado, dawn tal-aħħar f'rabta flimkien dwar mudelli arketipali tal-eroj fil-poeżija tagħhom. Hemm ukoll tliet saġġi bl-Ingliż: dwar ir-rabta bejn il-letteratura u l-estetika, ir-relazzjoni bejn l-estetika u t-teorija fil-letteratura, u l-kontribuzzjoni jew non-kontribuzzjoni tal-elementi estetiċi lill-valur artistiku. L-aħħar saġġ hu bit-Taljan u jagħtina profil tal-estetika letterarja Maltija. Ma' kull saġġ wieħed isib ukoll lista dettaljata ta' referenzi biblijografiċi għal min ikun jixtieq iwessa' l-qari u l-għarfien tiegħu dwar is-suġġett.

KORDI TAL-ĦAJJA, ta' Nathalie de Gabriele Ferrante, Kite Group, 2021

Dan huwa ktieb ġdid immirat l-aktar għall-adoloxxenti u kull min iħobb jaqra stejjer ta' intriċċi. *Kordi tal-Ħajja* hu l-ewwel ktieb ta' Nathalie de Gabriele Ferrante. Hawn naqraw dwar kif Benjamin Ebejer dejjem xtaq avventura speċjali, xi ħaġa li ddaħħallu ftit kulur f'ħajtu. Brooke Zahra, min-naħa l-oħra, kienet ħafna affarijiet. Atleta? Iva. Intelliġenti? Skont lil min tistaqsi. Aġent għal organizzazzjoni sigrieta? Bla dubju ta' xejn. Wara li Benjamin jara lil Brooke tuża t-talenti tagħha biex twaqqaf negozju suspettuż, irrealizza kemm ma kienx lest għall-avventura li offrietlu Brooke. Naqraw ukoll dwar ziju li ħarab mill-pajjiż, tifel bil-poteri li ħarab il-konfini ta' organizzazzjoni kriminali, u ġirja biex jinstabu t-tnejn. Benjamin u Brooke jaħdmu flimkien biex jiskopru s-sigrieti tal-familja Ebejer u jġibu lura ħajjithom għan-normal. Jinbiegħ mill-ħwienet tal-kotba jew minn fuq www.kitegroup.com.mt